

PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA

Fakulta práva

**Stretnutie katedier občianskeho práva právnických fakúlt
v Slovenskej republike a Českej republike**

**Zborník odborných príspevkov z konferencie
„Užitočné neznáme inštitúty v občianskom práve“
konanej
v dňoch 5. a 6. októbra 2017
v priestoroch Hotela Grand Matej v Banskej Štiavnici**

2017

Recenzenti: doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.
doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.
JUDr. Veronika Skorková, PhD.

Zostavil: doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.
JUDr. Veronika Skorková, PhD.

ISBN 978-80-89453-47-4

Vážení čitatelia!

V nadväznosti **na vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou**, konanou dňa 6. októbra 2018 v Banskej Štiavnici pre Vás Ústav súkromného práva Paneurópskej vysokej školy zostavil **recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie**.

Ústrednou témou konferencie boli „*Užitočné, neznáme inštitúty*“, ku ktorej pristúpili účastníci a autori príspevkov podľa toho, akej konkrétnej oblasti práva sa venujú a ako sa v nej odráža nastolená téma konferencie.

Vedecká konferencia bola zorganizovaná Paneurópskou vysokou školou v rámci medzinárodného podujatia "*Stretnutie katedier občianskeho práva právnických fakúlt v Slovenskej a Českej republike*", ktoré zaznamenalo pozitívne ohlasy.

Ďakujeme autorom všetkých kvalitných príspevkov, ako aj tým, ktorí prispeli k úspechu celého podujatia!

Za organizátorov konferencie a zostavovateľov zborníka:
doc. JUDr. Denisa Dulaková, PhD.
JUDr. Veronika Skorková, PhD.

Obsah

prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš: Civilistické archaismy v moderní době	5
doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.: Dva pohľady na nájomné bývanie	18
doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.: „B+V“	25
JUDr. Dita Frintová, Ph.D.: Zdánlivé manželství a jeho méně známé hmotněprávní i procesní souvislosti	30
doc. JUDr. Ondřej Frinta, Ph.D.: Smlouva o přepravě cestovního zavazadla jako užitečný zvláštní smluvní typ?	39
doc. JUDr. Daniela Gandžalová, PhD.: Vybrané inštitúty dedičského práva, ktoré poznala naša právna úprava v minulosti	48
JUDr. Tomáš Holčapek, Ph.D.: Soudní přivolení k zásahu do integrity	57
JUDr. Tatiana Máhrová, PhD.: Vznik a založenie odborovej organizácie	66
JUDr. Juraj Takáč, PhD.: Právo stavby – áno alebo nie?	71
Mgr. Sabina Čamdžicová: Výchovná opatrení udělená rodičům	77
JUDr. Soňa Surmová, LL.M.: „Linkovanie a embeddovanie videí“ na webových stránkach z pohľadu autorského práva a nekalosúťažného konania	86
JUDr. Lukáš Hadamčík : Převod smluvní pozice z nájmu bytu	99
doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD.: Posudok recenzenta publikácie Repetitórium z občianskeho práva hmotného s otázkami a príkladmi, 2. diel	104

CIVILISTICKÉ ARCHAISMY V MODERNÍ DOBĚ

prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš¹

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

Abstrakt

Príspevek se věnuje opakovanému úsilí tvůrců zákonných úprav vypořádat se s instituty a regulacemi, které se aktuálně jeví nebo mohou jevit jako zastaralé, vyšlé z užívání nebo nepraktické. Autor poukazuje na skutečnost, že se také každá z minulých dob pokládala v čase své přítomnosti za dobu moderní a více či méně se vymezovala proti tomu, co považovala v civilním právu za překonané. Na několika příkladech ukazuje, že různé instituty pokládané ve své době za archaismy, přežily úspěšně řadu desetiletí, jiné byly sice zrušeny, ale po čase se v právu opět objevily.

Klíčová slova

Občanské právo, občanský zákoník, vývoj v právu, jitřní dar, vlastnictví, dominium directum, dominium utile, ochrana spotřebitele

I. Úvod

Nejen dnešek, ale každá z minulých dob se v éře vlastní přítomnosti pokládala za dobu moderní, zhusta se vymezující proti tomu, co se jí jevílo jako staré a zdálo se být překonané. A proti tomu se často stavěly konzervativní síly hájící životnost toho tradičního a ustáleného. Nic to nedokládá přesvědčivěji, než debata o kolizi mezi starým a novým, vyvolaná na sklonku XVII. stol. právníkem a spisovatelem Charlesem Perraultem (1628 – 1723) a vstoupivší do dějin pod označením *Querelle des Anciens et des Modernes*. Lze to pozorovat i na vývoji práva, zákonodárství a právního myšlení.

Zatímco tendence překonat, co se jevílo jako staré či zastaralé, pozorujeme v náboženství,² ve většině věd³ nebo v umění, právo, zvláště soukromé, tíhlo až na výjimky,⁴ spíš k ustalování a stabilitě. Urfus poukázal, že pokud docházelo již na přelomu středověku a novověku k velkým právníkům dílům nahrazujícím obyčejové právo, šlo o snahu upevnit dosavadní právo, zpřesnit je nebo dát mu systematiku. Koldínova Městská práva nebo Verbözczyho Tripartitum jsou toho dobrým příkladem. (Posledním výhonkem tohoto druhu byl zřejmě Speranského Svod platných zákonů ruského impéria z roku 1835.) Teprve přirozenoprávní kodifikace z druhé poloviny XVIII. a počátku XIX. stol. byly naproti tomu proniknuty ideou nové právní úpravy, a tím i snahou o nové a lepší právo.⁵ Takové úsilí nezbytně provázela tendence eliminovat, co je staré a překonané, odstranit v civilním právu instituty, které se jevíly jako přežívající archaismy ukotvené v sociálním a ekonomickém uspořádání, od něhož se nová doba zamýšlí odpoutat. Zejména od XIX. stol. to pozorujeme na četných občanských zákonících vymezujících se více či méně proti přežitkům feudalismu. V Rusku se před

¹ Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Príspevek byl vypracován v rámci řešení projektu APVV-14-0061 Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva.

² Např. hnutí *Devotio moderna*, u jehož zrodu stál Geert Groote (1340 – 1384).

³ Např. ve filosofii, matematice nebo přírodovědě byl v naznačeném směru významným představitelem René Descartes (1596 – 1650). Srov. jeho výrok „*Nevím ani, zdali přede mnou byli lidé, a starám se málo o jejich autoritu.*“ (Cituje RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, s. 88.)

⁴ Příkladem může být *Ius regale montanorum* (1300).

⁵ URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 102 an.

stoletím a po druhé světové válce pak ve větším počtu států středovýchodní Evropy kodifikace občanského práva více či méně (zpravidla však více) vymezovaly proti buržoazním přežitkům.

Studujeme-li vývoj zákonodárství zhruba za poslední čtvrtinu tisíciletí, nemůže nám uniknout, že leckterý anachronismus selekci unikl a zachoval si dlouhý právní život i poté, co ztratil svoji praktickou funkci, ale ani to, že leckterý právní institut obětovaný na oltáři stavby nového práva, byl zatracen zbytečně a po kratší či delší době si vynutil právnícké vzkříšení. Ukazuje to, že ne vždy zákonodárci spolehlivě odhadnou další vývoj - a někdy ani nevidí přítomný stav věcí a společenské citění. Velmi výrazně se to projevilo v civilním právu států označovaných ve své době za lidově demokratické nebo socialistické. Osudy některých dílčích úprav si můžeme ukázat na několika příkladech. Právo České republiky, na jejím území platilo v průběhu let postupně pět různých občanských zákoníků (nepočítáme-li německý BGB, který si zachoval i po vzniku Československa krátkou platnost na Hlučínsku), k tomu dává dostatek příkladů.

II. Likvidace přežitků ve jménu modernity

Lidská chuť měnit „nevývratný věčný řád“⁶ alespoň v jednotlivostech se objevovala čas od času vřdycky. Doba racionalismu a osvícenského absolutismu však přišla s programem celkové rekonstrukce právního života s podstatnými změnami nejen v obsahu právní úpravy, ale i co do změn ve vlivu a významu pramenů práva (zvláště v potlačování síly práva obyčejového a církevního). Základy i dílčí výstupy tohoto hnutí pozorujeme ve většině evropských zemí.

První příklad: josefínský radikalismus

V podunajském soustátí nastal viditelný pohyb za vlády Marie Terezie a Josefa II. Zatímco habsburská panovnice přistupovala k novým řešením „s opatrnou otevřeností“⁷ charakterizující „rázné, ale rozvážné nakročení na cestu vedoucí k modernímu státu“⁸, jak je patrné i na jejím projektu soukromoprávní kodifikace, její syn „povahy nad míru ohnivě, (...) hrdě zavrhoval všecko staré“ (W. W. Tomek)⁹ a postupoval mnohem rasantněji. Právě proto, že se nauka přirozeného práva obracela proti církvi a šlechtě (nikoli proti státu),¹⁰ projevilo se toto zaostření i v josefínských reformách soukromého i veřejného práva.

Na soukromoprávním poli je s Josefem II. spojen především občanský zákoník,¹¹ ale císař již předtím – a také potom - do této oblasti zasáhl různými opatřeními. Prvním byl manželský patent,¹² jímž byla mj. zrušena církevní jurisdikce v manželských věcech, dalším pak patent o intestátní posloupnosti;¹³ z ostatních zmiňme dvorské dekrety stanovící, že nemanželským

⁶ SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965, s. 22.

⁷ VOJÁČEK, Ladislav. *Panovnice na rozhraní dvou epoch a cesta k modernímu státu a právnímu řádu*. Právník, 2017, CLVI, s. 394.

⁸ *Ibid.*, s. 395.

⁹ Tomkův citát uvádí příslušné heslo v Ottově slovníku naučném. Dostupné na: [https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Josef_\(14._12._2017\)](https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Josef_(14._12._2017)).

¹⁰ OFNER, Julius. *Der soziale Charakter des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. In: *Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Erster Teil. Wien: Manz, 1911, s. 451.

¹¹ Patent č. 591/1786 Sb. z. s. z 1. 11. 1786. Tímto patentem byl vyhlášen občanský zákoník pojmenovaný sice *allgemeines* (všeobecný), zahrnující však jen svého druhu obecnou část (*Von den Gesetzen*) a rodinné právo.

¹² Patent č. 117/1783 Sb. z. s. z 16. 11. 1783. Nařízení, všeobecně známé jako *Ehepatent*, neslo vypovídající nadpis: *ueber die Gültigkeit und die Ungültigkeit des Ehevertrages, in so fern es die bürgerlichen Wirkungen desselben betrifft, folglich auch, in wie fern die erzeugten Kinder für ehelich oder unehelich zu betrachten seyn?*

¹³ Patent č. 548/1786 Sb. z. s. z 11. 5. 1786. Zkratka označuje Sbíрку zákonů soudních vydávanou jako *Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache* (německá zkratka JGS).

dětem vzniká dědické právo nejen k pozůstalosti po otci a matce, ale i ve vztahu k ostatním příbuzným,¹⁴ nebo že na nemanželské děti se vztahují zákonné překážky uzavření manželství stejně jako na děti manželské.¹⁵ Uvedené zásahy mířily jak proti katolické církvi a náboženským dogmatům, tak proti stavovským rozdílům a výsadám. Jedním z archaismů, vůči nimž se zmíněné předpisy postavily odmítavě, byly rozdíly mezi manželskými a nemanželskými dětmi (typicky v dědickém právu). Tyto diference byly postupně rušeny s cílem zlepšit právní postavení posledně uvedených,¹⁶ takže nemanželské děti získaly „*ein Stück Familienrecht*“¹⁷ a byly na v posledních letech Josefovy vlády postaveny „úplně na roveň dětem manželským, zejména co se týče dědického práva“ nebo „*nové úpravy poručenství*“.¹⁸ Jakkoli se zvolený přístup nevztahoval na děti počaté cizoložně, odstranění většiny právních rozdílů mezi manželskými a nemanželskými dětmi představovalo nebývalý novátorský legislativní čin. Brzy se však ukázalo, že stát přecenil svou akceschopnost. Proto vlivné sociální síly zakrátko prosadily na dlouhou dobu návrat konzervativismu¹⁹ – došlo k tomu už za rok po Josefově smrti.²⁰ Výsledek, který posléze fixoval § 155 všeobecného zákoníku občanského, se udržel přes sto padesát let.²¹

Příklad druhý: umírněný konzervativismus všeobecného zákoníku občanského

Všeobecný občanský zákoník představuje významné legislativní dílo, mj. i díky přístupu jeho redaktorů a zvláště toho posledního z nich. Byl připraven a schválen v přelomové době: otvíral dveře občanské společnosti, zároveň ale nemohl zavřít oči před skutečnostmi stávajícího sociálního uspořádání a dosavadních politických faktorů. Jeho dlouholetá životnost ukazuje, že se s obojím vypořádal s jistou elegancí.

Ukažme si na dvou institutech, s čím se tvůrci zákoníku museli při jeho tvorbě vyrovnávat.

Jitřní dar

Jedním z nich je jitřní dar – stará instituce germánského práva,²² vžitá zvláště v německých a rakouských šlechtických kruzích. Kodifikován byl v bavorském občanském zákoníku z r. 1756 i v pruském obecném zemském právu z r. 1794. Všeobecný občanský zákoník upravil jitřní dar v § 1232. Zeiller poznamenal, jak si kritici na přijetí tohoto starodávného právního zařízení do kodifikace brousili ostrovtip.²³ (Josefínský občanský zákoník jitřní dar neupravil.) Nešlo nicméně přehlédnout, že se jednalo o právní zařízení vžitě jen v určitých společenských

¹⁴ Dvorský dekret č. 661/1787 Sb. z. s. z 12. 4. 1787.

¹⁵ Dvorský dekret č. 693/1787 Sb. z. s. z 12. 7. 1787.

¹⁶ Srov. HARRAS HARRASOWSKY, Philipp, von. Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechtes. Wien: Manz, 1868, s. 108.

¹⁷ OFNER, Julius. Op. cit. v pozn. 10.

¹⁸ KLABOUCH, Jirí. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962, s. 121. K téže otázce FLOBMANN, Ursula. Österreichische Privatrechtsgeschichte. 4. vydání. Wien – New York: Springer Verlag, 2001, s. 107.

¹⁹ Nejen XIX. stol., ale ani republikánské Československo se až do roku 1949 k josefínskému zrovnoprávnění nemanželských dětí s manželskými ani nepřiblížilo. Ještě v 30. letech XX. stol., v době superrevize osnovy československého občanského zákoníku – jak vzpomíná Emil Svoboda – „*s kazatelny duněl panpáter, dojatý myšlenkou, že by mu byly do rodinného svazku prisouzeny děti, zplozené s kuchařkou*“; SVOBODA, Emil. Bylo – nebylo. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ic, inv. č. 17, s. 610.

²⁰ Stalo se tak patentem Leopolda II. č. 115/1791 Sb. z. s. z 22. 2. 1791 (§ 4).

²¹ „*Děti manželské nepožívají stejných práv s dětmi manželskými.*“

²² COING, Helmut. Europäisches Privatrecht. Bd. I. München: C. H. Beck, 1985, s. 239.

²³ ZEILLER, Franz, von. Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichische Monarchie. III/2. Wien – Triest: Geistingers Verlagshandlung, 1813, s. 605. Srov. rovněž ELLINGER, Joseph. Handbuch des österreichischen allgemeinen Zivil-Rechtes. 6. vydání. Wien: Braumüller, 1858, s. 563.

kruzích,²⁴ které sice nebylo masově využíváno, ale nebylo ani odmítáno. Jitřní dar daroval (nebo slíbil darovat) muž prvního jitra po svatební noci. Klabouchovo hodnocení, že jitřní dar je „*pro ženu ponižující instituce*“, je snad až příliš příkré.²⁵ Spojování jitřního daru s uznáním nevěstina panenství, které mu choť přinesla v obět²⁶ je velmi zjednodušující;²⁷ svatební dar mohl být plněn např. i vdově, jež se znovu provdala. Smlouva o jitřním daru představovala jednu ze svatebních smluv uzavíraných o jmění, „*hledíc k manželskému svazku*“ (§ 1217 ABGB). Faktem je, že v českých zemích se tato právní instituce neujala. Někteří čeští civilisté konstatovali o § 1232 všeobecného zákoníku občanského, že „*v našich sociálních poměrech nemá toto ustanovení žádného významu*“²⁸ Vývoj zákonodárství snad dal kritikům za pravdu – v českých zemích zmizel jitřní dar z právní úpravy v roce 1950, v Lichtenštejnsku v roce 1993 a v Rakousku v roce 2009. Z toho lze jistě dovodit, že jde o archaický institut, který vyšel z užívání.²⁹ Přesto ... lze-li věřit neakademickým médiím, se to nezdá být tak jisté. Např. internetový magazín Hochzeitfeiern poukazuje na stálou oblíbenost jitřních darů v Rakousku.³⁰ Je-li tomu tak, jistě stačí obecná úprava darování. Nelze však pominout, že jitřní dar není institutem toliko germánské právní kultury. Jde také o starodávné právní zařízení islámského³¹ a iránského práva (srov. 4. verš 4. súry koránu), takže bylo jen otázkou času, kdy se – vzhledem ke změnám ve skladbě obyvatelstva v důsledku geodemografických procesů – problematika jitřních darů ocitne v právní praxi a před soudy i v těch zemích, jejichž zákonodárci jitřní dary z psaného práva vymýtili.³²

Dělené vlastnictví

Druhý institut, na nějž chci poukázat, je dělené vlastnictví. Při tvorbě kodifikací na přelomu XVIII. a XIX. stol. považovali jejich tvůrci za relevantní dogmata koncepty římského práva – jednak parémii *superficies solo cedit*,³³ jednak poučku, že nelze mít ve vlastnictví část věci, nýbrž jen věc celou, tudíž že jedna věc může mít jen jediného vlastníka a že několik osob

²⁴ LENHOFF, Arthur in: KLANG, Heinrich et al. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. III. (§§ 1090 bis 1292). Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1932, s. 1232 poznamenává, že ve vyšších rakouských stavech byly sliby jitřního daru v době vzniku ABGB obvyklé.

²⁵ KLABOUCH, Jiří. Op. cit. v pozn. 18, s. 196.

²⁶ STUBENRAUCH, Moriz, von. Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche. Bd. 2. 8. vydání. Wien: Manz, 1903, s. 533.

²⁷ Srov. PEVNÝ, Antonín. O daru jitřním. Právník, 1906, XLV, s. 73 an.

²⁸ SEDLÁČEK, Jaromír. Rodinné právo. Brno: Právník, 1934, s. 89. Také SVOBODA, Emil. Rodinné právo československé. Praha: Československý kompas, 1946, s. 46 hodnotí uvedené ustanovení jako „*sice starodávné, ale málo vžitě a velmi pochybné hodnoty*“. Také LENHOFF, Arthur na místě citovaném v pozn. 24 naznačil, že se význam ust. § 1232 ABGB vytrácí.

²⁹ Rakouská literatura ještě v 90. letech XX. stol. odkazovala na poslední judikát k jitřnímu daru ještě z dob monarchie – konkrétně jde o rozhodnutí z roku 1908 zabývající se otázkou právní povahy jitřního daru a možnosti odvolat jej pro nevděk – a na literární zpracování institutu z roku 1955; srov. DITTRICH, Robert – TADES, Helmuth et al. Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. 34. vydání. Wien: Manz, 1994, s. 1557.

³⁰ „*Die Tradition der Morgengabe wird trotzdem (tedy přes jeho zrušení v ABGB) noch von vielen Brautpaaren aufrecht erhalten.*“ Dostupné na: <http://www.hochzeitfeiern.at/hochzeits-magazin/morgengabe/> (19. 12. 2017).

³¹ KLINGMÜLLER, Ernst in DAVID, René – GRASMANN, Günther et al. Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart. 2. vydání. München: C. H. Beck, 1988, s. 617 an.

³² Srov. např. rozhodnutí rakouského OGH 50b213/05t ze 4. 10. 2005. Dostupné na: https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJT_20051004_OGH0002_0050_OB00213_05T0000_000 (19. 12. 2005). V oblasti německé jurisdikce např. rozsudek BGH XII ZR 107/08 z 9. 12. 2009; srov. BALDUS, Manfred – MUCKEL, Stefan. Entscheidungen in Kirchensachen. Bd. 54, s. 458 an. (č. 52); dostupné rovněž na: <http://www.fr-blog.com/2009/12/09/bgh-anspruch-auf-morgengabe-iranisches-recht/> (19. 12. 2017) nebo rozsudek OLG Köln 13 U 251/92 z 21. 4. 1993; dostupné na: https://www.jurion.de/urteile/olg-koeln/1993-04-21/13-u-251_92/ (19. 12. 2017).

³³ GAIUS. Institutiones, II, 73.

nemůže vlastnit touž věc *in solidum*.³⁴ Ani v případě spoluvlastnictví nepřichází v úvahu reálné dělení věci v tom smyslu, že by jednotliví spoluvlastníci měli výhradní právo k různým hmotným částem společné věci, neboť „*jest právo ke každému atomu všem společné*.“³⁵ V době tvorby prvních civilních zákoníků však masivně převládaly majetkové poměry, jež neodpovídaly ani povaze *dominia* římského práva ani dnešnímu pojetí vlastnictví.³⁶ Zvláště zřetelné to bylo ve vztahu k nemovitostem. V důsledku toho se tvůrci nového občanského práva na jedné straně vymezovali proti zařízením feudalismu, na straně druhé ale nemohli ignorovat a popřít přítomné poměry. Při tvorbě napoleonského zákoníku byla sociální situace v porevoluční Francii jednodušší, přesto ani Code civil nezavedl zásadu *superficies solo cedit* bez výhrad, nýbrž jen presumptivně.³⁷

Všeobecný občanský zákoník se v tomto směru projevil sice důsledněji,³⁸ ale musel se vyrovnat s faktem, že měl vejít v platnost v zemích, kde stále trvaly lenní systém³⁹ a poddanské poměry, kde fungovaly rodinné fideikomisy, duchovní benefícia a podobné instituty, což vše bránilo plošnému zavedení konceptu neděleného vlastnictví. Proto kodifikace z roku 1811 vyjádřila respekt k trvajícím stavu. V jejím § 357 se rozlišuje vlastnictví buď jako úplné a nedělené, anebo neúplné a dělené, což není nic jiného než reflexe stávajícího *dominii directi* a *utile* (výčet případů uvedl § 359). Užitému vlastnictví věnoval zákoník speciální úpravu v § 1122 až 1150.

To je však jedna stránka problému děleného a neděleného vlastnictví: druhou představoval fakt domů místy vlastnický dělených na patra, byty nebo místnosti,⁴⁰ což předpokládalo spoluvlastnictví založené na reálných podílech jednotlivých spoluvlastníků na společné věci (*communio pro diviso*). Všeobecný občanský zákoník možnost takového spoluvlastnictví spíše jen naznačil v § 854 o společném vlastnictví zdí a jiných rozhrad. Ustanovení vedlo k různým interpretacím,⁴¹ posléze ale převážil respekt k Savignyho autoritě,⁴² takže i v Předlitavsku jednak převládl názor, že všeobecný občanský zákoník od své účinnosti *pro futuro* brání narušení superficiální zásady v tom i onom směru, jednak také navazující právní předpisy toto mínění stvrzovaly.

Pokud jde o dělení vlastnického práva na podstatu (vrchní) a na užitky (užitkové) ve smyslu § 357 všeobecného zákoníku občanského, ztrácelo postupně na praktickém významu po odstranění poddanství a vztahů je provázejících,⁴³ jakož i lenní soustavy,⁴⁴ posléze také

³⁴ Např. HEYROVSKÝ, Leopold. *Institute římského práva*. 2. vydání. Praha: J. Otto, 1894, s. 182 nebo BLAHO, Peter in REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Římské právo*. 3. vydání. Bratislava – Trnava: Iura Edition, 2003, s. 259.

³⁵ RANDA, Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha: Edvard Grégr, 1871, s. 44, pozn. 4.

³⁶ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty, 1946, s. 312 an.; RAUSCHER, Rudolf. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Bratislava: nákl. vl., 1934, s. 54.

³⁷ Srov. čl. 553 Code civil.

³⁸ Srov. jeho § 293 – 297.

³⁹ Např. HEINKE, Prokop Joseph. *Kurze Darstellung des in den Oesterreichisch-Deutschen Erbstaaten üblichen Lehenrechtes*. Wien: Bauer, 1818.

⁴⁰ LUBY, Štefan. *Op. cit.* v pozn. 35, s. 38; FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Šamorín: Heuréka, 1998, s. 145.

⁴¹ Např. UNGER, Joseph. *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*. Bd. I. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1856, s. 414, pozn. 18 dovedl *communio pro diviso*, zatímco RANDA, Antonín, *op. cit.* v pozn. 35, s. 45, pozn. 9 dospěl nad tímž ustanovením k opačnému závěru.

⁴² Srov. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Das Recht des Besitzes*. Eine civilistische Abhandlung. Gießen: Heyer, 1803, s. 204 an. Savignyho učení ovlivnilo tvorbu BGB natolik, že německý občanský zákoník zavedl zásadu *superficies solo cedit* jako obecně platné pravidlo.

⁴³ O jejich zrušení rozhodl císař patentem č. 1180/1848 Sb. z. s. potvrzením příslušného rozhodnutí říšského sněmu; v následujícím dvacetiletí byly poddanské poměry i jejich důsledky zcela zlikvidovány, což utvrdil čl. 7 základního zákona č. 142/1867 ř.z., o obecných právech občanů, tvořící segment předlitavské tzv. prosincové ústavy. Pokud jde o poměry v českých zemích, podrobně k tomu např. KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*.

rodinných fideikomisů,⁴⁵ takže do novější doby přežila hlavně duchovní benefícia, zčásti zestátněná a zčásti zrušená až v závěru roku 1949.⁴⁶ Nebyla to však jediná skupina případů, kdy staré instituce dominií *directum* a *utile* přežily do první poloviny XX. stol.,⁴⁷ nehledě k tomu, že k těmto přiřadily novější zákony některá další obdobná právní zařízení, zejména právo stavby zavedené zák. č. 86/1912 ř. z., o stavebním právu. Nicméně přežívající instituce vlastnictví takto děleného získala v českých zemích i na Slovensku nový impuls v době, kdy v evropských státech s tržním hospodářstvím zacházela na úbytě. První popud přinesl zák. č. 64/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech a předpisy na ně navazující,⁴⁸ druhý občanský zákoník z roku 1950 a jeho § 25 oddělující vlastnické právo k pozemku a ke stavbě. Tento podklad vytvořil základnu pro složitou soustavu práv k povrchu, v první fázi oddělením práv k pozemku a stavbě i založením různorodých a někdy i nelogických⁴⁹ užívacích práv. Upraveny byly družstevní užívání zemědělských pozemků⁵⁰ a užívání lesních pozemků socialistickými organizacemi,⁵¹ jakož i obecné instituty dlouhodobého a trvalého užívání; ty posléze našly nadlouho svůj výraz v hospodářském zákoníku.⁵² Uvedené užívací instituty sloužily ‚socialistickým‘ právníkům osobám. Vedle nich našly svůj právní výraz i užívací instituty sloužící fyzickým osobám – nejprve bylo v souvislosti s kolektivizací v zemědělství upraveno užívání záhumenků,⁵³ posléze – v občanském zákoníku z roku 1964 –

2. vydání. Praha: Laichter, 1949, s. 409 an. V přehledu např. BĚLINA, Pavel – HLAVÁČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela. Velké dějiny země Koruny české. sv. XI.a. Praha - Litomyšl: Paseka, 2013, s. 365 an.

⁴⁴ K tomu ČÁDA, František. Lenní právo. In: HÁCHA, Emil – HOETZEL, Jiří – WEYR, František – LAŠTOVKA, Karel – HAVELKA, Jiří (eds.) et al. Slovník veřejného práva československého. Sv. II. Brno: Rohrer, 1932, s. 487 an.

⁴⁵ Zák. č. 179/1924 Sb., o zrušení svěřenství.

⁴⁶ Zák. č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem (§ 11).

⁴⁷ Např. SEDLÁČEK, Jaromír. Vlastnické právo. Praha: Linhart, 1935, s. 52 an.

⁴⁸ O kolektivizaci a vytváření jednotných zemědělských družstev byl v poslední době vydán větší počet studií věnovaných této problematice z různých úhlů pohledu, např. BŘEZINA, Vladimír – PERNES, Jiří (ed.). Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957 - 1960. Brno: Stilus Press, 2010; ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). Kolektivizace v Československu. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013 nebo VARINSKÝ, Vladimír. Kapitoly z dějin kolektivizace na Slovensku. Banská Bystrica: Belianum, 2014, rovněž tak dílčí pasáže v obecněji orientovaných publikacích (např. VÁCLAVÍKOVÁ, Radka in: BLÁHOVÁ, Ivana – BLAŽEK, Lukáš – KUKLÍK, Jan – ŠOUŠA, Jiří et al. Právníká dvoutletka. Praha: Auditorium, 2014, s. 171 an.). Nicméně, pokud jde o vývoj právní úpravy je z faktografického hlediska stále cenný Suchánkův podrobně zpracovaný přehled, jakkoli je komentář podmíněn dobovou ideologií; srov. SUCHÁNEK, Jaroslav. Vznik koncepce JZD. Praha: Academia, 1972.

⁴⁹ Tak např. v dobové literatuře namítal DROBNÍK, Jaroslav in FÁBRY, Valér – DROBNÍK, Jaroslav. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. Praha: Academia, 1983, s. 271, pozn. 54 vadnost „*tříštění úpravy pozemkových vztahů*“ na příkladu duplicitní konstrukce zvláštního užívacího práva k pozemkům zemědělským a lesním.

⁵⁰ Právo družstevního užívání pozemků získalo v ‚socialistické‘ mutaci zárodek v právních předpisech z r. 1949 (zvláště šlo o vzorné stanovы JZD vydané pod č. 548/1949 Ú.l.) a úplnou podobu v zák. č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech. Zde bylo užívací právo družstva k pozemkům ve vlastnictví družstevníků upraveno v § 24 odst. 3 tak, že „*Právo družstevního užívání opravňuje družstvo k užívání pozemku ve stejném rozsahu, v jakém by náleželo vlastníku; družstvo nemůže však pozemek zatížit ani zcizit. Družstvu proto zejména náleží vše, co na pozemku vchází, má právo měnit jeho podstatu a čerpat z ní, a provádět na něm stavby. Právo družstevního užívání opravňuje též k přidělení půdy jako záhumenku rodině družstevníka. Jen družstvo může sdružený pozemek pronajmout a jen v odůvodněných výjimečných případech.*“ Instituce se udržela až do 90. let minulého století (srov. § 46 zák. č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví a § 2 odst. 2 zák. č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku).

⁵¹ Pojem socialistických organizací byl zaveden vl. nař. č. 20/1955 Sb., kterým byl vydán správní řád. Užívání lesních pozemků bylo poprvé upraveno vl. nař. č. 50/1955 Sb., o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, důkladněji pak v lesním zákoně č. 166/1960 Sb.

⁵² Zák. č. 109/1964 Sb.; § 70, 88, 99 a 350.

⁵³ Jako záhumenek přenechávalo jednotné zemědělské družstvo svým členům pozemek k individuálnímu zemědělskému hospodaření. Záhumenek byl neděditelný a nezczizitelný, nemohl být ani pronajat. Původně byl upraven jen vzorovými stanovami JZD. K právní úpravě záhumenku a k jejímu vývoji ELIAŠ, Josef. Právní

osobní užívání pozemků.⁵⁴ Tato rozvinutá soustava disparátních a zvláštních majetkových práv k pozemkům v mnohém připomíná někdejší *dominium utile*. Není divu: platilo-li „ve středověku (...) že právo soukromé se řídilo analogickými právními poměry práva veřejného“,⁵⁵ uplatnilo se to tím spíše v „socialistickém“ právu sovětského typu,⁵⁶ které existenci soukromého práva vůbec odmítlo, nejzřetelněji proslulým projevem Vyšinského.⁵⁷ Komplikovaná soustava disparátních majetkových práv k pozemku oslabujících vlastníka pozemku, ať již šlo o právo ke stavbě na pozemku či k porostům na něm, anebo zákonná užívací práva k pozemku, ať již byla nazvána jakkoli, nereprezentovala nic jiného než užitkové vlastnictví (*Nutzugseigentum*) ve smyslu § 357 an. občanského zákoníku z roku 1811.⁵⁸ Takové pojetí se podstatně lišilo od římské klasiky i od standardu obnoveného v kontinentální Evropě, neboť nahlíženo z tohoto úhlu pohledu, jak postřehl Krčmář, užitkový vlastník není vlastníkem, nýbrž osobou, která „*má právo vlastnictví omezující*“.⁵⁹ Proto zákonné užívací instituty kodifikované v našich zemích v době „socialismu“ byly vlastně označeny případněji. Tato právní zařízení byla sice postupně rušena, ale fascinace narážení soukromého práva na veřejnoprávní kopyto vykazuje v některých kruzích stále popularitu. Někdy si nedokáží představit konstrukci veřejnoprávních povinností uložených osobě, jež není vlastníkem, nebo směřujících k předmětu, který není věcí. I v naší novodobé legislativě k tomu najdeme nejeden příklad.

Zbývá ještě poznámka k druhému aspektu dělení vlastnického práva k věci. Tato otázka má svůj praktický význam v souvislosti s vlastnictvím bytů.⁶⁰ Pravidlo *duorum vel plurium in solidum esse non potest*⁶¹ zřetelně prostoupilo právní řád podunajského soustátí v druhé polovině XIX. století, když pýthická místa všeobecného zákoníku občanského vyjasnily postupně vydávané nařízení a zákony zakazující vlastnické dělení domů na zvláštní hmotné

úprava záhumenkového hospodářství. Praha: NČSAV, 1963, zejména s. 26 an. Šlo o „malé, pomocné osobní hospodářství družstevníka a jeho rodiny, kteří získávají své hlavní příjmy ze společného družstevního hospodářství ve formě odměny za pracovní jednotky v penězích a naturáliích a doplňkový příjem z hospodářství na záhumenku.“ SUCHÁNEK, Jaroslav. Vzorové stanovy JZD – základní zákon družstevního života. In: O některých otázkách budování socialistického zemědělství. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1956, s. 90. Naposledy byl záhumenek upraven v zák. č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví (§ 66).

⁵⁴ ELIÁŠ, Josef. Právo osobního užívání pozemku. Právník, CIV, 1965, s. 245 na adresu tohoto institutu poznamenal, že „vzniká zásadně úplatně, není však koupí, chrání se jako vlastnictví, není však vlastnictví, smluvně je nepřevoditelný, mnohdy však přechází na nabyvatele nové věci automaticky a přitom nový nabyvatel neplatí kupní cenu, nýbrž vypořádává se atd. Variace slov, k níž bohatá čeština skýtá hojně možnosti, nemůže přece zastříti podstatu věci (...)“

⁵⁵ RAUSCHER, Rudolf, op. cit. v pozn. 36, s. 55.

⁵⁶ Mezi jiným to byl Kelsen, kdo poznamenal, že „socialistickému hospodářskému pořádku by odpovídala jiná právní forma, nikoliv forma autonomně demokratická, kterou představuje soukromé právo, nýbrž právní forma heteronomně autokratická, obdobná oné, již vykazuje dnešní správní právo.“ KELSEN. Hans. Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy. Orbis: Brno – Praha, 1933, s. 52.

⁵⁷ VYŠINSKIJ, Andrej Januarjevič. Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy. Orbis: Praha, 1950, s. 44, 53. U nás např. KNAPP, Viktor. Právo veřejné a soukromé. Právník, 1950 (LXXXIX), s. 82 an.

⁵⁸ Rakušané ve svém ABGB ustanovení § 357, 359, 360 a 1122 až 1150 o děleném vlastnictví zrušili v roce 2006 (BGBl I 2006/113).

⁵⁹ KRČMÁŘ, Jan. Právo občanské. II. Práva věcná. 2. vydání. Praha: Věšhrd, 1935, s. 107 an.

⁶⁰ V různých právních rádech se tato instituce nazývá rozličně: nejčastěji jako vlastnictví vlastnictví bytů (*Wohnungseigentum, własność lokali*), např. na Slovensku, v Německu, Rakousku, Polsku, nebo o vlastnictví obytných místností (Rusko), jinde se volí název patrové vlastnictví (*Stockwerkeigentum*), např. ve Švýcarsku, Lichtenštejnsku, Maďarsku nebo v Bulharsku, někde jde o spoluvlastnictví domu nebo budovy nebo nemovitě věci (*copropriété des immeubles batis, copropriété divise d'un immeuble, condominio negli edifici*) např. ve Francii, Belgii, Québecu, Itálii, jiné zákonné úpravy používají výrazu horizontální vlastnictví (*propriedad horizontal, proprietade horizontal*) např. Španělsko, Portugalsko, Argentina, Bolívie. Nizozemská úprava institut označuje jako bytové právo (*appartementsrecht*). V českém právu jde o bytové spoluvlastnictví (§ 1158 o. z.).

⁶¹ Srov. Ulpianus; D.,13, 6, 5, 15.

části,⁶² jakkoli tomu dřívější doba dosti přála a snahy zachovat nebo obnovit možnost reálného dělení domů na vlastnické byty byly stále patrné. Nicméně v té době také absence detailnější právní úpravy vlastnického práva k reálným částem domu vedla „*ku spleti naprosto nepřehledné*“⁶³ a k truchlivým jevům, jež na příkladu pražského ghetta barvitě popsal na začátku minulého století Emil Svoboda. Vykreslil na jedné straně „*drastický obraz všech vad, které vznikly následkem nedostatečnosti právního upravení otázek, rodičích se takřka každým krokem při praktickém provádění tohoto útvaru právního,*“ a „*zárodků chorobných*“⁶⁴ zavádějících vlastnictví reálně dělených domů do slepých uliček. Na druhé straně ale také vyzdvihl účelnost adekvátního právního řešení úpravy vlastnického bydlení vedoucí „*rozluštění (...) bytové otázky velkoměstské*“.⁶⁵ Této koncepční úvaze vzápětí přitakal Jan Krčmář.⁶⁶ Nicméně dogma, že jedna a táž věc může mít jen jediného vlastníka a že ani při spoluvlastnictví nepřísluší žádnému spoluvlastníku výlučné právo ovládat samostatně jednotlivou reálnou část věci, vládlo v nauce i v zákonodárství i nadále, a ač se čas od času ozval hlas volajícího na poušti,⁶⁷ dogmatem to nepohnulo. Fakt, že úprava vlastnictví bytů našla svoji zákonnou úpravu v někdejší Československu na konci 60. let,⁶⁸ je zásluhou dlouholetého úsilí a badatelské práce Štefana Lubyho,⁶⁹ který výsledek svého zkoumání posléze zpracoval do monografie dodnes cenné.⁷⁰ Skutečnost českého právního vývoje dala ostatně za pravdu i Lubyho postřehu, že se úprava vlastnického bydlení „*při nejbližší příležitosti (...) včleňuje do kodexov.*“⁷¹

Příklad třetí: nové víno do starých měchů (občanský zákoník z roku 1950)

Při tvorbě občanského zákoníku v průběhu právní dvoutletky⁷² došlo v této oblasti k řadě změn, mj. v důsledku přebírání vlivů ze sovětského práva a redukce věcné působnosti občanského zákoníku na kodex majetkového práva. Pojetí občanského zákoníku jako generálního předpisu soukromého práva bylo odmítnuto jako buržoazní právní abstrakce a fikce. Výsledkem byl příklon k sovětskému vzoru s cílem kodifikovat jednotlivé právní oblasti.⁷³

Kodifikace odrážela politické, sociální a ekonomické změny proběhlé po druhé světové válce a zvláště po únoru 1948. Koncept kodifikace v kolektivistickém státě popírajícím tržní hospodářství a základ právního řádu ve sféře práva soukromého a zavádějícím veřejný dohled nad soukromou sférou⁷⁴ si přirozeně vynutil likvidaci toho, co bylo v dosavadním občanském zákoníku hodnoceno jako zastaralé. Již před schválením občanského zákoníku došlo např. ke

⁶² V Čechách šlo o nař. 1/1857 ř. z., zák. č. 92/1874 z. z. a zák. č. 50/1879 ř. z.

⁶³ SVOBODA, Emil. O reálním dělení domů v obvodu bývalého pražského ghetta. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské, nedat. [1909], s. 32.

⁶⁴ Ibid., s. 101.

⁶⁵ Ibid., s. 102.

⁶⁶ KRČMÁŘ, Jan (K.). Emil Svoboda. O reálním dělení domů v obvodu bývalého pražského ghetta. Týž. O právní povaze pražských podjezdů a podloubí. Sborník věd právních a státních. 1910 – 1911. XI. s. 161.

⁶⁷ STIEBER, Miloslav. Reální dělení domů na vlastnické příbytky ve Francii a u nás. Právník, 1926, LXV, s. 81 an.

⁶⁸ Zák. č. 52/1966 Sb., o osobním vlastnictví k bytům.

⁶⁹ LUBY, Štefan. Systém osobního vlastnictví bytů v evropských socialistických krajinách. Právník, 1964, CIII, s. 535 an.

⁷⁰ LUBY, Štefan. Vlastnictví bytů. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971.

⁷¹ LUBY, Štefan. Op. cit. v pozn. 69, s. 535.

⁷² Podrobně k tomu KUKLÍK, Jan a další in op. cit. v pozn. 48, zejm. s. 39 an.

⁷³ Koncepční stanovisko v tom směru přednesl ještě před druhou světovou válkou na půdě parlamentu poprvé 16. 4. 1937 poslanec KSČ Vladimír Clementis.

⁷⁴ „(...) základem socialistického občanského práva musí být zásada veřejnoprávní, musí jim být dána možnost státu zasahovat do soukromých smluv.“ FIERLINGER, Zdeněk. Za socialistický právní řád. Právník, 1950, LXXXIX, s. 429.

zrušení úpravy osvojení zletilého se záměrem bránit možnosti „zachovat rodinu jako kapitalistickou buňku“.⁷⁵ Z dědického práva zmizely úpravy vedlejších závětních doložek, privilegovaných závětí, fideikomisární substitute nebo dědické smlouvy.

Nešlo jen o prosté škrtání – jeho typickým projevem byla rozsáhlá devastace dědického práva. S některými institucemi bylo naloženo jako se starými měchy, do nichž bylo v duchu Gottwaldova výroku nalito nové víno. Instituce byla zachována, obsah změněn.⁷⁶

Nejviditelněji je to patrné na nejvýznamnějším majetkoprávním institutu, kterým je vlastnické právo. Základní ustanovení o vlastnickém právu v tomto zákoníku se od dosavadní právní úpravy příliš nelišilo: § 107 o. z. z roku 1950 stanovoval, že: „*Vlastník smí s věcí v mezích právního řádu nakládat, ji požadovat od každého, kdo ji má neprávem ve své moci, a neoprávněnému zásahu se opřít.*“ Avšak římský koncept jednotného pojmání vlastnictví, obnovený v civilních kodexech kontinentální Evropy, byl prohlášen za „*romanistickou veteš*“⁷⁷ Tehdejší zákonodárcům nebylo nic vzdálenějšího, než „*příliš úzkoprsé chápání starých civilistických forem*“.⁷⁸ Do československého práva byla ze sovětského vzoru implantována triáda socialistického vlastnictví (státního, nebo družstevního⁷⁹), osobního vlastnictví a vlastnictví soukromého,⁸⁰ ačkoli Ústava 9. května z roku 1948 neznala pojem socialistického vlastnictví (a naopak znala pojem komunálního vlastnictví, které občanský zákoník neupravil).⁸¹ Takto upravené druhy a formy vlastnictví byly spojeny s různými funkcemi, byla jim přiznána rozličná hodnotová úroveň a s tím spojené odstupňované preference i ochrana. Přestalo platit pravidlo, že vlastnické právo všech vlastníků má stejný obsah a ochranu. Pojetí vlastnictví jako právního panství nad věcí bylo odmítnuto; vlastnictví bylo prohlášeno za společenský vztah.

Mantra o družích a formách vlastnictví byla vzývána po celou dobu trvání ‚socialistického‘ zřízení.⁸² Došlo jen k té změně, že na jeho sklonku bylo k 1. 7. 1988 státní vlastnictví přejmenováno na vlastnictví celospolečenské.⁸³ Po roce 1989 se jednotné pojetí vlastnického práva obnovilo účinností Listiny základních práv a svobod (vyhlášená zák. č. 23/1991 Sb.). Tento koncept zachovaly i následně přijaté zákony, a to i po rozdělení České a Slovenské federativní republiky na samostatné státy. Učení o družích a formách vlastnictví pohltila *Rumpelkammer* socialistického práva. Odpočívá tam snad v pokoji.

Příklad čtvrtý: radikální likvidace starých právních forem kodifikací z roku 1964

Občanský zákoník z roku 1950 si přes nejrůznější deformace a obsahovou proměnu institutů zachoval jistou formální eleganci a relativní respekt k ustáleným právním institutům. Bylo to zásluhou Jana Krčmáře, Bedřicha Andrese a některých dalších členů příslušných komisí, kteří

⁷⁵ Srov. zák. č. 265/1949 Sb., o právu rodinném a důvodovou zprávu k jeho § 63.

⁷⁶ „(...) *socialistické občanské právo může převzít celou řadu tradičních institucí občanského práva, ovšem za předpokladu, že při jejich úpravě bude přihlíženo k potřebám nového hospodářského systému a k zájmům pracujícího lidu.*“ DRESLER, Alfred. Politicko-ekonomický význam nového občanského zákona. Praha: Orbis, 1951, s. 71.

⁷⁷ KNAPP, Viktor. Operativní správa národního majetku národními podniky. In: K otázkám nového občanského práva. Praha: Orbis, 1950, s. 14.

⁷⁸ Ibid., s. 31.

⁷⁹ Později sem bylo zařazeno také vlastnictví společenských a jiných socialistických organizací.

⁸⁰ Srov. § 100 až 106 o. z. (zák. č. 141/1950 Sb.).

⁸¹ KNAPP, Viktor. Vlastnictví v lidové demokracii. Praha: Orbis, 1952, s. 211, si příliš nelámal hlavu se skutečností, že občanský zákoník odporuje ústavě – „*O komunálním vlastnictví tu není zmínky a občanský zákoník tím dává najevo, že komunální vlastnictví jako samostatná forma přisvojování v naší společnosti neexistuje, nýbrž že všechné národní majetek je ve státním socialistickém vlastnictví (...).*“

⁸² Např. LAZAR, Ján in: LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jirí et al. Československé občianské právo. Sv. 1. Bratislava: Obzor, 1986, s. 239 an.

⁸³ Novelou hospodářského zákoníku provedenou zák. č. 98/1988 Sb. (§ 8 odst. 2).

zabránili řadě excesů.⁸⁴ Ale i ti, kdo si tehdy uvědomovali podstatné vychýlení této kodifikace od civilistických standardů, mohli jen sotva předpokládat k jakému masakru zakrátko dojde.

V prosinci 1960 schválil ústřední výbor KSČ usnesení k socialistické zákonosti; jeho vydání bylo intimováno jen pro potřebu stranického aktivu,⁸⁵ a tak ještě po létech Antonín Kanda žehral, že plný text usnesení není k dispozici.⁸⁶ V dokumentu byla konstatována nutnost nahrazení občanského zákoníku z roku 1950 novou kodifikací, který bude vycházet „*důsledně z dnešní socialistické skutečnosti a perspektiv jejího dalšího vývoje.*“⁸⁷ Nový občanský zákoník měl pomoci odbourávat „*pozůstatky kapitalismu a jeho individualistické morálky*“, když „*v osobním životě a vztazích se často houževnatě udržují měšťácké a maloměšťácké představy a návyky.*“⁸⁸ Tím byl vytvořen odrazový můstek k odstranění „*typických institucí kapitalistické společnosti*“⁸⁹ a „*starých právních forem zneužívaných ke spekulacím a soukromokapitalistickým cílům.*“⁹⁰ Zásadní význam mělo především popření dispozitivní občanského práva, a tím i svobodného rozvíjení a sebeutváření člověka s respektem k autonomii vůle.⁹¹ Z vlivu tohoto účinku se právní praxe i ve změněných společenských, politických a hospodářských podmínkách vyvíjela jen postupně a velmi zvolna.

Kodifikace z roku 1964 se pustila do boje s archaismy nevhodnými pro socialistickou společnost a pro socialistické občanské právo velmi důsledně. Z občanského zákoníku zmizel pojem právnických osob, zmizely držba a vydržení, sousedská práva i právo zástavní a retenční, zmizelo právo stavby, vytratily se smluvní pokuta, smlouva o dílo i zprostředkovatelská, společenská smlouva, která přežila čistku padesátých let, vzavši na sebe mimikry smlouvy o sdružení, exkomunikace z občanského práva se dočkaly zřeknutí se dědictví i odkaz, jež – byť ve zmrzačené podobě - vzala na milost ještě předchozí kodifikace atd., atd. Brzy se ukázalo, že bez některých archaismů to nejde ani za ‚socialismu‘, a tak se po necelém dvacetiletí do občanského práva mimo jiné vrátily jak držba, tak i sousedská práva.⁹² Další instituty, dříve vyloučené, vnesly do občanského zákoníku novela provedená zák. č. 509/1991 Sb. a navazující úpravy přijímané ve Slovenské republice i v České republice. Zvláštní osud se pojí s někdejší obsáhlou (§ 222 až 383) čtvrtou částí o. z. z roku 1964 nazvanou jako „Služby“. Při kodifikaci z roku 1964 šlo o novátorský projekt zdůvodněný „*nedostatečností obecné úpravy pro specifické potřeby služeb*“⁹³ poskytovaných obyvatelstvu jako věcná plnění, výkony i jiná plnění socialistickými organizacemi (§ 221) a tezí o kvalitativní odlišnosti práv a povinností spojených s poskytováním služeb od ostatních

⁸⁴ KUKLÍK, Jan in op. cit. v pozn. 48, s. 86.

⁸⁵ Další upevňování socialistické zákonosti a zlidovění soudnictví. Referát soudruha Jiřího Hendrycha na zasedání ÚV KSČ dne 8. prosince 1960. Usnesení ústředního výboru KSČ k otázkám dalšího upevňování socialistické zákonosti a zlidovění soudnictví. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1960.

⁸⁶ KANDA, Antonín. Co s občanským zákoníkem? Právník, 1968, CVII, s. 685, pozn. 5.

⁸⁷ Op. cit. v pozn. 85, s. 38.

⁸⁸ Ibid., s. 31.

⁸⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk et al. Nové občanské právo. Praha: Orbis, 1965, s. 126.

⁹⁰ Ibid., s. 11.

⁹¹ WESTEN, Klaus in op. cit. v pozn. 31, s. 416. Je celkem pozoruhodné, že obrat od zásady, že v soukromé sféře se osoba může od zákonné úpravy odchýlit, není-li to zakázáno, který v České republice dovršil občanský zákoník z r. 2012 (zák. č. 89/2012 Sb.), byl někdy vnímán velmi nelibě. Např. vysoký funkcionář dseda Českomoravské konfederace odborových svazů Vít Samek uvedl: „*Dnes člověk věděl, že tu je zákon, který velmi přesně popisuje, co se smí a co se nesmí. A člověk se jenom v určitých směrech, kde to ten zákon dovolil, mohl odchýlit. Od Nového roku se (...) věc úplně obrátí. Lidé si budou moci vzájemně ve smlouvách sepsat cokoli podle své domluvy a zákoník bude sloužit jako metodická pomůcka.*“ In MENSCHIK, Tomáš – CECHL, Pavel. Vítejte v říši chaosu. Týden, 16. 12. 2013, s. 26.

⁹² Zák. č. 131/1982 Sb.

⁹³ KRATOCHVÍL, Zdeněk. Op. cit. v pozn. 89, s. 311.

závazkových vztahů.⁹⁴ Co se v této souvislosti zdůrazňovalo, bylo „*hledisko sociálního účelu*“⁹⁵ zohledňující zákaznickou pozici jako pozici slabší strany. Šlo o svého druhu spotřebitelské právo,⁹⁶ které bylo na počátku 90. let považováno za přežitek a novelou z roku 1991 bylo zrušeno. Neuplynulo mnoho let a spotřebitelské právo se do českého (zák. č. 367/2000 Sb.) i do slovenského (zák. č. 150/2004 Z. z.) znovu vrátilo, přirozeně s poněkud jiným a konkrétnějším obsahem a širším záběrem, ale sledujícím v podstatě též sociální účel.

III. Závěr

Pro účely tohoto referátu, i se zřetelem na jeho rozsah limitovaný usancí, jsem zvolil několik příkladů z různých dob a různého významu. Výčet by bylo možné mnohonásobně rozšířit. Ale i těch pár vybraných institutů a úprav, myslím, dobře ukazuje, jak snadné je v touze stavět nové škrtat v zákonných úpravách, co se momentálně jeví jako staré, nepraktické a nepoužitelné. Ukazuje, že neaktivistické respektování minulosti, zdrženlivost vůči ničení starého a ostych před pokusy o tvorbu nového, nevyzkoušeného právního a sociálního řádu se jeví – a zvláště v oboru občanského práva – jako metodologický přístup nejspornější. Jeden z hloubavých klasiků české civilistiky napsal takřka před stoletím slova, k nimž se hlásím: „*Literatura, byť i vytištěná ve sbírce zákonů, může metat kozelce – život nikoli.*“⁹⁷ A že těch kozelců jsme za poslední století zaznamenali!

Myslím, že je lépe v občanském právu zachovat, co má a může mít své ratio, jakkoli se krátkodobě může jevit, že to vyšlo z užívání. Např. k reálným břemenům se s nechutí stavěli zákonodárci už na počátku XIX. století, ale přesto se po čase ukázalo, že i v moderních společnostech s tržním hospodářstvím tento institut může mít význam a nalézt ekonomicky účelné uplatnění. Často pozoruji, že leckteří autoři a leckteré autority tíhnou k názoru, že co se neodráží v judikatuře, není ani v právní praxi, a že to, co sami neznají, je v občanském právu zbytečné a hodí se to zrušit. Řekl bych, že na setkání civilistů z akademického prostředí českých a slovenských univerzit netřeba zvlášť zdůrazňovat pošetilost takových mínění.

Použité informační zdroje:

BLÁHOVÁ, Ivana – BLAŽEK, Lukáš – KUKLÍK, Jan – ŠOUŠA, Jiří et al. Právnická dvouletka. Praha: Auditorium, 2014978-80-87284-52-0

COING, Helmut. Europäisches Privatrecht. Bd. I. München: C. H. Beck. 1985, ISBN 3 406 303064

Další upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. Referát soudruha Jiřího Hendrycha na zasedání ÚV KSČ dne 8. prosince 1960. Usnesení ústředního výboru KSČ k otázkám dalšího upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1960

DAVID, René – GRASMANN, Günther et al. Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart. 2. vydání. München: C. H. Beck, 1988, ISBN 3 406 33412 1

DITTRICH, Robert – TADES, Helmuth et al. Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. 34. vydání. Wien: Manz, 1994, ISBN 3-214-01033-6

⁹⁴ Ibid. Tamtéž se ovšem na s. 312 an. poukazuje, že úprava poskytování služeb musí být analogicky aplikována i na nesocialistické dodavatele (nesocialistickou organizací nebo živnostníkem).

⁹⁵ ZDOBINSKÝ, Stanislav in: KNAPP, Viktor – LUBY, Štefan et al. Československé občanské právo. Sv. II. 2. vydání. Praha: Orbis, 1974, s. 5.

⁹⁶ Obsáhlé monografické zpracování materie provedl PLANK, Karol. Služby v občianskoprávnej úprave. Bratislava: Obzor, 1984.

⁹⁷ SVOBODA, Emil. Obrany a útoky. Praha: Al. Srdce, 1926, s. 21 an.

DRESLER, Alfred. Politicko-ekonomický význam nového občanského zákona. Praha: Orbis, 1951

ELIÁŠ, Josef. Právní úprava záhumenkového hospodářství. Praha: NČSAV, 1963

ELIÁŠ, Josef. Právo osobního užívání pozemku. Právník, CIV, 1965, s. 240 an.

ELLINGER, Joseph. Handbuch des österreichischen allgemeinen Zivil-Rechtes. 6. vydání. Wien: Braumüller, 1858

FÁBRY, Valér – DROBNÍK, Jaroslav. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. Praha: Academia, 1983

FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf. Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Šamorín: Heuréka, 1998, ISBN 80-967653-4-5

Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches. Erster Teil. Wien: Manz, 1911

FIERLINGER, Zdeněk. Za socialistický právní řád. Právník, 1950, LXXXIX, s. 429

FLOßMANN, Ursula. Österreichische Privatrechtsgeschichte. 4. vydání. Wien – New York: Springer Verlag, 2001, ISBN 3-211-83717-5

GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Praha: Univerzita Karlova, 1981

GOTHOFREDUS, Dionysius (GODEFROY, Denis) (ed.) Corpus iuris civilis a Dio. Gothofredo. 4. vydání. Colonia Alobrogum (Genève): J. Stoer, 1628

HÁCHA, Emil – HOETZEL, Jiří – WEYR, František – LAŠTOVKA, Karel – HAVELKA, Jiří (eds.) et al. Slovník veřejného práva československého. Sv. II. Brno: Rohrer, 1932

HARRAS HARRASOWSKY, Philipp, von. Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechtes. Wien: Manz, 1868

HEINKE, Prokop Joseph. Kurze Darstellung des in den Osterreichisch-Deutschen Erbstaaten üblichen Lehenrechtes. Wien: Bauer, 1818

HEYROVSKÝ, Leopold. Institute římského práva. 2. vydání. Praha: J. Otto, 1894

KANDA, Antonín. Co s občanským zákoníkem? Právník, 1968, CVII, s. 683 an.

KELSEN. Hans. Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy. Orbis: Brno – Praha, 1933

KLABOUC, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962

KLANG, Heinrich et al. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. III. (§§ 1090 bis 1292). Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1932

KNAPP, Viktor. Právo veřejné a soukromé. Právník, 1950 (LXXXIX), s. 82 an.

KNAPP, Viktor et al. K otázkám nového občanského práva. Praha: Orbis, 1950

KNAPP, Viktor. Vlastnictví v lidové demokracii. Praha: Orbis, 1952

KNAPP, Viktor – LUBY, Štefan et al. Československé občanské právo. Sv. II. 2. vydání. Praha: Orbis, 1974

KRATOCHVÍL, Zdeněk et al. Nové občanské právo. Praha: Orbis, 1965

KRČMÁŘ, Jan (K.). Emil Svoboda. O reálním dělení domů v obvodu bývalého pražského ghetta. Týž. O právní povaze pražských podjezdů a podloubí. Sborník věd právních a státních. 1910 – 1911. XI. s. 159 an.

KRČMÁŘ, Jan. Právo občanské. II. Práva věcná. 2. vydání. Praha: Všehrd, 1935

LAZAR, Ján – ŠVESTKA, Jiří et al. Československé občianské právo. Sv. 1. Bratislava: Obzor, 1986

LUBY, Štefan. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Knižnica Právnickej jednoty, 1946

LUBY, Štefan. Systém osobného vlastníctva bytov v európskych socialistických krajinách. Právník, 1964, CIII, s. 535 an.

LUBY, Štefan. Vlastníctvo bytov. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971

MENSCHIK, Tomáš – CECHL, Pavel. Vítejte v říši chaosu. Týden, 16. 12. 2013

PEVNÝ, Antonín. O daru jitřním. Právník, 1906, XLV, s. 73 an.

PLANK, Karol. Služby v občianskoprávnej úprave. Bratislava: Obzor, 1984

RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999, ISBN 80-7720-064-X

RANDA, Antonín. Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém. Praha: Edvard Grégr, 1871

RAUSCHER, Rudolf. Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě. Bratislava: nákl. vl., 1934

REBRO, Karol – BLAHO, Peter. Rímske právo. 3. vydání. Bratislava – Trnava: Iura Edition, 2003, ISBN 80-89047-53-X

SAVIGNY, Friedrich Carl von. Das Recht des Besitzes. Eine civilistische Abhandlung. Gießen: Heyer, 1803

SEDLÁČEK, Jaromír. Rodinné právo. Brno: Právnick, 1934

SEDLÁČEK, Jaromír. Vlastnické právo. Praha: Linhart, 1935

SOFOKLES. *Antigona*. Praha: Orbis, 1965

STIEBER, Miloslav. Reální dělení domů na vlastnické příbytky ve Francii a u nás. Právnick, 1926, LXV, s. 81 an.

STUBENRAUCH, Moriz, von. Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche. Bd. 2. 8. vydání. Wien: Manz, 1903

SUCHÁNEK, Jaroslav. Vznik koncepce JZD. Praha: Academia, 1972

SUCHÁNEK, Jaroslav et al. O některých otázkách budování socialistického zemědělství. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1956

SVOBODA, Emil. Bylo – nebylo. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, karton 1, sign. Ic, inv. č. 17

SVOBODA, Emil. O reálním dělení domů v obvodu bývalého pražského ghetta. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské, nedat. [1909]

SVOBODA, Emil. Obrany a útoky. Praha: Al. Srdce, 1926

SVOBODA, Emil. Rodinné právo československé. Praha: Československý kompas, 1946

UNGER, Joseph. System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Bd. I. Leipzig: Breitkopf u. Härtel, 1856

URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 1994, ISBN 80 7049 107 8

VOJÁČEK, Ladislav. *Panovnice na rozhraní dvou epoch a cesta k modernímu státu a právnímu řádu*. Právnick, 2017, CLVI, s. 369 an.

VYŠINSKIJ, Andrej Januarjevič. Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy. Orbis: Praha, 1950

ZEILLER, Franz, von. Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichische Monarchie. III/2. Wien – Triest: Geistingers Verlagshandlung, 1813

Dva pohľady na bývanie
doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.
Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá dvoma rôznymi pohľadmi na bývanie, z ktorých prvý je malou historickou sondou do bývania v nájomných domoch, postavených na území dnešného Slovenska začiatkom dvadsiateho storočia; autorka si pri nej „pomáha“ dielom *Sándora Máraia: Spoveď mešťana*, pôvodne z roku 1934¹. Druhý pohľad je sústredený na bývanie v mobilných domoch, ktorý vyvoláva viaceré praktické i právne nejasnosti.

Kľúčové slová

Nájom, nájomné bývanie, nájomné domy, mobilné domy, štátna bytová politika

I. Úvod

Právo na bývanie je zaradené medzi **základné sociálne práva so zvláštnym charakterom**. Nie je totiž chápané ako nárokovateľné právo jednotlivca voči spoločnosti, ale **ako právo založené na spoluzodpovednosti spoločnosti smerom k občanovi**.

Je zakotvené v rôznych dokumentoch medzinárodného významu, ktorých signatárom je i Slovenská republika².

Súčasný stav bytovej otázky v **Slovenskej republike** je výsledkom pomerne zložitého historického vývoja v prostredí rôznych hospodárskych a politických pomerov. V období pred rokom 1989 sa celý systém financovania bytovej výstavby odvíjal od systému **plánovaného riadenia národného hospodárstva**. Zmenou spoločenských podmienok v roku 1989 došlo k zásadným zmenám v oblasti bytovej politiky a zodpovednosť za obstaranie vlastného bývania **sa preniesla na občana**.

Riešením otázky uspokojovania bytových potrieb sa od vzniku Slovenskej republiky zaoberá (aspoň formálne) každá vláda. V súčasnosti je vypracovaná **Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020**, ktorú schválila Vláda Slovenskej republiky v januári 2015³.

Vo svojom príspevku, zameranom na „**bývanie**“, sa autorka pozerá na tento sociálny, spoločenský i právny fenomén **vo väzbe na ústrednú tému konferencie** – „*Užitočné, neznáme inštitúty*“. Položila si preto dve otázky, ktoré ilustrujú bývanie v „inom“ (*neznámom*) svetle a pomohla si pri nich pomerne netradične – v prvom prípade *beletriou*, ktorá nepatrí medzi bestsellery a v druhom prípade *rozhodnutím*, o ktorom sa zatiaľ „veľa nevie“.

Otázky zneli takto:

1. Aké boli počiatky nájomného bývania v našich podmienkach?
2. Akými smermi sa môže uberať bývanie v budúcnosti?

¹ Márai, S., *Spoveď mešťana*, Kalligram, spol. s r.o., Bratislava 2011 (maďarský originál *Egy polgár vallomásai*, Budapest, 1934)

² V rámci medzinárodnej spolupráce v oblasti bývania sa SR podieľa najmä na činnosti a aktivitách EHK OSN, OECD a UN – HABITAT – pozn. autor

³ <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81710>

II. K otázke č. 1 (Aké boli počiatky nájomného bývania v našich podmienkach?)

Ak sa pýtame na počiatky nájomného bývania v „našich podmienkach“, myslíme tým pomery „slovenské“, „hornouhorské“ či skôr pomery na tzv. Hornej zemi⁴, zasadené do začiatku dvadsiateho storočia. Toto obdobie zmapoval spisovateľ Sándor Márai vo svojich viacerých knihách. Pre účely konferencie si autorka zvolila jeho dielo *Spoved' mešťana*, pôvodne z roku 1934, z ktorej vybrala niektoré pasáže, popisujúce začiatky nájomného bývania v Košiciach. Popisov bývania je v knihe pomerne veľa, z mnohých sa dá poučiť, pri niektorých sa možno pousmiať. Výber bol sústredený na tie z nich, ktoré podávajú obraz o tom:

- ako vyzerali nájomné domy na začiatku 20. storočia
- aké boli byty v nájomných domoch
- kto v nájomných domoch býval
- aký pohľad mala na bývanie v nájomných domoch vtedajšia „lepšia spoločnosť“

• Ako vyzerali nájomné domy zo začiatku 20. storočia

„Náš dom na Hlavnej ulici sa tváril naozaj veľkomestsky, bola to dvojposchodová nájomná budova so širokým priečelím, veľkou bránou, pohodlnými schodiskami – na hlavnom schodisku bol ustavične prievan, dopoludnia sa na ňom usalašili trhovníci v halenách a čiapkách z ovčej vlny, jedli slaninu, fajčili fajku a pľuvali všade dokola - ...Bol to veľmi pekný a najmä dôstojný dom; prvý naozaj „moderný“ dom v meste... Bol to naozajstný smutný nájomný dom, akých sa vtedy v hlavnom meste (*rozumej Budapešť – pozn. autor*) postavili už stovky: nájomný dom s podnájomníkmi, pozdĺž oboch poschodí sa tiahla pavlač s mrežami, mal osobitnú práčovňu, ústredné kúrenie a na bočnom schodisku klozety pre služobníctvo.⁵ ... Ako žiak som sa zvykol vystatovať, že v našom dome chodí služobníctvo na osobitný klozet. V skutočnosti však služobníctvo tieto oddelené hygienické zariadenia z čudnej hanblivosti a zdržanlivosti nenavštevovalo; a ktovie kam vlastne chodilo. Pravdepodobne tam, kam predtým, celé stáročia od počiatku vekov.“⁶

• Ako vyzerali byty v nájomnom dome

Rodina hlavného hrdinu, ktorého otec bol majetným bankárom, bývala na prvom poschodí a priamo vedľa nich bola banka. „V byte bolo päť izieb, tri s výhľadom na ulicu, dve s výhľadom na dvor. ... **Okrem detskej izby** boli všetky priestrané a vzdušné... Názory na „hygienu“ sa vtedy dosť rozchádzali. Moja matka, dve slúžky a „slečna“ upratovali celé dni... Heslo znelo, že prvým predpokladom „modernej hygieny“ je bezprašnosť. Ale detské izby vo väčšine vtedajších bytov boli na zaplakanie, na tento účel vyčlenili zväčša skryté komôrky; ... prevládala však všeobecná mienka, že „časté kúpanie je škodlivé“, lebo deti budú zmäkčilé. Kúpeľne sa preto najčastejšie používali ako skladisko. ... U mnohých našich známych stáli vo vani zaprášené krošne a samotné vane poslúžili svojmu pôvodnému účelu hádam iba raz do roka, na Silvestra. ... Kúpeľňa – to bol večný chaos... Napríklad v špajzi panoval omnoho slávnostnejší poriadok ako v detskej izbe či kúpeľni.“⁷ Takže taký bol náš dom a byt.⁸

⁴ **Horná zem** (iné názvy: **Horniaky**, **Horný vidiek** alebo zriedkavo **Horné okolie**) je slovenský preklad/ekvivalent maďarského *Felvidék/felvidék* (v slovenčine zriedkavo aj **Felvidék**), pod ktorým sa (okrem iného) na konci 19. storočia **politicky neformálne** označovali **uhorské župy prevažne alebo výrazne obývané Slovákmi**; v užšom zmysle Trenčianska župa, Orava, Turiec, Liptov, Zvolenská župa, Spiš, Šariš, v širšom zmysle aj Bratislavská župa, Nitrianska župa, Hontianska župa, Tekov, Novohradská župa, Gemer, Abvskoturnianska župa, Zemplínska župa a Užhorodská župa – pozn. autor, k tomu vid' napr. https://sk.wikipedia.org/wiki/Horn%C3%A1_zem

⁵ Márai, S., *Spoved' mešťana*, Kalligram, spol. s r.o., Bratislava 2011 (maďarský originál *Egy polgár vallomásai*, Budapest, 1934)

⁶ Tamže, str. 13

⁷ Tamže, str. 45 - 47

- **Kto v nájomných domoch býval**

„Nikto nevedel, ako sa tam vlastne dostal a kto v nich vlastne býval, jeho obyvateľstvo nespájalo ani priateľstvo, dokonca ani dobré susedské vzťahy. Ten dom sa delil na kasty, triedy a rády. ... V dome bývali dve židovské rodiny: jedna pokroková, neologická, svetská, meštianska a bohatá židovská rodina, prenajímala si celé druhé poschodie s výhľadom na ulicu, žila pomerne uzavrelo a pyšne; druhá ortodoxná, veľmi veľká židovská rodina, žila na prízemí vzadu vo dvore; bola chudobná zvláštnym spôsobom dynamická, stále prichádzali noví príbuzní, rodili sa ďalšie deti a všetci žili vzadu v troch tmavých izbách... Naše židovské rodiny sa vôbec nestýkali...“⁹

- **Aký mala názor na nájomné bývanie vtedajšia „lepšia spoločnosť“?**

„Bol to prvý dom v meste, ktorý nebol postavený so zámerom, že jeho obyvatelia sa v ňom budú mrviť do konca života a strávia všetky dni medzi jeho útulnými stenami ... Bol to prvý dom s podnájomníkmi. Staré patricijské rodiny si v takomto dome len nerady kupovali byt. Na jeho obyvateľov sa dívali trochu z vysoka, ako na prišielcov bez pevnej pôdy pod nohami. Aj môj otec (*riaditeľ banky – pozn. autor*) mal pocit, že **páni by nemali bývať v cudzom dome a platiť nájomné** a robil všetko pre to, aby sme sa čo najskôr mohli presťahovať **do vlastného**.“¹⁰

III. K otázke č. 2 (*Akými smermi sa môže uberať bývanie v budúcnosti?*)

Smerov, ktorými sa môže nájomné bývanie uberať v budúcnosti, je niekoľko. Vieme, že riešenie uspokojovania bytových potrieb patrí medzi otázky, ktorými sa (aspoň formálne) zaoberá každá vláda a ako sme uviedli vyššie, v súčasnosti je u nás platná koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020 z januára 2015. Ani tá však, celkom prirodzene, nepočíta s riešením bývania pre nás pomerne netradičným spôsobom – **v mobilných domoch**, ktorý sa využíva vo viacerých štátoch, vrátane tých rozvinutých, akými sú Austrália, USA či Kanada. Na ilustráciu môžeme použiť **Občiansky zákonník provincie Quebec** z roku 1991 (účinný od 01. januára 1994)¹¹, ktorý sa uvádza ako významný inšpiračný zdroj pre krajiny, v ktorých prebieha reforma súkromného práva. Ten v časti o nájomnej zmluve (Lease, §§ 1851 – 2000), upravuje *nájom obydli*a (Lease of Dwellings, §§ 1892 – 2000), pričom jedným z osobitných druhov tohto nájmu je „**Nájom pozemku určeného na inštaláciu mobilného bývania**“ (Lease of land intended for the installation of a mobile home, §§ 1996 – 2000)¹². Stret právnych kultúr, t. j. tých, pre ktoré je tento spôsob **bývania** bežný a tej našej, pre ktorú je táto „forma života“ pomerne neznáma, vyvolal v našej nedávnej minulosti **právny rébus**,

⁸ Tamže, str. 73

⁹ Tamže, str. 17 až 21

¹⁰ Tamže, str. 16 - 17

¹¹ <http://www.thecanadianencyclopedia.com/index.cfm?PgNm=TCE&Params=A1ARTA0001638>

¹² Lease of land intended for the installation of a mobile home

1996. The lessor of land intended for the installation of a mobile home is bound to deliver the land and maintain it in accordance with the land use standards established by law. These obligations form part of the lease.

1997. The lessor may not require that the lessee's mobile home be moved by the lessor.

1998. The lessor may not limit the right of the lessee of the land to replace his mobile home by another mobile home of his choice.

The lessor may not limit the right of the lessee to alienate or lease his mobile home; nor may he require that he, the lessor, act as the mandatary or that he select the person to act as the mandatary of the lessee for the alienation or lease of the mobile home.

A lessee who alienates his mobile home shall, however, notify the lessor of the land immediately.

1999. The lessor may not require any amount of money from the lessee by reason of the alienation or lease of the mobile home, unless he acts as the mandatary of the lessee for alienation or lease.

2000 The acquirer of a mobile home situated on leased land becomes the lessee of the land unless he notifies the lessor of his intention to leave the premises within one month after the acquisition.

ktorý riešili, okrem hlavných aktérov – bežných obyvateľov malej slovenskej obce, právnicki¹³, orgány štátnej správy a samosprávy, dokonca až minister dopravy a výstavby Slovenskej republiky a nie je vylúčené, že sa dostane až pred súd.

Kauza má korene v čase, keď si manželia Slivoví umiestnili na pozemok vo svojom vlastníctve **mobilný dom**. Do vlastníctva ho nadobudli na základe kúpnej zmluvy zo dňa 6.6.2009, uzatvorenej s predávajúcim – obchodnou spoločnosťou so sídlom v Českej republike. K odovzdaniu a prevzatiu predmetu kúpy došlo **na adrese** určenej kupujúcimi, bol ňou spomínaný pozemok vo vlastníctve kupujúcich, nachádzajúci sa v zastavanom území obce. Preprava a vyloženie mobilného domu sa realizovala **samosiatným transportným vozidlom a žeriavom**.

Príslušný stavebný úrad však svojím rozhodnutím zo dňa **08.06.2016** nariadil **odstránenie stavby**¹⁴, ktorú nazval „rekreačným domom“, nakoľko k umiestneniu stavby došlo, podľa názoru úradu, v rozpore s platným právom. Odvolával sa pri tom na konkrétne ustanovenia stavebného zákona¹⁵ a vykonávacej vyhlášky¹⁶.

Vydaniu rozhodnutia predchádzalo:

- **vykonanie dohľadu** na dotknutom pozemku orgánom štátneho stavebného dozoru (**27.08.2015**), ktorý, okrem iného, zistil, že na pozemku stojí **stavba**, slúžiaca na rekreačné účely jej vlastníkov, ku ktorej bola pristavená terasa, spojená so zemou pevným základom a ktorá je **prípojkou napojená na rozvod elektrickej energie v rozvodnej skriní priľahlého bytového domu**, kde má vlastné meranie; **priestor medzi objektom a zemou bol prekrytý obkladom**
- **pojednávanie** v rámci konania o odstránení stavby, **uskutočnenom na mieste stavby** (10.05.2016), spojeného s **obhliadkou objektu**
- **podanie námietok zo strany** „zástupcov stavebníkov“ priamo na miestnom šetrení, spočívajúcich v tvrdení, že obhliadaný objekt je **mobilným domom, ktorý stojí na dvoch kolesách a má oje s ťažnou guľou** a ktorý **nie je ničím pevne spojený so zemou**; z dôvodu dlhodobého **odparkovania je „iba podopretý tehľami“**
- **vyjadrenie geodeta**, založeného do spisu, podľa ktorého objekt **nie je možné zakresliť do katastrálnej mapy**
- **vyjadrenie vlastníkov**, podľa ktorých objekt nie je možné **kolaudovať, keďže nie je stavbou** v zmysle § 43 zákona č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov¹⁷ (ďalej len

¹³ k tomu viď napr. článok aj na <https://www.epravo.sk/top/clanky/pravny-charakter-mobilneho-domu-podla-stavebnych-predpisov-3438.html>

¹⁴ rozhodnutie stavebného úradu zo dňa 08.06.2016, č. VLC-170/2015/Sá-115, vydané Spoločným obecným úradom Malženice, s pôsobnosťou stavebného úradu pre obce Biely Kostol, Bíňovce, Bohdanovce nad Trnavou, Boleráz, Borová, Brestovany, Bučany, Buková, Cífer, Dechtice, Dlhá, Dobrá Voda, Dolná Krupá, Dolné Dubové, Dolné Lovčice, Dolné Orešany, Horné Dubové, Horná Krupá, Horné Orešany, Hrnčiarovce nad Parnou, Jaslovské Bohunice, Kátlovce, Košolná, Križovany nad Dudváhom, Lošonec, Majcichov, Malženice, Naháč, Opoj, Pavlice, Radošovce, Ružindol, Slovenská Nová Ves, Suchá nad Parnou, Šelpice, Špačince, Šúrovce, Trstín, Vlčkovce, Voderady, Zeleneč, Zvončín

¹⁵ zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon), v znení neskorších predpisov

¹⁶ VYHLÁŠKA Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 453/2000 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia stavebného zákona

¹⁷ § 43 zákona č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov:

- (1) **Stavba** je stavebná konštrukcia postavená stavebnými prácami zo stavebných výrobkov, ktorá je pevne spojená so zemou alebo ktorej osadenie vyžaduje úpravu podkladu. **Pevným spojením** so zemou sa rozumie
- a) spojenie pevným základom,
 - b) upevnenie strojnými súčiastkami alebo zvarom o pevný základ v zemi alebo o inú stavbu,
 - c) ukotvenie pilótami alebo lanami s kotvou v zemi alebo na inej stavbe,
 - d) pripojenie na siete a zariadenia technického vybavenia územia,
 - e) umiestnenie pod zemou.

„stavebný zákon“), a teda nepodlieha povolovaciemu konaniu¹⁸; z tohto dôvodu vlastníci objektu žiadali, aby stavebný úrad konanie o odstránení stavby **zastavil**,

- **zamietnutie námietok zo strany stavebného úradu** z dôvodu, že objekt spĺňa definíciu stavby podľa § 43 stavebného zákona; ide síce o „**mobilný dom na kolesách**“, ale ten sa stal „stavbou“ ďalšími stavebnými úpravami – zateplením, novým prestrešením, pristavaním **prekrytej terasy, ktorá je pevne spojená so zemou** ako i s pôvodnou konštrukciou objektu a **napojením objektu na rozvod elektro**, a teda podlieha vydaniu stavebného povolenia.

Voči rozhodnutiu stavebného úradu o odstránení stavby **podali účastníci konania (stavebníci), odvolanie**. Na základe odvolania príslušný **okresný úrad**, ako druhostupňový orgán, **rozhodnutie stavebného úradu preskúmal** a zistil, že napadnuté rozhodnutie **je správne** a vydané v zmysle príslušných ustanovení stavebného zákona a s ním súvisiacich predpisov, ako aj s ustanoveniami správneho poriadku. Odvolanie preto zamietol so zdôvodnením, že mobilný dom, ktorý vnímal ako „montovanú stavbu (rodinný dom, rekreačná chata)“, sa ako celok (prípadne v častiach) **privezie** na podvozku na miesto určenia, **avšak má „nároky“** na pripojenie na sieť a zariadenia technického vybavenia územia a **tieto podliehajú povolovaciemu procesu podľa stavebného zákona** (územné rozhodnutie a stavebné povolenie) a teda stavebný úrad rozhodol v súlade s príslušnými ustanoveniami stavebného zákona a vykonávacej vyhlášky.¹⁹

Proti rozhodnutiu okresného úradu podal protest **krajský prokurátor**. Konštatoval v ňom, že rozhodnutie okresného úradu je arbitrárne, svojvoľné, nepreskúmateľné a vychádzajúce z nedostatočne zisteného skutkového stavu a navrhol rozhodnutie okresného úradu **zrušiť a vec vrátiť na nové konanie a rozhodnutie prvostupňovému správneému orgánu**. Krajský prokurátor v proteste namietal porušenie viacerých ustanovení stavebného zákona²⁰, no najmä sa **nestotožnil s názorom, že správne orgány považujú mobilný dom za stavbu z dôvodu napojenia na rozvod elektrickej energie cez kábel rozvodnej skrine umiestnenej na susednom pozemku**. Domnieval sa, že takéto pripojenie nemožno považovať za pripojenie na sieť technického vybavenia územia podľa stavebného zákona a ako ďalej uvádza: „bolo by zaujímavé sledovať, ako by sa správny orgán vysporiadal s oznámením vlastníka takejto „stavby“, že vytiahol pripojený elektrický kábel z rozvodnej skrine, čím by odpadla jediná materiálna podmienka, pre ktorú bol mobilný dom posúdený správnyymi orgánmi ako stavba.“

S protestom prokurátora sa v plnom rozsahu stotožnil aj právny zástupca vlastníkov stavby.

Následne (16.03.2017) vykonal príslušný okresný úrad na stavbe štátny stavebný dohľad a vydal rozhodnutie, ktorým **nevyhovelo protestu krajského prokurátora** a protest, spolu so spisovým materiálom okresného úradu a stavebného úradu, predložil **MDV SR** na rozhodnutie. MDV SR **nevyhovelo protestu krajského prokurátora a potvrdilo** protestom napadnuté právoplatné **rozhodnutie okresného úradu**.

Proti rozhodnutiu MDV SR podali stavebníci, zastúpení advokátom, ako aj krajský prokurátor **rozklady**, ktoré MDV SR predložilo na rozhodnutie **odvolaciemu orgánu**, ktorým je **minister dopravy a výstavby Slovenskej republiky**, ako vedúci ústredného orgánu štátnej správy²¹.

¹⁸ Melzer, F.: Nauka o typových pojmech na příkladu pojmu stavby ve smyslu občanskoprávním, IN: Pocta Sentě Radvanové k 80. Narozeninám. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 319 - 333

¹⁹ § 88 ods. 1 písm. b), § 88a ods. 2, § 90 stavebného zákona a § 25 vyhlášky č. 453/2000 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia stavebného zákona

²⁰ najmä v ust. § 3 ods. 1, 2 a 5, § 46, § 47 ods. 1 a § 59 ods. 1 a 2 správneho poriadku a § 43 ods. 1 a § 88 ods. 1 písm. b)

²¹ § 61 ods. 2 správneho poriadku (zák. č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov)

Ten rozhodol tak, že **rozklad prokurátora krajskej prokuratúry a rozklad stavebníkov, zastúpených advokátom, zamietol a potvrdil rozhodnutie Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky, sekcie výstavby** (č. 13655/2017/SV/25976 zo dňa 05.04.2017), ktorým sa nevyhovelo protestu prokurátora a potvrdilo sa napadnuté rozhodnutie okresného úradu. Z pomerne obširného zdôvodnenia rozhodnutia vyberáme konštatovanie, že: „ ... **predmetný objekt je stavbou podľa stavebného zákona...**“ a že stavebný úrad pri svojom rozhodovaní zároveň postupoval **v súlade s usmernením MDV SR zo dňa 17.02.2011** č. 2011/2930/V-229/1, v zmysle ktorého „pokiaľ ide o „mobilný dom“, t. j. montovanú stavbu (rodinný dom, rekreačná chata), ktorá sa ako celok (prípadne v častiach) prevezie na podvozku na miesto určenia, s nárokmi na pripojenie na siete a zariadenia technického vybavenia územia, **táto podlieha povolovaciemu procesu podľa stavebného zákona** (územné rozhodnutie a stavebné povolenie, resp. zlúčené územné a stavebné konanie) **z dôvodu, že je potrebné preveriť najmä umiestnenie a realizáciu takejto stavby z hľadiska dodržania súladu s územnoplánovacou dokumentáciou** (§ 37 stavebného zákona), **dodržania základných požiadaviek na stavbu** (§ 43d stavebného zákona) **a všeobecných technických požiadaviek na výstavbu** (§ 47, § 48 stavebného zákona a príslušných ust. vyhlášky č. 532/2002 Z. z. o všeobecných technických požiadavkách na výstavbu a o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie). V prípade povolovania takéhoto domu (ak ide o jednoduchú stavbu), **je možné tiež využiť postup** podľa ust. § 39a ods. 5 stavebného zákona v spojení s § 55 ods. 2 písm. a) a § 76 ods. 3 stavebného zákona.“

Rozhodnutie ministra je však preskúmateľné súdom, jeho osud budeme preto starostlivo sledovať.

IV. Záver

V závere príspevku sa vrátíme k otázkam, ktoré sme si položili v úvode:

1. Aké boli počiatky nájomného bývania v našich podmienkach?
2. Akými smermi sa môže uberať bývanie v budúcnosti?

a vyslovíme k nim pomerne zjednodušené závery:

K otázke č. 1 (*Aké boli počiatky nájomného bývania v našich podmienkach?*)

Pre súčasného Slováka je prirodzená túžba bývať „vo vlastnom“ – dôvody však nevyvierajú len z „hornouhorskej minulosti“, ako to uvádza kniha Sándora Máraia, ale aj z prirodzenej potreby človeka niečo vlastniť, keďže vlastnícky pud sa považuje za jeden z najsilnejších ľudských pudov²². Aktuálne preferované bývanie „vo svojom“ je však dané aj absenciou **ekonomicky výhodnejšej alternatívy**, ktorá súvisí so štátnou bytovou politikou, s jej koncepciami a realizáciou, s celkovou hospodárskou situáciou krajiny a, samozrejme, so životnou úrovňou obyvateľstva.

K otázke č. 2 (*Akými smermi sa môže uberať bývanie v budúcnosti?*)

Mobilné domy sa asi nestanú pevnou súčasťou našej bytovej kultúry, prinášajú však výzvy, na ktoré sa treba pripraviť.²³ Začať by sme mohli modernizáciou stavebného zákona, v ktorom sa

²² K tomu pozri napr.:

1. Pud zachováni rodu – sexuálny, péče o potomstvo
2. Pud zachováni jedince – obživný, sebezáchovy, orientační, zvedavosti
3. Pud sdružovací (sociální)
4. Pud pro zpříjemnění existence (sebeuplatnění, **vlastnický**, zdobivosti...)

http://www.wikiskripta.eu/index.php/Pudy_a_instinky_a_jejich_poruchy

²³ k tomu viď napr. článok aj na <https://www.epravo.sk/top/clanky/pravny-charakter-mobilneho-domu-podla-stavebnych-predpisov-3438.html>

zohľadnia aktuálne vývojové trendy²⁴ a ktorý sa rozumným spôsobom prispôsobí potrebám praxe.

Použité informačné zdroje:

Márai, S., Spoved' mešťana, Kalligram, spol. s r.o., Bratislava 2011 (maďarský originál *Egy polgár vallomásai*, Budapest, 1934)

Melzer, F.: Nauka o typových pojmech na příkladu pojmu stavby ve smyslu občanskoprávním, IN: Pocta Sentě Radvanové k 80. Narozeninám. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009

<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81710>

http://www.wikiskripta.eu/index.php/Pudy_a_instinkty_a_jejich_poruchy

https://sk.wikipedia.org/wiki/Horn%C3%A1_zem

²⁴ V Českej republike je otázka zaradenia mobilného domu pod pojem "stavba" jasná od novelizácie stavebného zákona (č. 183/2006 Sb.), ktorý od účinnosti zákona č. 350/2012 Sb. reflektuje aj na problematiku mobilných domov. V § 2 ods. 3 stanovuje: "(3) Stavbou se rozumí veškerá stavební díla, která vznikají stavební nebo montážní technologií, bez zřetele na jejich stavebně technické provedení, použité stavební výrobky, materiály a konstrukce, na účel využití a dobu trvání. Dočasná stavba je stavba, u které stavební úřad předem omezí dobu jejího trvání. **Za stavbu se považuje také výrobek plnící funkci stavby. Stavba, která slouží reklamním účelům, je stavba pro reklamu.**"

B+V
(Das Belastungs- und Veräußerungsverbot)
doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.
Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Abstrakt

Zákaz zaťaženia a predaja nehnuteľností bez súhlasu osoby, určenej pri zriadení tohto inštitútu, má primárne za cieľ ochrániť rodinný majetok pred neuvážanými krokmi člena rodiny, ktorý tento majetok zmluvne alebo dedením nadobudol. Pri plnení uvedenej funkcie vyvoláva B+V účinky nielen medzi oprávneným a vlastníkom veci ako povinným, ale tiež vo vzťahu k tretím osobám. Obdobu tohto inštitútu v našich právnych poriadkoch nenájdeme a je pre nás tiež neobvyklé výrazné uprednostnenie záujmov zmluvných strán pred ochranou oprávnených záujmov tretích osôb.

Kľúčové slová

Ochrana majetku, prevod nehnuteľností, obmedzenie prevodu nehnuteľností, rodinné obydlie

Rakúsky inštitút „zákazu zaťaženia a predaja“ ma zaujal už dávnejšie. Tí, ktorí sa s ním ešte bližšie neoboznamovali, si asi pomyslia, čože je na ňom nové a nezvyčajné. Obmedzenie prevodu nehnuteľností predsa v ustanovení § 58 upravoval spoločný Občiansky zákonník č. 40/1964 v znení účinnom do konca roka 1991 a tiež Zákonník práce v ust. § 248, kde slúžil na zabezpečenie práva organizácie na náhradu škody spôsobenej pracovníkom. Ako novinka sa zase zákaz prevodu nehnuteľností dostal do českého Občianskeho zákonníku č. 89/2012 Sb. Predsa však je znenie všetkých troch úprav odlišné a mám pocit, že práve to, čo sa v rakúskom práve používa pod skratkou B+V, nie je úplne zbytočný inštitút a môže nájsť v našom práve svoje opodstatnenie.

B+V predstavuje dohodu zmluvných strán, v ktorej sa jedna zmluvná strana zaväzuje, že bez súhlasu tej druhej individuálne určenú vec ani nescudzí ani nezaťaží. Prakticky to znamená, že hoci je zaviazaná zmluvná strana vlastníkom veci, na ktorú sa B+V vzťahuje, dobrovoľne obmedzila svoje vlastnícke oprávnenie disponovať s touto vecou tým, že dispozičné právne úkony podmienila súhlasom oprávnenej zmluvnej strany. Je to primárne inštitút záväzkového práva, avšak dá sa zriadiť aj závetom. Zásadne v týchto prípadoch vzniku zaväzuje len zmluvné strany, resp. dedičov (v prípade, ak bolo B+V zriadené závetom) a nemá právne účinky voči tretím osobám.

Podľa ustanovenia § 364c ABGB však môže byť B+V dojednaný aj s vecnoprávnymi účinkami. Táto právna úprava pôsobí podobne, ako napríklad predkupné právo v slovenskom Občianskom zákonníku. S vecnoprávnymi účinkami je ho možné zriadiť len vo vzťahu k nehnuteľnostiam, konkrétne k pozemkom, stavbám a bytom. Pokiaľ B+V vznikne ako záväzkovoprávny vzťah, pôsobí len medzi stranami. Ak dôjde k jeho porušeniu (prevodu alebo zaťaženiu nehnuteľnosti bez súhlasu oprávneného), vzniká oprávnenému právo na náhradu škody. Na platnosť prevodu to ale nemá žiadny vplyv, podobne nemožno nič žiadať od tretej strany. Ak sa B+V dojedná ako vecnoprávny vzťah, musí byť vložené do katastra

nehnuteľností (Grundbuch). Vklad spôsobí vznik práva a v takomto prípade nastávajú dva právne následky:

1. povinný potrebuje pri dispozícii s vecou súhlas oprávneného
2. počas trvania B+V nemôžu byť na nehnuteľnosti zriadené žiadne exekučné záložné práva a teda nemôže byť dražená a to ani pri konkurze.¹

Je zjavné, že zriadenie B+V do veľkej miery obmedzí vlastnícke práva povinného. Avšak obmedzí tiež jeho bonitnosť ako dlžníka. Hoci má vo svojom vlastníctve jednu alebo viaceré nehnuteľnosti, nebude možné sa z nich uspokojiť dražbou ani exekúciou, ak na nich viazne Belastungs und Veräußerungsverbot. Keďže ide o významný zásah do práv tretích osôb, koriguje ABGB aplikáciu B+V ako vecnoprávneho inštitútu taxatívnym vymedzením okruhu subjektov, ktoré môžu takúto zmluvu (s vecnoprávnymi účinkami) uzavrieť. Ide prakticky len o blízkych príbuzných, resp. blízke osoby. O vklad B+V do katastra možno požiadať len vtedy, ak je zmluva uzavretá medzi manželmi; resp. registrovanými partnermi; medzi predkami a potomkami (aj deťmi, ktoré majú rodičia v náhradnej starostlivosti); svokor, svokra môžu takúto zmluvu uzavrieť so zaťom, nevestou alebo registrovaným partnerom svojho dieťaťa. S vecnoprávnymi účinkami sa nedá dojednať medzi druhom a družkou.

Ak sa poruší B+V, ktorý bol dojednaný s vecnoprávnymi účinkami, nebude vklad takéhoto právneho úkonu povolený. Rovnako ako u nás, i v Rakúsku platí zásada verejnej publicity katastra (Grundbuch), každý môže do neho nahliadať. Čo možno zistiť z verejných registrov platí za známe. Ak by sa predsa stalo, že dôjde k povoleniu vkladu v rozpore so zavkladovaným B+V bez súhlasu oprávneného, má tento právo žiadať o vymazanie sporného vkladu v osobitnom konaní pred katastrálnym súdom (kataster vedie v Rakúsku súd).

B+V pôsobí najdlhšie počas života oprávneného a povinného. Smrťou prvého z nich zaniká zo zákona. Neprechádza na právneho nástupcu ani ako právo, ani ako povinnosť. Pokiaľ počas existencie B+V dôjde k prevodu vlastníckeho práva so súhlasom oprávneného, spôsobí prevod vlastníctva a teda v prípade vecného práva vklad prevodnej zmluvy, zánik B+V.² Súhlas oprávneného s prevodom pod podmienkou, že mu zostane právo B+V zachované aj po prevode, nie je právne možný.³ Nie je ale vylúčené, aby si nový vlastník a bývalý oprávnený opätovne B+V dohodli, ak sú aj medzi nimi splnené predpoklady ustanovenia § 364c ods. 2 ABGB. Uvedené platí samozrejme len pre prípad, že sa B+V dojednáva ako vecné právo. Ako obligačný vzťah si ho môže dojednať ktokoľvek. Ako vecné právo musí byť znova vložené do katastra.⁴ Je neprevoditeľné.

B+V sa s určitými obmenami využíva aj ako procesný inštitút – súd ho môže zriadiť v rámci exekučného konania. Môže tiež vzniknúť priamo zo zákona, napríklad v rámci podpory bytovej výstavby.

¹ rozhodnutie NS Rakúska OGH 3 Ob/217/38 z 26.4.1938 alebo 1 Ob/472/1950 z 20.9.1950, resp. 3 Ob/185/98x z 21.10.1998

² rozhodnutie NS Rakúska OGH 2 Ob/25/2010 z 22.12.2010

³ rozhodnutie NS Rakúska OGH 5 Ob/100/2000 z 27.4.2000

⁴ rozhodnutie NS Rakúska OGH 5 Ob/39/2012 z 9.8.2012

Spravodlivo je potrebné uviesť, že v Rakúsku býva B+V dlžníkmi zneužívaný ako prostriedok obrany pred dražbou. Z tohto dôvodu ho časť právnickej obce kritizuje.⁵ Hlavným účelom jeho zavedenia bolo zachovanie a ochrana celistvosti rodinného majetku. Ako prísne personalizované právo (pokiaľ hovoríme o B+V s vecnoprávnymi účinkami), obmedzené prakticky len na najbližšie osoby, má skutočne potenciál zabezpečiť, že sa rodinný majetok v rukách nezodpovedného alebo marnotratného príbuzného neroztráti v priebehu niekoľkých rokov, alebo ešte horšie mesiacov. Platí to najmä pri prevodoch majetku na deti, resp. vnukov. Prevodcovia (rodičia, alebo starí rodičia) si vďaka tomuto inštitútu zachovávajú vplyv na budúci osud majetku, ktorý na potomka prevádzajú.

Pokiaľ by ho bolo možné u nás dojednať, určite by sa vďaka jeho aplikácii výrazne znížil počet žalôb na vrátenie daru, v ktorých máme hádam svetový prím. Často sa totiž vrátenia daru darcovia domáhajú práve z dôvodu, že obdarovaný mieni darovanú nehnuteľnosť scudziť, alebo to už urobil. Niekedy dokonca aj napriek tomu, že darca mal v darovanej nehnuteľnosti zriadené právo dožitia. Judikatúra už ustálila, že dôvodom na vrátenie daru je len porušenie dobrých mravov buď značnej intenzity alebo sústavné porušovanie⁶, avšak nie prejav prostej nevďačnosti obdarovaného voči darcovi⁷. To síce vyriešilo právnu stránku veci, ale nezhojilo pocit horkosti v rodinnoprávnych vzťahoch. Myslím si, že preventívne pôsobenie inštitútu B+V by bolo omnoho efektívnejšie tak pokiaľ ide o právnu, ako aj sociálnu stránku veci. Ak niečo nie je možné predať bez súhlasu oprávneného, tak k rozkolu v rodinných vzťahoch v dôsledku predaja nedôjde.

Tento inštitút by mohol pomôcť vyriešiť tiež ďalší praktický problém – prevody, resp. zaťaženie rodinného obydľia, ktoré je vlastníctvom len jedného z manželov, resp. partnerov. Podľa účinného slovenského práva nie je právo na bývanie manžela – nevlastníka, dokonca ani detí vlastníka nijako chránené. O právach partnera, hoci aj rodiča spoločného dieťaťa ani nehovoriac. Pritom ide o otázku, ktorá je predmetom ochrany aj prostredníctvom odporúčania Výboru ministrov členských krajín RE⁸. Český Občiansky zákonník už do svojich ustanovení⁹ ochranu rodinného obydľia vo vlastníctve len jedného z manželov zakotvil, keď uvádza, že sa ten manžel, ktorý má právo nakladať s domom alebo bytom, v ktorom sa nachádza rodinná domácnosť, musí zdržať všetkého, čo môže bývanie znemožniť alebo ohroziť, ak je toto bývanie pre potreby rodiny nevyhnutne potrebné. Právne úkony, vykonané bez súhlasu druhého manžela, ktoré budú v rozpore s týmto ustanovením, môžu byť vyhlásené za neplatné, ak sa neplatnosti druhý manžel tejto relatívnej neplatnosti dovoľá. Uplatnenie ochrany podľa ustanovenia § 474 OZ je však viazané na tri predpoklady, ktoré musia byť splnené kumulatívne. Patrí medzi ne:

1. jeden z manželov má právo nakladať s domom alebo bytom
2. v ktorom sa nachádza rodinná domácnosť manželov alebo rodiny
3. a tento byt alebo dom je pre bývanie rodiny nevyhnutne potrebný.

⁵ napr. RECHBERGER CHRISTOPH: *Schutz für Eigenheim mit Hindernissen*. Dostupné k 22.9.2017 na: <http://diepresse.com/home/recht/rechtallgemein/570012/Schutz-fuer-Eigenheim-mit-Hindernissen>

⁶ R 88/1998

⁷ R 31/1999

⁸ Recommendation No R (81) 15 of the Committee of Ministers to member states on the rights of spouses relating to the occupation of the family home and the use of the household contents.

⁹ § 747

Podľa teórie¹⁰ potom *použití daného ustanovení vylučuje proto pouhá skutečnost, že manžel či rodina jsou způsobilí zajistit si bydlení jinak, např. pronájmem, koupí vlastního bytu.*

Je zjavné, že už teraz sa zjavujú otázky, súvisiace s aplikáciou citovaného ustanovenia. Tiež nie je možné vziať ochranu na iné osoby, ako manželov a členov domácnosti manželov. V praxi veľmi časté nezosobášené dvojice nie sú chránené ani ako rodičia spoločného dieťaťa, resp. viacerých detí. Právo bývania tiež nie je uprednostnené pred výkonom cudzieho práva voči vlastníkovi rodinného obydľia – ktoré sa dá scudziť v rámci exekúcie alebo konkurzu na majetok dlžníka. Všetky tieto argumenty svedčia v prospech začlenenía inštitútu Belastungs und Veräußerungsverbot do právneho poriadku.

Pokiaľ ide o námietky, s ktorými sa v súčasnosti vporiadava aj rakúske právo, že sa tento inštitút zneužíva na zabránenie exekúciám, aj s týmto by bolo možné sa vporiadať napríklad využitím zásady prednosti. Exekúcii aj v rakúskom práve bráni len B+V, ktoré má vecnoprávne účinky. Takže musí byť zapísané do Grundbuch a zjavné z verejného registra. Pokiaľ by teda B+V vzniklo skôr, ako exekučné záložné právo, súdnom zriadené zabezpečovacie opatrenie apod., bránilo by uspokojeniu z veci, na ktorej viazne. Ak by však bolo vložené do katastra nehnuteľností po začatí exekúcie, konkurzu alebo vydaní uznesenia súdu o neodkladnom, resp. zabezpečovacom opatrení, nemalo by účinky voči tým veriteľom, ktorým bolo citovanými rozhodnutiami pred vznikom B+V priznané hoci aj potenciálne (v prípade zabezpečovacích a neodkladných opatrení) právo uspokojiť sa z majetku vlastníka nehnuteľnosti.

Za vhodné tiež považujem obmedziť použitie B+V s vecnoprávnymi účinkami len na presne vymedzený okruh subjektov, ktorý by mohol byť podobný definícii blízkych osôb v slovenskom Občianskom zákonníku. Z preventívnych dôvodov by bolo ale lepšie taxatívne uviesť, kto z osôb v rodinnom alebo obdobnom pomere môže takúto zmluvu uzavrieť. Inak asi nikto z nás nepochybuje, že by dochádzalo k zneužívaniu práva tvrdeniami o „aktuálnej blízkosti“ každého, kto by sa práve majiteľovi veci hodil. Napríklad slovenský trestný zákon takto špecifikuje konkrétne osoby vo vzťahu k páchatelovi niektorých trestných činov. Blízkou osobou sa na účely trestných činov vydierania podľa § 189, znásilnenia podľa § 199 ods. 2, sexuálneho násillia podľa § 200 ods. 2, sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 2, týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208 alebo nebezpečného vyhrážania podľa § 360 ods. 2 rozumie aj bývalý manžel, druh, bývalý druh, rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou podľa odseku 4, ako aj osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti. Za úvahu stojí najmä ochrana, ktorú by zákon poskytoval rodičovi spoločného dieťaťa. Potom by právo uzavrieť s vlastníkom nehnuteľnosti dohodu o B+V mohlo byť umožnené príbuzným v priamom rade, manželom, súrodencom a rodičom spoločného dieťaťa, resp. dieťaťa zvereneho im do spoločnej náhradnej starostlivosti, ak má uvedená nehnuteľnosť slúžiť na bývanie tomuto dieťaťu.

Verím, že Vás môj príspevok zaujal a prispějete v rámci diskusie k zdokonaleniu právnej úpravy tohto potenciálneho prírastku nášmu právneho poriadku.

¹⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLIČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. A KOL. *Občianský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655-975). *Komentár*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 418

Použité informačné zdroje

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLIČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. A KOL. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 418

RECHBERGER CHRISTOPH: *Schutz für Eigenheim mit Hindernissen*. Dostupné k 22.9.2017 na: <http://diepresse.com/home/recht/rechtallgemein/570012/Schutz-fuer-Eigenheim-mit-Hindernissen>

Zdánlivé manželství a jeho méně známé hmotněprávní i procesní souvislosti

JUDr. Dita Frintová, Ph.D.

Katedra občanského práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt

Stat' seznamuje čtenáře s konkrétním případem uplatnění institutu zdánlivého manželství v praxi. Po vymezení základních pojmů a stručné rekapitulaci podoby právní úpravy a jejího vývoje je čtenář seznámen s nálezem Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 16/15, který se zabývá problematikou (ne)možnosti vyslovit soudním výrokem zdánlivost manželství po smrti jednoho z „manželů“. Pozornost je také věnována následné novelizaci zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních a některým jejím problematičtým aspektům.

Klíčová slova

Zdánlivé manželství; neplatné manželství; putativní manželství; fiktivní manželství;

Úvod

Manželství samo o sobě jistě nelze považovat za neznámý soukromoprávní institut. Ba právě naopak, jde o základní institut soukromého (resp. rodinného) práva, takže o tom, že by snad šlo o institut neznámý, vůbec nelze uvažovat. Zúží-li se pozornost na institut manželství zdánlivého (neexistentního), lze snad konstatovat, že tento institut již není běžně znám široké laické veřejnosti, avšak v rámci široké veřejnosti právnické (odborné) samozřejmě nemůže rovněž ničím překvapit. Vždyť institut zdánlivého (a ostatně i neplatného) manželství je z hlediska *de lege lata* upravován u nás již tradičně a je tak rovněž podrobně zpracován též po stránce doktrinální. Přesto lze v souvislosti se zdánlivým manželstvím nalézt aspekty, o nichž lze snad říci, že vzhledem k jejich aktuálnosti nejsou – dosud – známy ani širší odborné veřejnosti. Jde konkrétně o aktuální judikaturu (jinak k institutu zdánlivosti manželství povytce skromnou, srov. dále), která tyto aspekty otevřela jak z hlediska roviny hmotněprávní, tak i z hlediska jejich procesní reflexe. Cílem této stati je čtenáře právě na tento aktuální, nedávny – a tudíž dosud ne zcela známý – vývoj, upozornit. Dříve se však sluší alespoň stručně shrnout základní poznatky ohledně zdánlivosti manželství, které se ke zkoumané problematice váží.

Zdánlivé manželství a související pojmy

Jako manželství zdánlivé označujeme takové manželství, které vzhledem k určitému závažnému pochybení, resp. vzhledem k nenaplnění nejdůležitějších a fundamentálních náležitostí jeho vzniku (existence), vůbec nevznikne, ač by se mohlo zdát, že přece bylo uzavřeno. Jedná se tedy o manželství, které nevzniklo, neexistuje (*matrimonium non existens*), které není (*non matrimonium*)¹ a nemůže tudíž vyvolat žádné právní následky. Takovou situaci je nutno lišit jednak od manželství neplatného, jednak od manželství fiktivního (fingovaného). Účelem tohoto institutu je zajistit, aby vůbec nemohla vzniknout manželství, která by porušovala jeho základní náležitosti, ať už z hlediska práva, společenského uspořádání či morálky.

¹ ZUKLÍNOVÁ, M.; DVOŘÁK, J.; ŠVESTKA, J. a kol. 2016. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. 1. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 33.

Pokud jde o manželství neplatné, to – na rozdíl od manželství zdánlivého – vznikne (po té dále existuje) a má právní následky, třebaže je stíženo vadou spočívající v porušení některé zákonné překážky.² Neplatné manželství bude existovat tak dlouho, dokud nedojde k jeho prohlášení za neplatné.

Od manželství zdánlivého i neplatného je nutno rovněž odlišit manželství fiktivní (fingované, účelové). Takto se v současné době označují manželství uzavíraná především cizinci za účelem neoprávněného získání různých výhod, jako jsou povolení k pobytu, státní občanství apod. Vzhledem k tomu, že o takových manželstvích nemá současný občanský zákoník žádné výslovné ustanovení, nezbyvá, než je z pohledu soukromého práva posuzovat jako každé jiné manželství, které vznikne a působí všechny důsledky jak v rovině statusové, tak i majetkové.³ To však nevylučuje patřičné posouzení takového manželství z hlediska práva veřejného, totiž zejména z hlediska právních předpisů týkajících se problematiky pobytu cizinců na našem území.⁴

Dále je třeba učinit ještě zmínku o manželství putativním. V současné době se v literatuře jako *matrimonium putativum* označuje manželství zdánlivé, tedy manželství neexistující.⁵ Zde je však třeba upozornit, že dříve se pod manželstvím označovaným jako putativní nemělo na mysli manželství zdánlivé, nýbrž manželství neplatné, v němž však alespoň jeden z manželů byl v omylu co do platnosti manželství, tedy alespoň jeden z manželů bez viny o překážce nevěděl (tj. byl v dobré víře, že manželství je platné).⁶ Takto je ostatně putativní manželství dosud chápáno v kanonickém právu.⁷

A konečně, pro úplnost – bylo-li již v předchozím odstavci zmíněno kanonické právo – lze ještě poukázat na dnes již historický pojem manželství tajného, klandestinského (*matrimonium clandestinum*). Šlo o taková manželství, která nebyla uzavřena před farářem (či jiným knězem) a svědky. Taková manželství byla dekretem Tametsi⁸ vydaným v rámci 24. zasedání Tridentského koncilu prohlášena za neplatná.⁹

² HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. 2015. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 58.

³ HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2014. Komentář k § 656. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 9.

⁴ Srov. zejm. ustanovení § 20 odst. 5 písm. e), § 46a odst. 2 písm. i), § 56 odst. 1 písm. m) a další zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, v nichž se výslovně normuje o „obcházení tohoto zákona (...), zejména pokud účelově uzavřel manželství“.

⁵ Srov. např. ZUKLÍNOVÁ, M.; DVORÁK, J.; ŠVESTKA, J. a kol. op. cit., s. 33; HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. 2015. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2015, s. 56 a rovněž HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2014. Komentář k § 655. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 2.

⁶ Srov. např. SEDLÁČEK, J. 1935. Komentář k § 160. In: ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (reds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl I*. 1. vydání. Praha : V. Linhart, 1935, s. 814-815.

⁷ Srov. např. TRETERA, J. R. 1997. *Konfesní právo a církevní právo*. 1. vydání. Praha : Jan Krigl, 1997, s. 241.

⁸ „*Qui aliter, quam praesente parochi, vel alio sacerdote de ipsius parochi, seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentebunt; eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit: et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat.*“ Tj.: „A ty, kdo by se pokusili uzavřít manželství jinak než za přítomnosti faráře nebo jiného kněze se souhlasem onoho faráře či ordináře a před dvěma či třemi svědky, prohlašuje svatá synoda k takovému sňatku za zcela nezpůsobilé a rozhoduje, že takovéto manželské smlouvy jsou neplatné a nicotné, jak je i tímto dekretem zneplatňuje a anulují.“ Originál i překlad citovány dle HRDINA, I. A.; KUCHAROVÁ, H. 2017. *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové: Historicko-právní studie z manželského práva*. 1. vydání. Praha : Karolinum, 2017, s. 106.

⁹ V podrobnostech srov. např. HRDINA, I. A. 1998. Tridentský dekret Tametsi. In: *Revue církevního práva*. č. 3/1998. [online]. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/11/tri.htm>. [cit. dne 2017-11-10]; nebo ŠÍNOVÁ, R.; ŠMÍD, O. a kol. 2014. *Manželství*. 1. vydání. Praha : Leges, 2014, s. 28-29.

Zdánlivé manželství a související judikatura z pohledu právně historického¹⁰

Právní úprava zdánlivosti manželství se postupem času vyvíjela. Ve stručnosti lze uvést, že Všeobecný občanský zákoník¹¹ z roku 1811 výslovně zdánlivost manželství neupravoval. Tento stav měl příčiny v tehdy přetrvávajícím vlivu kanonického práva na podobu právní úpravy manželství (a tedy i jeho překážek a následků jejich porušení). „*Ač se jeho ustanovení ve mnohém liší od práva církevního, přece má manželské právo občanského zákoníka ráz konfesionální,*“¹² přičemž tehdejší kanonické právo mezi zdánlivým a neplatným manželstvím rovněž takto nerozlišovalo: „*Systematika občanského zákoníka co do rozdělení překážek manželství není úplně správná, poněvadž občanský zákoník nazývá překážkou každý nedostatek manželské smlouvy (§§ 48 až 82). Toto však neshoduje se s ostatními předpisy našimi, kde rozlišujeme nemanželství¹³ a neplatné manželství.*“¹⁴ Nepřekvapí tedy, že k otázce zdánlivého manželství podle Všeobecného občanského zákoníku žádnou relevantní judikaturu nenacházíme.

Institut zdánlivého manželství nacházíme pak výslovně upraven v zákoně č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, a to konkrétně v jeho § 1 odst. 2, který zněl: „*Nebude-li toto prohlášení snoubenců učiněno před místním národním výborem, manželství nevznikne.*“ Vedle toho lze ještě poukázat na stručný zákon č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci, obsahující pouhá dvě ustanovení. V § 1 tohoto zákona bylo stanoveno, že: „*K uzavření manželství občana s osobou, která nemá československé státní občanství, je třeba souhlasu ministerstva vnitra nebo orgánu jím pověřeného. Bez tohoto souhlasu manželství nevznikne.*“ Dlužno dodat, že institut neexistence (zdánlivosti) manželství sledovala v těchto právních předpisech jiný účel, než ten, který byl uveden výše; tak v zákoně o právu rodinném posloužil institut neexistenčního manželství jako jeden z represivních nástrojů totalitní státní moci proti církvi (nemožnost uzavírat pro příště manželství před orgánem církve) a v případě citovaného zákona o uzavírání manželství s cizinci šlo ve své podstatě o zákon diskriminační¹⁵, jehož účelem bylo získání kontroly nad sňatky československých občanů s cizími státními příslušníky. Ani zde ve vztahu k těmto právním předpisům se autorce nepodařilo dohledat relevantní judikaturu.

Pokud jde o zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, je třeba jeho rozbor ohledně úpravy neexistenčního manželství rozdělit na období do 31. července 1998 a od 1. srpna 1998. V původním znění zákona o rodině byla neexistence manželství upravena v jeho § 13 odst. 3, který zněl: „*U nezletilého mladšího než šestnáct let manželství nevznikne.*“ V tomto případě je tedy již sledován nikoliv politicko-mocenský účel, nýbrž účel zcela legitimní z hlediska soukromého (resp. rodinného) práva, a to zvýšená ochrana nezletilých, zde konkrétně před tzv. „*dětskými sňatky*“. Toto ustanovení bylo zároveň reflektováno v činnosti tehdejšího Nejvyššího soudu, a to konkrétně v Rozboru a zhodnocení Nejvyššího soudu ČR ve věcech bezpodílového spoluvlastnictví manželů z 3. 2. 1972, Cpj 86/71, publikované pod R 42/1972 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek. Zde bylo ustanovení § 13 odst. 3 výslovně zmíněno v souvislosti s tehdejším institutem bezpodílového spoluvlastnictví manželů: „*Bezpodílové*

¹⁰ Níže je historie vývoje právní úpravy neexistenčního manželství přiblížena pouze stručně. V případě zájmu o podrobnější informace lze odkázat např. na: FRINTA, O. 2017. Zdánlivé manželství – vývoj právní úpravy v 19. a 20. století. In: DVOŘÁK, J. a kol. 2017. *Soukromé právo 21. století*. 1. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. (v tisku).

¹¹ Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s.

¹² SVOBODA, E. 1935. *Rodinné právo československé*. Praha : Vesmír, 1935, s. 11.

¹³ Tj. dnešní terminologií řečeno manželství zdánlivé, pozn. aut.

¹⁴ SEDLÁČEK, J. 1935. Komentář k § 47. In: ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (reds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. 1. vydání. Praha : V. Linhart, 1935, s. 381.

¹⁵ Srov. EMMERT, F. 2011. *Česká republika a dvojí občanství*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2011, s. 47.

spoluovlastnictví manželů vzniká i v manželství neplatném. Nevzniká však v manželství zdánlivém, které vůbec nevzniklo (§ 13 odst. 3 zák. o rod.). V těchto případech je vyloučena i pozdější konvalidace.“ Je tedy zřejmé, že ani v tomto případě není neexistence manželství primárním předmětem zájmu.

Od 1. srpna 1998 vstoupila v účinnost novela zákona o rodině provedená zákonem č. 81/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů. Touto novelou byl do textu zákona o rodině vložen známý a v nauce opakovaně spíše kriticky hodnocený¹⁶ § 17a, který upravoval jednotlivé případy neexistence manželství (a ač budil zdání taxativního ustanovení, ve skutečnosti tomu tak nebylo)¹⁷. Ani z této nedávné doby se nepodařilo dohledat judikaturu, která by se zabývala primárně problematikou neexistence manželství.¹⁸

Na Slovensku byl zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zrušen a nahrazen zákonem č. 36/2005 Z. z., o rodině (dále jen „z. r.“), který institut neexistence manželství upravuje v § 17¹⁹. O tomto ustanovení lze konstatovat, že ve srovnání s § 17a dřívějšího zákona o rodině (č. 93/1964 Sb.) obsahuje širší výčet situací, kdy manželství nevznikne. Tím se zákonodárce nepochybně snažil reagovat na kritické hodnocení dřívějšího § 17a zák. č. 94/1963 Sb., o rodině.

V rámci rekonstrukce soukromého práva v České republice došlo k opětovnému začlenění rodinného práva přímo do základního soukromoprávního kodexu, totiž do zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále v textu jen „o. z.“). V něm zde zkoumaný institut výslovně nazván „*manželstvím zdánlivým*“, při čemž jeho úprava je obsažena v § 677 až 679 o. z. V § 677 odst. 1 o. z. je stanoveno, že: „*Manželství nevznikne, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat.*“ Český zákonodárce tak opustil – *cum grano salis*²⁰ – výčtovou metodu a formuloval pro zdánlivost manželství pravidlo obecné. A

¹⁶ Srov. zejm. RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. 1999. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck 1999. s. 29 či ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J. (reds.). 2009. *Občanské právo hmotné. Svazek 3*. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 39-40.

¹⁷ Ustanovení § 17a zákona o rodině znělo:

„(1) *Manželství nevznikne, jestliže muž nebo žena byli k prohlášení o uzavření manželství donuceni fyzickým násilím.*

(2) *Manželství nevznikne, jestliže bylo uzavřeno nezletilým mladším šestnácti let.*

(3) *Manželství nevznikne, jestliže nebyly dodrženy podmínky uvedené v § 4a odst. 1, § 4b odst. 2 a § 9.*“

Ve výčtovém ustanovení tak chybí např. případ, kdy by manželství uzavřely dvě osoby stejného pohlaví.

¹⁸ Pro úplnost lze upozornit na judikaturu vztahující se k manželství fiktivnímu, na oko uzavíranému: srov. např. rozsudky pod 4 Azs 7/2014, 4 Azs 288/2015 či 65 A 47/2015.

¹⁹ Ustanovení § 17 zákona o rodině zní:

„*Manželstvo nevznikne, ak vyhlásenie o uzavretí manželstva*

a) *bolo vynútené násilím,*

b) *urobila maloletá osoba mladšia ako 16 rokov,*

c) *bolo urobené pred nepríslušným matričným úradom s výnimkou podľa § 4 ods. 2 a 3 alebo ak bolo vyhlásenie o uzavretí manželstva urobené pred nepríslušným starostom alebo primátorom, alebo poslancom obecného zastupiteľstva alebo mestského zastupiteľstva,*

d) *bolo urobené pred cirkvou alebo náboženskou spoločnosťou, ktorá nie je registrovaná podľa osobitného predpisu, 1) alebo ak bolo vyhlásenie o uzavretí manželstva urobené pred osobou, ktorá nebola oprávnená vykonávať činnosť duchovného registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti,*

e) *bolo urobené v cudzine pred orgánom, ktorý na to nebol určený, alebo*

f) *urobil zástupca bez platného plnomocenstva alebo ak došlo k odvolaniu plnomocenstva podľa tohto zákona.*“

²⁰ V odst. 2 uvedeného § 677 o. z. jsou totiž některé okolnosti, které rovněž způsobují zdánlivost manželství, vypočteny konkrétně: „*V případě církevního sňatku náleží k těmto náležitostem i skutečnost uzavření sňatku před orgánem oprávněné církve. Neprovádí-li se sňatečný obřad v případě přímého ohrožení života snoubence, jsou těmito skutečnostmi i osvědčení matričního úřadu, že snoubenci splnili všechny požadavky zákona pro*

právě k této právní úpravě se váží hned dvě soudní rozhodnutí, v nichž je zdánlivost manželství hlavním předmětem zájmu. Z výše uvedeného se podává, že se tak děje v naší novodobé právní historii zřejmě vůbec poprvé (nakolik si autorka nečiní nárok na úplnost své rešerše dřívější judikatury k této problematice). Proto je jistě žádoucí si tato rozhodnutí – a především úvahy v nich obsažené – na následujících řádcích přiblížit.

Usnesení Okresního soudu v Břeclavi č. j. 23 Nc 1593/2014-13

Tímto usnesením bylo dne 26. 11. 2014 u uvedeného soudu zahájeno řízení ve věci určení zda manželství je či není. K vydání tohoto usnesení došlo na základě podnětu soudkyně D. K. téhož soudu, která v něm uvedla, že pan I. Č. byl omezen ve svéprávnosti a dle znaleckého posudku z oboru psychiatrie jmenovaný v důsledku svého psychického onemocnění není schopen pochopit důsledky uzavření manželství. Pan I. Č. však pouhých 5 dnů před jednáním ve věci omezení svéprávnosti (po vypracování znaleckého posudku a zhlédnutí) uzavřel dne 25. 10. 2014 sňatek s A. Č., rozenou P. Pan I. Č. byl omezen ve svéprávnosti tak, že není způsobilý činit jednání ve výroku uvedená, kromě jiného, že není způsobilý uzavírat manželství (výrok I.) a opatrovníkem byla jmenována obec H. (výrok II.). Obecní úřad v T. vydal dne 26. 1. 2015 úmrtí list na jméno I. Č. s pravděpodobným dnem úmrtí 1. 1. 2015.

Řízení o určení, zda tu manželství je či není je v současné době upraveno společně s řízením o neplatnost manželství, a to v § 373 a násl. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „z. ř. s.“). Na případ, kdy účastník řízení v průběhu řízení o určení, zda tu manželství je či není, zemře, pamatoval zákonodárce v § 376 z. ř. s. V původním znění²¹ tohoto ustanovení bylo uvedeno, že „ztratí-li účastník po zahájení řízení způsobilost být účastníkem, soud řízení zastaví.“ Podle tohoto ustanovení (a v této podobě) měl tedy soud v případě smrti pana I. Č. řízení zastavit.

O správnosti takového řešení za této situace však soud pochyboval a namísto uvedeného procesního řešení zastavením řízení podle § 376 z. ř. s. okresní soud řízení o určení, zda tu manželství je či není, přerušil podle § 109 odst. 1 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“), a podal návrh k Ústavnímu soudu ČR. V tomto návrhu se okresní soud domáhal, aby Ústavní soud ČR vydal nálezy, kterým zruší § 376 odst. 1 z. ř. s.

Své úvahy, které ho k tomuto kroku vedly, odůvodnil takto²²: „Smrtí účastníka řízení by proto nemohlo podle hmotného práva dojít k zániku právního vztahu, jestliže v daném případě šlo pouze o manželství zdánlivé, neboť tento právní vztah ani nevznikl. Podle návrhovatele by zastavení řízení z důvodu ztráty způsobilosti jednoho z manželů být účastníkem řízení po zahájení řízení tak mohlo vést k faktickému zhojení původně pouze domnělého a zdánlivého manželství. (...) manželství je klíčový statkový (pozn. správně má být „statusový“) poměr a jakákoliv nejistota je nežádoucí, proto může zdánlivé manželství představovat narušení veřejného pořádku a dobrých mravů, tudíž existuje veřejný zájem na tom, aby to, zda manželství je uzavřeno či není, bylo rozhodnuto najisto. Ztráta způsobilosti být účastníkem řízení (smrt) jednoho z manželů po zahájení řízení o určení, zda manželství je či není, jež bylo zahájeno z moci úřední, by tedy neměla být překážkou řízení.“ K tomu soud doplnil eventuální důsledky v rovině majetkoprávní s dopadem na dědické řízení podle zákonných dědických tříd a ocitoval čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a konečně uvedl, že „opomněl-li zákonodárce umožnit soudu pokračovat v řízení o tom, zda je či není

uzavření manželství, jakož i že mezi vydáním tohoto osvědčení a uzavřením sňatku uplynula doba nejvýše šest měsíců.“

²¹ Srov. dále.

²² Citováno podle nálezu Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 16/15 (též pod č. 334/2016 Sb.).

manželství, které bylo zahájeno z úřední povinnosti, je toto v rozporu s ústavním pořádkem a veřejným zájmem, neboť zastavením tohoto řízení z důvodu ztráty způsobilosti účastníka by došlo ke zhojení manželského stavu, kdy soud v řízení pouze deklaruje, že manželství nevzniklo.“

S výše uvedenými úvahami Okresního soudu v Břeclavi nelze než souhlasit. K tomu je zároveň třeba dodat, že sleduje-li podání uvedeného soudu ten cíl, aby bylo možno o určitém statusovém poměru (totiž o jeho existenci či neexistenci) rozhodnout též po smrti účastníka řízení, nejde o nic, co by v jiných situacích nebylo platnou právní úpravou předvídáno a umožněno. Tak podle § 685 o. z. soud prohlásí manželství za neplatné i bez návrhu, a to i v případě, že již zaniklo (ať rozvodem či smrtí), pokud jde o porušení překážky uzavření dřívějšího manželství, registrovaného svazku (či obdobného svazku) či o porušení překážky příbuzenství.²³ Za splnění určitých předpokladů (uvedených v § 684 odst. 2 o. z.) může dojít k prohlášení manželství za neplatné i po jeho zániku smrtí manžela, bylo-li již řízení alespoň zahájeno. Rovněž v případě určování otcovství zákonodárce výslovně počítá s tím, že statusový poměr mezi určitým mužem a určitým dítětem bude určen až po smrti tohoto muže. K tomu slouží konstrukce obsažená v § 783 odst. 3 o. z., kde se stanoví, že není-li domnělý otec na živu, podává se návrh proti opatrovníkovi, kterého k tomu jmenuje soud.²⁴ Z uvedeného je tedy zřejmé, že v určitých situacích zákonodárce *expressis verbis* předpokládá, že existence či neexistence statusových poměrů může být postavena na jisto také po smrti zúčastněných osob.

Na tomto místě lze položit otázku, proč zákonodárce v případě neplatného manželství výslovně počítá s možností o ní rozhodnout i po smrti manžela, zatímco v případě manželství zdánlivého o této možnosti mlčí. Zde je dlužno podotknout, že stejně tomu bylo již v rámci úpravy podle dřívějšího zákona o rodině (č. 94/1963 Sb.). Tento rozdílný přístup se jeví jako vskutku nevhodný, uváží-li se, že jak v případě vyslovení neexistence, tak v případě vyslovení neplatnosti manželství se sleduje jeden a týž účel, totiž postavit na jisto (ne)existenci manželství jako základního statusového poměru, který působí další závažné důsledky v rovině statusové i majetkové.

Nález Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 16/15

Tyto úvahy Ústavní soud ČR ve zde uvedeném nálezu podrobně rozvedl. Za zásadní je třeba považovat závěr, že: *„Po analýze obecných východisek dospěl Ústavní soud k dílčímu závěru, že existence veřejného zájmu na úpravě poměrů účastníků se neprojeví jen při zahájení příslušného řízení, ale též ovlivňuje jeho průběh (viz např. dopady vyšetřovací zásady při zjišťování skutkového stavu). Za této situace je třeba zvážit, nakolik je potřeba určení právního postavení účastníků ovlivněna nastoupením relevantních právních skutečností po zahájení příslušného řízení. Jednou z těchto právních skutečností je i ztráta způsobilosti některého z dotčených subjektů být účastníkem řízení, typicky v důsledku smrti fyzické osoby. Bezvýjimečná povinnost soudu zastavit v takovém případě řízení by mohla vést ke ztrátě možnosti postavit najisto právní status dotčených účastníků.“*²⁵ Dále Ústavní soud ČR jednoznačně uvedl, že potřeba určení právního postavení trvá i po smrti fyzické osoby, neboť: *„Právní nemožnost najisto a definitivně určit status fyzické osoby a na to navazující její (ne)uplatnění v příslušných právních vztazích přímo zasahuje do obou základních práv, a to jak přímo manželů, resp. osob uzavřívších nicotné manželství²⁶, tak třetích osob (např.*

²³ Shodně srov. § 13 z. r.

²⁴ Shodně srov. § 95 odst. 1 z. r.

²⁵ Bod 26 citovaného rozhodnutí.

²⁶ Tj. zdánlivé manželství, pozn. autorky.

příbuzných).²⁷ Nadto shledal Ústavní soud ČR přímé porušení základního práva na soudní ochranu zakotveného v čl. 36 odst. 1 Listiny, které spočívá v nedostatku procesních záruk pro uplatňování práv: „ *Právě takové porušení shledal Ústavní soud v napadeném ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s., které neumožňuje po smrti fyzické osoby určit, zda manželství touto osobou uzavřené vzniklo, či nevzniklo (na rozdíl od některých případů "pouhé" neplatnosti manželství), čímž je omezeno, příp. zcela vyloučeno spravedlivě ochránit navazující subjektivní práva, a to i subjektivní práva třetích osob.*“²⁸ Z uvedených důvodů Ústavní soud ČR návrhu vyhověl a zrušil § 376 odst. 1 z. ř. s., však právě jen v tom rozsahu, pokud se týkal řízení o určení, zda tu manželství je či není.

Další legislativní vývoj

Po vyhlášení citovaného nálezu ve sbírce zákonů (stalo se tak dne 17. 10. 2016 a pod č. 334/2016 Sb.) nastala situace, kdy ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. v textu zákona sice zůstalo, avšak bylo zároveň zrušeno. Bylo tomu tak proto, že citovaný nálezk Ústavního soudu ČR rušil, jak již bylo uvedeno, toto ustanovení pouze pro případ řízení o určení, zda tu manželství je či není. Pokud šlo o řízení o neplatnost manželství, zde k žádné změně nedošlo, neboť citovaný nálezk se tohoto řízení netýkal.

Zákonodárce na vzniklý stav reagoval v rámci zákona č. 296/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Do § 376 odst. 1 z. ř. s. byla touto novelou doplněna druhá věta ve znění: „*To neplatí, lze-li řízení zahájit i bez návrhu; v takovém případě soud pokračuje v řízení s opatrovníkem, kterého zemřelému účastníku jmenuje.*“ Jinak řečeno, tato věta byla do § 376 odst. 1 z. ř. s. doplněna za větu, která v ustanovení zůstala pro účely řízení o určení neplatnosti manželství, zatímco pro řízení o určení, zda manželství je či není, byla zrušena. Citovaná novela je zjevně vedena snahou reagovat na situaci ohledně zdánlivosti manželství, v § 678 o. z. je ostatně stanoveno, že „*soud může určit, že manželství není, i bez návrhu.*“

Lze však položit otázku, zda za daného stavu byl z hlediska legislativně technického zákonodárce postup ideální, resp. zda nevzbuzuje více otázek, než dává odpovědí. Je třeba mít na paměti, že v případě řízení o určení, zda manželství je či není, je první věta § 376 odst. 1 z. ř. s. zrušena a nebyla žádným způsobem vložena zpět. Tudíž nově doplněná věta, jazykově evidentně navazující na větu předchozí [srov. návětí „*To neplatí (...)*“] vlastně nemá – v případě řízení o určení, zda tu manželství je či není – na co navázat a stojící sama o sobě nedává žádný smysl. Při výkladu *stricto sensu* by tak bylo možno uzavřít, že uvedená úprava se tak týká pouze řízení o neplatnost manželství, když v případě řízení o určení, zda tu manželství je či není, nedává taková úprava žádný smysl. Chtěl-li by tedy zákonodárce reagovat na obě řízení, kterých se uvedená ustanovení týká, měl zřejmě za daného stavu věci postupovat tak, že by nejprve zrušil „zbytek“ § 376 odst. 1 z. ř. s. (tj. platný po zásahu Ústavního soudu ČR pouze pro řízení o neplatnost manželství – což je stav jistě nežádoucí a nechtěný) a po té by byl celý odstavec první vložen do § 376 z. ř. s. znovu. Tak by se totiž zákonodárce „zbavil“ ustanovení platného pouze pro jedno z řízení a nahradil by jej ustanovením novým, které by již platilo opět pro obě sledovaná řízení.

Závěr

Je zřejmé, že v praxi není případů, kdy vzniknou pochybnosti o tom, zda manželství je či není, mnoho. Ostatně právní úprava vzniku manželství obsažená v občanském zákoníku a

²⁷ Bod 28 citovaného rozhodnutí.

²⁸ Bod 29 citovaného rozhodnutí.

rovněž pravidla obsažená v dalších právních předpisech (zejm. lze uvést zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení), směřuje ve své komplexnosti k tomu, aby právě k takovýmto případům vůbec nedocházelo, tj. aby se jim předcházelo. Jak však zároveň ukazuje „zelený strom života“, vznik takových situací zcela vyloučit nelze, ergo v daném případě dokonce komplikovaný úmrtím dotyčného muže.

Ustanovení o zdánlivém manželství (i jejich procesní reflexi) je tak třeba chápat v návaznosti na výše uvedené. Když už výjimečně dojde k situaci, kdy je zde zdánlivé manželství (nebo je zde alespoň podezření, že by o zdánlivé manželství jít mohlo), pak právě ustanovení o zdánlivosti plní úlohu jakési „poslední pojistky“, která dovoluje právně i společensky a morálně závadný stav zvrátit. Z toho vyplývá obecný postulát, který by zákonodárce měl *de lege ferenda* při úpravě této problematiky respektovat, a sice: ustanovení o zdánlivém (a též o neplatném) manželství i jejich procesní reflexe mají být koncipována tak, aby zmíněnou funkci „poslední pojistky“ mohly skutečně, efektivně a hlavně za všech okolností plnit.

Použité informační zdroje

- EMMERT, F. 2011. *Česká republika a dvojí občanství*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2011. 116 s. ISBN 978-80-7400-383-7.
- FRINTA, O. 2017. Zdánlivé manželství – vývoj právní úpravy v 19. a 20. století. In: DVOŘÁK, J. a kol. 2017. *Soukromé právo 21. století*. 1. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. (v tisku).
- HRDINA, I. A. 1998. Tridentický dekret Tametsi. In: *Revue církevního práva*. č. 3/1998. [online]. Dostupné z <http://spcp.prf.cuni.cz/11/tri.htm>. [cit. dne 2017-11-10].
- HRDINA, I. A.; KUCHAROVÁ, H. 2017. *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové: Historicko-právní studie z manželského práva*. 1. vydání. Praha : Karolinum, 2017. 352 s. ISBN 978-80-246-3360-2.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2014. Komentář k § 655. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 1-5. ISBN 978-80-7400-503-9.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2014. Komentář k § 656. In: HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 5-9. ISBN 978-80-7400-503-9.
- HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z.; WESTPHALOVÁ, L. a kol. 2015. *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2015. 366 s. ISBN 978-80-7400-552-7.
- RADVANOVÁ, S.; ZUKLÍNOVÁ, M. 1999. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck 1999. 227 s. ISBN 80-7179-182-2.
- SEDLÁČEK, J. 1935. Komentář k § 47. In: ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (reds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. 1. vydání. Praha : V. Linhart, 1935, s. 380-382. bez ISBN.
- SEDLÁČEK, J. 1935. Komentář k § 160. In: ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. (reds.). 1935. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1*. 1. vydání. Praha : V. Linhart, 1935. s. 814-816. bez ISBN.
- SVOBODA, E. 1935. *Rodinné právo československé*. Praha : Vesmír, 1935. 149 s. bez ISBN.
- ŠÍNOVÁ, R.; ŠMÍD, O. a kol. 2014. *Manželství*. 1. vydání. Praha : Leges, 2014. 336 s. ISBN 978-80-7502-046-8.
- ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J. (reds.). 2009. *Občanské právo hmotné. Svazek 3*. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009. 308 s. ISBN 978-80-7357-466-6.

TRETERA, J. R. 1997. *Konfesní právo a církevní právo*. 1. vydání. Praha : Jan Krigl, 1997. 335 s. ISBN 80-902045-2-X.

ZUKLÍNOVÁ, M.; DVOŘÁK, J.; ŠVESTKA, J. a kol. 2016. *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. 1. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2016. 196 s. ISBN 978-80-7478-937-3.

Smlouva o přepravě cestovního zavazadla jako užitečný zvláštní smluvní typ?

doc. JUDr. Ondřej Frinta, Ph.D.

Katedra občanského práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt

Stat' seznamuje čtenáře s málo známou právní úpravou smlouvy o přepravě cestovního zavazadla obsaženou ve vyhlášce č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční dopravu. Podle tohoto přepravního řádu má být za účelem přepravy cestovního zavazadla uzavřena samostatná smlouva. Těžištěm statí je kritické posouzení takové právní úpravy s právní úpravou smlouvy o přepravě osoby v občanském zákoníku (českém i slovenském) a dále komparace s právní úpravou německou, s úpravou železniční dopravy na mezinárodní úrovni a konečně s úpravou v rámci evropského práva.

Klíčová slova

přeprava osob; cestovní zavazadlo; přepravní řád; přepravní podmínky

Úvod

Hledá-li se v soukromém právu institut neznámý, lze na takový úkol nahlížet z různých úhlů pohledu. Má-li jít o institut neznámý široké laické veřejnosti, může být autorova pozice relativně snadná a výběr možných témat široký. Má-li však autor nalézt institut soukromého práva neznámý veřejnosti odborné, které je tato stat' především určena, stává se jeho úkol rázem méně snadným, ne-li dokonce přímo obtížným. Obtížnost tohoto úkolu se násobí, má-li jít nejen o institut neznámý, ale zároveň též o institut užitečný.

Přesto lze snad hned na úvod uvést, že se autorovi této statě jeden takový málo známý (resp. známý jen omezenému okruhu odborníků) institut nalézt podařilo, třebaže se týká oblasti té části soukromoprávní úpravy, která reguluje právní poměry vznikající každodenně ve velkém počtu případů, totiž v oblasti přepravy osob. Zda se však jedná zároveň o institut užitečný, je předmětem následujících řádků.

Právní rámec přepravy osob v ČR a SR

Právní poměry vznikající na základě smlouvy o přepravě osoby se výslovné reflexe v soukromém právu dočkaly – nazíráno z pohledu právní historie – relativně pozdě. Všeobecný občanský zákoník¹ z roku 1811 smlouvu o přepravě osoby jako zvláštní smluvní typ neupravoval, takže na poměry v osobní přepravě byla přiměřeně aplikována ustanovení o smlouvě námezdní či o dílo². Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, upravil jako zvláštní smluvní typ smlouvu zasilatelskou a smlouvu nákladní, nikoliv však smlouvu o přepravě osoby. V obecnosti lze konstatovat, že právní úprava poměrů osobní přepravy byla v době po druhé světové válce roztržena pouze do velkého množství právních předpisů podzákonné právní síly, tj. do tzv. přepravních řádů.

¹ Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s.

² Blíže srov. např. CEMPÍREK, M. 2011. Právní úprava přepravních vztahů ve Všeobecném občanském zákoníku. In: DVOŘÁK, J; MALÝ, K. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, s. 625 a násl.

Zásadní změnu přinesl zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, který byl v České republice účinný do 31. prosince 2014 a na Slovensku je účinný dosud. V jeho § 307³ a násl. byla obsažena úprava přepravních služeb (konkrétně v § 307 a násl. úprava osobní přepravy, v § 312 a násl. úprava přepravy nákladní a konečně v § 319 a 320 pak ustanovení společná pro oba druhy přepravy). Dobově podmíněná úprava přepravních služeb byla po roce 1989 nahrazena klasickým katalogem jednotlivých smluvních typů. Stalo se tak zákonem č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník. Po této novelizaci občanského zákoníku byla smlouva o přepravě osob upravena v § 760 až 764, v návaznosti na ni pak smlouva o přepravě nákladu pak v § 765 až 771 a konečně společná ustanovení v § 772 a 773. To je zároveň současná podoba právní úpravy ve Slovenské republice. V České republice však byla tato úprava nahrazena v rámci rekonstrukce soukromého práva provedené zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Současná česká úprava závazku ze smlouvy o přepravě osoby je tak obsažena v § 2550 až 2554 o. z.⁴ (v návaznosti na ni pak opět následuje úprava závazku ze smlouvy o přepravě věci v § 2550 až 2571 o. z., dále jsou řazena ustanovení o náložném listu v § 2572 až 2577 o. z. a na závěr pak ustanovení společná v § 2578 až 2579 o. z.). Zde je ovšem třeba poznamenat, že až na několik drobných změn (spíše formulačního charakteru), zůstala základní koncepce úpravy smlouvy o přepravě osoby a podoba příslušných ustanovení shodná s úpravou obsaženou v dřívějším občanském zákoníku. Z tohoto pohledu tak lze právní úpravy v České a Slovenské republice stále hodnotit jako (téměř) srovnatelné.

Přesto je však mezi právní úpravou poměrů ze smlouvy o přepravě osob v České a Slovenské republice jeden podstatný rozdíl. Ten je ovšem nutno hledat na úrovni právních předpisů podzákonné právní síly. Přijetí zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník bylo – mimo jiné – doprovázeno také revizí podzákonných právních předpisů, které se týkají přepravy. Prakticky pro všechny oblasti dopravy došlo v 1. polovině 60. let 20. století k přijetí nových přepravních řádů. Z pohledu zde zkoumané problematiky je třeba zmínit zejména vyhlášku č. 127/1964 Sb., o městském přepravním řádu, dále pak vyhlášku č. 132/1964 Sb., o železničním přepravním řádu a konečně vyhlášku č. 133/1964 Sb., o silničním přepravním řádu. V současnosti jsou v České republice tyto vyhlášky nahrazeny vyhláškou č. 175/2000 Sb., o přepravním řádu pro veřejnou drážní a silniční osobní dopravu (v textu dále jen jako „vyhláška o přepravním řádu“), původní vyhlášky byly zrušeny. Pro Slovenskou republiku byly první a třetí vyhláška (podle pořadí výše) zrušeny (dnes již též zrušeným) zákonem č. 168/1996 Z. z., o cestnej doprave, druhá vyhláška pak byla zrušena zákonem č. 109/2005 Sb., ktorým sa mení a doplňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 164/1996 Z. z. o dráhach a o zmene zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene zákona č. 725/2004 Z. z. o podmienkach prevádzky vozidiel v premávke na pozemných komunikáciách a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Na rozdíl od České republiky však nebyla přijata nová vyhláška, která by danou problematiku upravovala na podzákonné úrovni.

Z uvedeného plyne, že zatímco v České republice je právní rámec přepravy osob dán (z pohledu soukromého práva) zejména občanským zákoníkem a vyhláškou o přepravním řádu, na Slovensku je těžiště právní úpravy obsaženo pouze v občanském zákoníku, bez provedení podrobností v prováděcím (podzákonném) právním předpise. Vedle obecně závazných právních předpisů se pak konkrétní právní poměry ze smluv o přepravě osob řídí také smluvními přepravními podmínkami, které vydávají jednotliví dopravci. Tyto smluvní přepravní podmínky tedy nejsou obecně závaznými právními předpisy. Nemohou být

³ Číslování podle původní redakce zákona z roku 1964.

⁴ V dalším textu je zkratka „o. z.“ užívána pro občanský zákoník č. 89/2012 Sb. a zkratka „obč. zák.“ pro občanský zákoník č. 40/1964 Sb.

v rozporu s ustanoveními obecně závazných právních předpisů, ať již jde o právní předpisy o zákonné či podzákonné právní síle.

Zde je třeba učinit zásadní terminologickou poznámku. V praxi často dochází k synonymickému užívání výrazů „přepravní řád“ a „přepravní podmínky“. Z pohledu právní úpravy v ČR jde o zjevnou chybu, neboť se tím zastírá rozdíl mezi přepravním řádem (tj. obecně závazným předpisem) na straně jedné a smluvními přepravními podmínkami vydávanými jednotlivými dopravci na straně druhé. Na Slovensku však – vzhledem k absenci přepravního řádu coby obecně závazného právního předpisu – při synonymickém užívání výrazů „prepravný poriadok (tj. česky „přepravní řád“) a „prepravné podmienky“ (tj. česky „přepravní podmínky“) tento problém nevzniká.⁵ Vzhledem k reáliím české právní úpravy však bude v dalším textu důsledně rozlišováno mezi přepravním řádem (vyhláška č. 175/2000 Sb.) a (smluvními) přepravními podmínkami coby dokumenty vydávanými jednotlivými dopravci.

Lze tedy shrnout, že smlouva o přepravě osoby ve veřejné přepravě osob se bude řídit v České republice občanským zákoníkem, vyhláškou o přepravním řádu a smluvními přepravními podmínkami; na Slovensku pak pouze občanským zákoníkem a smluvními přepravními podmínkami.

Druhy zavazadel a způsoby jejich přepravy

Cestující zpravidla cestují se zavazadly. Pod pojmem zavazadlo si široká veřejnost zpravidla představí větší či menší tašku, kufr apod. Může však jít o jakékoliv věci, které si cestující z jakéhokoliv důvodu bere s sebou na cestu (tak např. stativ pod kameru). Z uvedeného plyne, že zavazadla lze klasifikovat podle různých kritérií (rozměry, hmotnost, nebezpečnost obsahu atd.). Z pohledu zde zkoumané problematiky je však třeba uvést rozlišení, které je provedeno v § 2552 o. z. a shodně v § 762 obč. zák. Podle těchto ustanovení se zavazadla dělí podle toho, zda jsou přepravována společně s cestujícím a pod jeho dohledem, nebo od cestujícího odděleně (a pod dohledem dopravce). V návaznosti na to se pak podle vyhlášky o přepravním řádu rozlišuje: ruční zavazadlo, spoluzavazadlo a cestovní zavazadlo.

Ruční zavazadlo⁶ je podle § 20 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu snadno přenosná věc, kterou má cestující u sebe a lze ji případně umístit ve vozidle na místo pod sedadlem nebo nad sedadlem cestujícího, přičemž zajišťování bezpečné manipulace s tímto zavazadlem a dohled na ně přísluší cestujícímu. Jako příklad poslouží např. kabelka, brašna na fotoaparát, batoh apod.

Spoluzavazadlem⁷ se podle § 21 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu rozumí věci, které svými rozměry přesahují rozměry ručního zavazadla a vyžadují umístění na zvlášť určeném místě dopravcem ve vozidle v prostoru pro cestující, přičemž zajišťování bezpečné manipulace s tímto zavazadlem a dohled na ně přísluší – stejně jako u zavazadla ručního – cestujícímu. Jako příklad lze uvést jízdní kolo přepravované na k tomu uzpůsobeném představku osobního vozu.

⁵ Tak např. smluvní přepravní podmínky Železničné spoločnosti Slovensko, a. s., jsou nadepsány takto: „Prepravný poriadok Železničnej spoločnosti Slovensko, a. s. (Všeobecné prepravné podmienky)“. Dostupné z http://www.slovakrail.sk/uploads/tx_main/2017/05/29/PP_ZSSK_vydanie_7_so_zaprac_zmenou_4_od_2017-06-11_-_sledovane_zmeny.pdf [cit. 2017-11-12].

⁶ Slovensky „príručná batožina“.

⁷ Autorovi se nepodařilo najít v rámci jemu dostupných zdrojů jednoslovný slovenský ekvivalent českého výrazu „spoluzavazadlo“. Tak např. výše citované smluvní přepravní podmínky Železničné spoločnosti Slovensko, a. s., označují institut odpovídající českému spoluzavazadlu opisem jako „zjednodušenou prepravu bicyklov a batožin“ (srov. čl. A.8.11 a násl. cit. smluvních přepravních podmínek).

Cestovním zavazadlem⁸ se podle § 22 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu rozumí zavazadlo cestujícího, které se přijímá [dopravcem] k přepravě (...) po předložení jízdního dokladu cestujícího platného nejméně do stanice, do níž cestující požaduje cestovní zavazadlo přepravit. Toto zavazadlo je tedy přepravováno od cestujícího odděleně, dohled nad ním zajišťuje dopravce.

Od uvedených tří druhů zavazadel je třeba přísně odlišovat zásilky a jejich případnou přepravu pomocí spojů osobní dopravy. Tak podle § 36 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu může dopravce⁹ ve smluvních přepravních podmínkách stanovit, že přijímá k přepravě zásilky, které naplňují znaky cestovních zavazadel, ale s nimiž se osoby podávající je k přepravě současně nepřeppravují.¹⁰ Na Slovensku poskytuje takovou službu např. již výše zmiňovaná Železničná spoločnosť Slovensko, a. s., a to pod názvem „*preprava kuriérnych zásielok vo vlakoch osobnej dopravy*“.¹¹ Z uvedeného je zřejmý zásadní rozdíl mezi přepravou zavazadla a zásilky: přeprava zavazadla není myslitelná bez přepravy cestujícího, ať už je zavazadlo přepravováno s ním či od něj odděleně, a naopak s přepravou zásilky není spojena přeprava cestujícího (třebaže je zásilka přepravována spojenem osobní dopravy).

V dalším bude pozornost věnována přepravě cestovního zavazadla.

Přeprava cestovních zavazadel

V předchozím textu byla uvedena definice cestovního zavazadla podle české vyhlášky o přepravním řádu, z níž však – jak čtenář jistě postřehl – si autor dovolil určitou její část vypustit. A právě zde je skryt onen neznámý institut, nad nímž se autor této stati chce blíže zamyslet. V § 22 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu je totiž stanoveno, že cestovní zavazadlo „*se přijímá k přepravě na základě uzavřené samostatné přepravní smlouvy*“ a v § 24 cit. vyhlášky je v návaznosti na to uvedeno, že: „*Přepravní smlouva o přepravě cestovního zavazadla je uzavřena přijetím cestovního zavazadla dopravcem k přepravě a vydáním přepravního dokladu o přijetí cestovního zavazadla k přepravě cestujícímu (dále jen "zavazadlový lístek").*“ Z uvedeného je tedy zřejmé, že český zákonodárce zcela jasně a zřetelně vychází z koncepce, že pokud se zavazadlo přepravuje od cestujícího odděleně (tj. jako cestovní zavazadlo pod dohledem dopravce), děje se tak nikoliv na základě smlouvy o přepravě osoby uzavřené podle § 2550 a násl. o. z., nýbrž na základě smlouvy jiné, od smlouvy o přepravě osoby odlišné.

Toto zjištění – a zde si autor dovolí tvrdit – pro mnohého čtenáře patrně překvapivé a tedy dosud neznámé, ovšem vyvolává celou řadu otázek. Předně, nemá-li se jednat o přepravu na základě smlouvy o přepravě osoby, o jakou smlouvu se tedy jedná? Jde snad o smlouvu o přepravě věci? Nebo má jít o zvláštní smluvní typ upravený pouze v rámci vyhlášky o přepravním řádu? Lze takové řešení považovat za souladné s právními předpisy vyšší právní síly (především s občanským zákoníkem a rovněž s právními předpisy Evropských společenství, která přímo upravují práva cestujících)? A konečně: Jde o standardní koncepci, kterou lze najít také v jiných právních řádech?

⁸ Slovensky „*cestovná batožina*“. Tento výraz užívají zpravidla slovenští dopravci poskytující služby v autobusové dopravě, avšak např. výše citované smluvní přepravní podmínky Železničné spoločnosti Slovensko, a. s. tento výraz nepoužívají; namísto toho je v čl. A.8.19 a násl. cit. smluvních přepravních podmínek užito výrazu „*preprava bicyklov a batožín v pojazdnej úschovni batožín (PÚB)*“.

⁹ Totiž dopravce ve veřejné drážní osobní dopravě na dráze celostátní, na dráze regionální a na dráze lanové a ve veřejné silniční osobní dopravě kromě městské autobusové dopravy.

¹⁰ Pro zásilky, které naplňují znaky cestovních zavazadel, ale s nimiž se osoby podávající je k přepravě současně nepřeppravují je v § 36 odst. 1 vyhlášky o přepravním řádu zavedena legislativní zkratka „*zásilka*“, která bude takto rovněž užívána v dalším textu.

¹¹ Srov. čl. A. 9 výše citovaných smluvních přepravních podmínek Železničné spoločnosti Slovensko, a. s.

Přeprava cestovního zavazadla na základě samostatné smlouvy a *contrario* přeprava na základě smlouvy o přepravě osoby

Z ustanovení vyhlášky o přepravním řádu lze dovodit předpoklady, které musí být naplněny, aby došlo ke vzniku (k uzavření) smlouvy o přepravě cestovního zavazadla. Tak cestující musí dopravci předat k přepravě zavazadlo a zároveň dopravce musí cestujícímu vydat o tom doklad (tj. zavazadlový lístek), po té, co cestující zaplatil za přepravu zavazadla stanovenou částku, tj. přepravné (srov. § 24 odst. 1 a odst. 4 vyhlášky o přepravním řádu). Takový postup (převzetí zavazadla dopravcem k přepravě od cestujícího odděleně) je však možný pouze tehdy, pokud cestující předloží dopravci jízdní doklad platný nejméně do stanice, do níž má být cestovní zavazadlo přepraveno, při čemž nesmí jít o přepravu v rámci městské hromadné dopravy nebo dráhy lanové, srov. § 22 citované vyhlášky.

Z uvedeného zároveň plyne, že předmětem přepravy je věc (totiž určitý její druh, a sice zavazadlo), která je přepravována za úplatu (zvanou zde „přepravné“). V tomto smyslu jsou tedy naplněny všechny pojmové znaky smlouvy o přepravě věci podle § 2555 a násl. o. z. Z tohoto úhlu pohledu jde tedy o smlouvu o přepravě věci podle § 2555 a násl. o. z., při čemž vyhláška o přepravním řádu stanoví další (doplňující) předpoklady pro její uzavření v rámci přepravy osob, při čemž tyto předpoklady mají omezující (restriktivní) charakter: k uzavření takové smlouvy podle vyhlášky o přepravním řádu může totiž dojít právě a jenom za splnění těchto výše uvedených předpokladů). Vyjde-li se tedy ze stanoviska, že přeprava cestovního zavazadla má probíhat na základě jiné smlouvy, než je samotná smlouva o přepravě osoby, lze tedy uzavřít, že má jít zřejmě o smlouvu o přepravě věci podle § 2555 a násl. o. z., když všechny její pojmové znaky jsou zde naplněny.

Tento závěr je zároveň možno podpořit ještě dalším argumentem, totiž poukazem na povahu a účel vyhlášky jako podzákoného – prováděcího – předpisu. Prováděcí právní předpis má pouze provádět, přibližovat abstraktní zákonnou normu každodennímu životu, to však při dodržení předpokladů obsažených v čl. 79 odst. 3 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, totiž pouze na základě zákona a v jeho mezích. Pro oblast přepravy je zákonné zmocnění pro vydání prováděcího předpisu obsaženo v § 2578 o. z. a obdobně na Slovensku v § 772 obč. zák. Má však jít o podrobnější úpravu, nikoliv však o založení nových práv či povinností *praeter legem*. To se ostatně uznává o prováděcích předpisech obecně: „*Prováděcí právní předpis, (...), musí mít základ v konkrétních právních normách, obsažených v prováděcím zákoně – nesmí založit v zákoně nezakotvené společenské vztahy, ani nesmí překročit meze zákona.*“¹² Jinak řečeno: přepravní řád může sice upravit podrobnosti týkající se přepravy osob, nemůže však na cestujícího klást požadavky, které nemají oporu v zákoně či konstruovat další právní poměry zákonem nepředvídané. Také z tohoto úhlu pohledu tak zjevně nelze přijmout závěr, že by prováděcí předpis mohl upravit další, občanským zákoníkem nepředvídaný smluvní typ (resp. závazek z této smlouvy vzniklý).

V návaznosti na výše uvedené je tedy logicky třeba zabývat se otázkou, jak se k problematice přepravy cestovního zavazadla staví zákonná úprava. Lze z ní dovodit, že by přeprava cestovního zavazadla měla probíhat na základě samostatné smlouvy o přepravě věci? Tak z § 2552 odst. 1 o. z. (a shodně z § 762 odst. 1 obč. zák.) vyplývají dva možné způsoby přepravy zavazadla: společně s ním a pod jeho dohledem, nebo odděleně, při čemž z druhého odstavce citovaných ustanovení shodně plyne, že dopravce má ohledně zavazadla přepravovaného odděleně od cestujícího určitou konkrétní povinnost, a to povinnost přepravit zavazadlo do místa určení nejpozději ve stejnou dobu jako cestujícího. Je třeba zdůraznit, že tato povinnost je dopravci uložena v rámci právní úpravy smlouvy o přepravě osoby bez

¹² PAVLÍČEK, V.; HŘEBEJK, J. 1998. *Ústava a ústavní řád České republiky. Komentář. 1. díl. Ústavní systém. 2. doplněné a podstatně rozšířené vydání.* Praha : Linde Praha a. s., s. 266.

dalšího, aniž by z občanských zákoníků vyplýval požadavek na předchozí uzavření smlouvy o přepravě věci. Dále je třeba upozornit na § 2554 odst. 2 o. z. (a též na § 764 odst. 2 obč. zák.), podle nějž dopravce nahradí škodu způsobenou na zavazadle přepravovaném od cestujícího odděleně podle ustanovení o náhradě škody při přepravě věci. Jinak řečeno, zákonodárce zde nestanoví, že dopravce odpovídá za zavazadlo přepravované odděleně od cestujícího podle ustanovení o náhradě škody při přepravě věci proto, že se tento poměr řídí zvláště uzavřenou smlouvou o přepravě věci, ale naopak, pokud jde o přepravu věci, odkazuje pouze na jedno její ustanovení, totiž na ustanovení o náhradě škody. Další ustanovení z úpravy tohoto smluvního typu však užita být nemají, takový příkaz by zákonodárce jinak nepochybně projevil výslovně.

Lze tedy shrnout, že z úpravy smlouvy o přepravě osoby v občanském zákoníku (jak českého, tak slovenského) nelze dovodit požadavek, aby cestovní zavazadlo bylo přepravováno na základě samostatné smlouvy, tj. smlouvy o přepravě věci. Naopak, z § 2554 odst. 2 o. z. (a shodně z § 764 odst. 2 obč. zák.) plyne, že přeprava zavazadel, ať už jakýmkoliv způsobem, je integrální součástí obsahu závazku vzniklého ze smlouvy o přepravě osoby. Tento závěr lze ostatně nalézt také v nauce soukromého práva, v reprezentativní komentářové literatuře: „*Přepravu zavazadel občanský zákoník upravuje společně s přepravou cestujících (...). Vychází přitom z obecně zavedeného uspořádání přepravních řádů, které zařazují přepravu zavazadel do osobní přepravy. Přeprava zavazadel – na rozdíl od nákladní přepravy – je totiž svou povahou bezprostředně spjata s přepravou cestujících. Jako zavazadla se přepravují zpravidla osobní potřeby a vůbec ty věci cestujícího, které potřebuje mít po ruce po příjezdu do cíle své cesty.*“¹³ Konečně, vzhledem k obsahové kontinuitě právní úpravy osobní přepravy lze poukázat také na dřívější (dnes již zrušené) přepravní řády, které rovněž vycházely z koncepce přepravy zavazadel jako součástí obsahu právního poměru založeného smlouvou o přepravě osoby¹⁴). Nelze tak než uzavřít, že právní úprava přepravy cestovních zavazadel obsažená ve vyhlášce o přepravním řádu jde nad rámec právní úpravy obsažené v občanském zákoníku, když rozporně s jeho koncepcí předpokládá uzavření další smlouvy vedle smlouvy o přepravě osoby. Lze tak konstatovat, že vyhláška o přepravním řádu ukládá cestujícímu povinnost, kterou však občanský zákoník nezná a ani ji nepředpokládá (totiž povinnost uzavřít vedle smlouvy o přepravě osoby ještě smlouvu další pro případ přepravy cestovního zavazadla) a dostává se tak do přímého rozporu s textem občanského zákoníku.

Stručná komparace

V souvislosti se závěry učiněnými výše se nabízí provést alespoň stručnou komparaci právní úpravy „smlouvy o přepravě cestovního zavazadla“ s vybranými zahraničními právními řády.

Již v průběhu textu byla průběžně zmiňována právní úprava slovenská. Výše bylo zejména řečeno, že na Slovensku není v současné době přijata prováděcí právní úprava, která by byla protějškem české vyhlášce o přepravním řádu. Vzhledem k tomu nelze v rámci slovenské právní úpravy o takovém problému vůbec hovořit. Z uvedeného je při tom dále zřejmé, že vzhledem ke společné historii občanského práva stojí slovenský občanský zákoník ohledně přepravy zavazadel na stejné koncepci, jako současný občanský zákoník v České

¹³ Cit dle ČEŠKA, Z. a kol. 1987. *Občanský zákoník. Komentář. Díl II. (§ 222 až 510)*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1987, s. 209-210.

¹⁴ Srov. § 8 odst. 5 vyhlášky č. 127/1964 Sb., o městském přepravním řádu a shodně § 17 odst. 7 vyhlášky č. 133/1964 Sb., o silničním přepravním řádu. Stejně tak v § 24 a násl. vyhlášky č. 132/1964 Sb., o železničním přepravním řádu, a to *a contrario* k přepravě spěšnin (§ 30 a násl. citované vyhlášky) a vozových zásilek (§ 37 a násl. citované vyhlášky)

republiky, totiž na pojetí přepravy zavazadel jako obsahové součásti závazku ze smlouvy o přepravě osoby.

Dále lze nahlédnout do německé právní úpravy. V německém občanském zákoníku není sice smlouva o přepravě osoby upravena jako samostatný smluvní typ, nicméně podrobnosti o přepravě cestujících i zavazadel – pokud jde o drážní a silniční dopravu – jsou konkretizovány obdobně jako v České republice, totiž v přepravních řádech,¹⁵ a to v návaznosti na zákon o osobní přepravě¹⁶. Tak podle § 11 BefBedV nemá cestující právo na přepravu věcí, při čemž příruční zavazadla a obdobné věci se přepravují pouze při současné jízdě cestujícího a jen tehdy, není-li ohrožena bezpečnost přepravy a umožňují-li to provozní podmínky a zároveň tím nejsou obtěžováni ostatní cestující. Je tedy zřejmé, že přeprava zavazadel je zde rovněž chápána jako integrální součást závazku, jehož obsahem je přeprava cestujícího. Rovněž tak z ustanovení § 25 a 27 EVO je zřejmé, že přeprava zavazadla neprobíhá na základě samostatně uzavřené smlouvy o přepravě (cestovního) zavazadla.¹⁷ Pro úplnost lze dodat, že německá nauka tuto povinnost charakterizuje jako vedlejší povinnost dopravce (ovšem vzniklou rovněž na základě smlouvy o přepravě osoby).¹⁸

V případě problematiky přepravy je cenným komparačním zdrojem rovněž právní úprava mezinárodních přeprav obsažená v mezinárodních smlouvách, která má dlouhou tradici a vyvíjela se kontinuálně bez náhlých legislativních zvrátů. Zde je třeba zmínit především právní úpravu Úmluvy o mezinárodní železniční přepravě¹⁹, resp. její přípojek A obsahující Jednotné právní předpisy pro smlouvu o mezinárodní železniční přepravě osob²⁰. Tak čl. 6 odst. 1 CIV stanoví jednoznačně, že: „*Přepravní smlouva zavazuje dopravce k přepravě cestujícího a případně zavazadel a vozidel na místo určení a k vydání zavazadel a vozidel v místě určení.*“ Je tedy zřejmé, že zavazadla – má-li je cestující – se přepravují na základě stejné přepravní smlouvy, jako cestující. Dále lze poukázat na čl. 6 odst. 3 CIV, podle něž: „*Přepravní doklad slouží až do prokázání opaku jako doklad o uzavření a obsahu přepravní smlouvy,*“ to *a contrario* zavazadlovému lístku, který není dokladem o uzavření (jakékoliv) smlouvy, nýbrž (pouhým) dokladem o podání cestovního zavazadla a o podmínkách jeho přepravy (čl. 16 odst. 3 CIV). V čl. 16 odst. 2 je pak výslovně stanoveno, že pokud zavazadlový lístek chybí, má-li nedostatky nebo byl-li ztracen, není tím dotčena existence a platnost *ujednání (nota bene, pozn. aut.)* o přepravě cestovních zavazadel. Je třeba zdůraznit, že se zde nehovoří o existenci či platnosti smlouvy, ale pouhého ujednání, které je

¹⁵ Jedná se o nařízení o všeobecných přepravních podmínkách pro tramvajovou, veřejnou autobusovou a linkovou dopravu motorovými vozidly [plný název je „Verordnung über die Allgemeinen Beförderungsbedingungen für den Straßenbahn- und Obusverkehr sowie den Linienverkehr mit Kraftfahrzeugen vom 27. Februar 1970 (BGBl. I S. 230), die zuletzt durch Artikel 1 der Verordnung vom 21. Mai 2015 (BGBl. I S. 782) geändert worden ist“, zkratka BefBedV – užívána též dále v textu] a dále o železniční přepravní řád [plný název je „Eisenbahn-Verkehrsordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 20. April 1999 (BGBl. I S. 782), die zuletzt durch Artikel 19 des Gesetzes vom 19. Februar 2016 (BGBl. I S. 254) geändert worden ist“, zkratka EVO – užívána též dále v textu].

¹⁶ Plný název je „Personenbeförderungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 8. August 1990 (BGBl. I S. 1690), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 14 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2808) geändert worden ist“, zkratka PBefG.

¹⁷ Zvláště je třeba upozornit na § 27 EVO, z něž se podává, že zavazadlový lístek je dokladem o předání zavazadla cestujícím dopravci, nikoliv o uzavření zvláštní smlouvy o přepravě zavazadla. Srov. § 27 odst. 2 EVO: „*Für jedes Gepäckstück ist die nach den Bestimmungen des Tarifs erforderliche Zahl von Gepäckscheinen zu lösen.*“

¹⁸ HILPERT, T. 2012. *Fahrgastrechte und -pflichten der ÖPNV-Linienverkehre nach dem PBefG*. Köln : Kölner Wissenschaftsverlag Albers, Peters & Reihlen GbR, 2012, s. 160 a násl.

¹⁹ Convention relative aux transports internationaux ferroviaires (zkratka COTIF – užívána též dále v textu), v ČR vyhlášena pod č. 8/1985 Sb.

²⁰ *Conditions générales de transport pour le transport international ferroviaire des voyageurs* (plná zkratka CGT-CIV, zkráceně jen CIV – užívána též dále v textu).

dílčí částí smlouvy, je shodou o té které jednotlivosti v rámci smlouvy nebo dohody.²¹ Z uvedeného je zřejmé, že v COTIF – CIV nelze vůbec najít oporu pro závěr, že by přeprava cestovního zavazadla měla probíhat na základě samostatně uzavřené přepravní smlouvy, ba naopak, jde o součást závazku ze smlouvy o přepravě osoby.

Závěry ohledně právní úpravy obsažené v COTIF – CIV jsou o to významnější, že je třeba je vztáhnout také na oblast evropského práva. V návaznosti na úpravu práv cestujících v letecké dopravě došlo v rámci evropského práva v posledních desetiletích postupně k úpravě práv cestujících ve všech oblastech dopravy, a to formou nařízení, která jsou bezprostředně použitelná, mohou stanovit práva i povinnosti nejen členským státům, nýbrž i jednotlivcům.²² V oblasti drážní dopravy jde o nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1371/2007 ze dne 23. října 2007, o právech a povinnostech cestujících v železniční dopravě. Toto nařízení obsahuje ve své příloze výňatek z CIV, na které pak odkazuje (s výjimkou toho, co je upraveno přímo v textu nařízení). Koncepce CIV ohledně přepravy zavazadel se tak uplatní nejen v přepravách podléhajících COTIF – CIV, ale – a to je zcela zásadní – také v přepravách podléhajících režimu tohoto nařízení. Pro oblast silniční dopravy je pak třeba uvést nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 181/2011 ze dne 16. února 2011, o právech cestujících v autobusové a autokarové dopravě a o změně nařízení (ES) č. 2006/2004. Ani v tomto nařízení nelze nalézt oporu pro závěr, že by cestovní zavazadlo mělo být přepravováno na základě samostatné smlouvy. Úprava přepravy cestovního zavazadla podle české vyhlášky o přepravním řádu je tak ve zjevném rozporu také s těmito právními předpisy evropského práva.

Závěr

Lze tedy shrnout, že právní úprava přepravy cestovního zavazadla, obsažená v § 22 a 24 a násl. vyhlášky o přepravním řádu, vyžadující provedení takové přepravy na základě samostatně uzavřené smlouvy (a to zřejmě smlouvy o přepravě věci) je právní konstrukcí, kterou nelze považovat za standardní a ani za užitečnou. Tato konstrukce nemá obdoby v historickém vývoji naší právní úpravy přepravy osob, přičítá se jak dřívějšímu (a na Slovensku stále účinnému) zákonu č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, tak současnému občanskému zákoníku českému. Rovněž ve Spolkové republice Německo (zvolené ke komparaci coby stát bezprostředně sousedící s Českou republikou) se s takovou úpravou nesetkáme. Tato konstrukce rovněž není v souladu s mezinárodním (COTIF – CIV) a evropským právem (výše citovaná nařízení 1371/2007 a 181/2011). Konečně lze dodat, že z hlediska sledovaného účelu, kterým je zajištění řádné a včasné přepravy cestovního zavazadla není zjevně třeba konstruovat tuto přepravu jako přepravu na základě samostatné přepravní smlouvy. Ze všech těchto důvodů je možno uzavřít, že tuto právní úpravu nelze považovat za vhodnou ani za užitečnou (když vzbuzuje více otázek, než dává odpovědí) a *de lege ferenda* lze navrhnout návrat ke klasické koncepci přepravy cestovních zavazadel uskutečňované na základě smlouvy o přepravě osoby.

Použité informační zdroje

BLAHOŽ, J.; KLÍMA, K.; SKÁLA, J. a kol. 2003. *Ústavní právo Evropské unie*. Dobrá Voda u Pelhřimova : Aleš Čeněk, 2003. 939 s. ISBN 80-86473-48-1.

²¹ Srov. DVOŘÁK, J.; ŠVESTKA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. 2016. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016, s. 169.

²² V podrobnostech srov. BLAHOŽ, J.; KLÍMA, K.; SKÁLA, J. a kol. 2003. *Ústavní právo Evropské unie*. Dobrá Voda u Pelhřimova : Aleš Čeněk, 2003, s. 135 a násl.

CEMPÍREK, M. 2011. Právní úprava přepravních vztahů ve Všeobecném občanském zákoníku. In: DVOŘÁK, J; MALÝ, K. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011. s. 623-632. ISBN 978-80-7357-753-7.

ČEŠKA, Z. a kol. 1987. *Občanský zákoník. Komentář. Díl II. (§ 222 až 510)*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1987. 824 s. bez ISBN.

DVOŘÁK, J.; ŠVESTKA, J.; ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. 2016. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016. 436 s. ISBN 978-80-7552-187-3.

HILPERT, T. 2012. *Fahrgastrechte und -pflichten der ÖPNV-Linienverkehre nach dem PBefG*. Köln : Kölner Wissenschaftsverlag Albers, Peters & Reihlen GbR, 2012. 301 s. ISBN 978-3-942720-18-2.

PAVLÍČEK, V.; HŘEBEJK, J. 1998. *Ústava a ústavní řád České republiky. Komentář. 1. díl. Ústavní systém*. 2. doplněné a podstatně rozšířené vydání. Praha : Linde Praha a. s. 776 s. ISBN 80-7201-110-3.

Železničná spoločnosť Slovensko, a. s. 2017. *Prepravný poriadok Železničnej spoločnosti Slovensko, a. s. (Všeobecné prepravné podmienky)*. 2017. [online]. Dostupné z: http://www.slovakrail.sk/uploads/tx_main/2017/05/29/PP_ZSSK_vydanie_7_so_zaprac_zmenou_4_od_2017-06-11_-_sledovane_zmeny.pdf [cit. 2017-11-12].

Vybrané inštitúty dedičského práva, ktoré poznala naša právna úprava v minulosti

doc. JUDr. Daniela Gandžalová, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta

Abstrakt

Dedičské právo upravuje prechod majetku poručiťa na jeho dedičov. Otázky konkrétnej štruktúry dedenia, najmä kto je povolaný dediť, do akej možnosti môže zomrelý ovplyvniť výber dediča a aké následky má nadobudnutie dedičstva upravovalo už rímske právo a mnohé inštitúty poznala aj naša právna úprava v minulosti. V príspevku sa venuje pozornosť niektorým z nich, ktoré súčasná právna úprava dedenia nepozná.

Kľúčové slová

Dedičské právo, dedenie, dedičská zmluva, zrieknutie sa dedičstva, predpoklady dedenia

I.

Dedičské právo upravuje prechod majetku poručiťa na jeho dedičov. Podľa práva platného do r. 1950, bol dedič vždy univerzálnym sukcesorom poručiťa a dedenie bolo vždy univerzálnou sukcesiou po poručiťovi. Dedič vždy nadobúdal dedičstvo (majetok poručiťa) ako celok, vrátane všetkých práv a záväzkov. Dedičskej univerzálnej sukcesii neodporovalo ani to, keď sa povolávali a dedičstvo nadobúdali viacerí dedičia spoločne.

Bývalé právo (platné do r. 1950) teda nepoznalo pojem jednotlivéj veci, alebo práva, poznalo iba odkaz jednotlivéj veci alebo práva. Odkazovník alebo legatár bol veriteľom dediča, pričom celé dedičstvo prechádzalo do rúk dediča a odkazovník mohol požadovať od dediča vyplatenie odkazu. Výnimku pripúšťalo obyčajové právo platné na Slovensku, ktoré poznalo tzv. vecný odkaz, pri ktorom sa odkazovník nestával veriteľom dediča, ale stával sa nadobúdateľom odkázanej veci.

Od roku 1950 prijatím Občianskeho zákonníka (zákon č. 141/1950 Zb.) naše občianske právo zakotvilo iné poňatie dedenia a pripustilo, aby sa dedičstvo medzi dedičov rozdelilo nielen pomernými dielmi, ale aj podľa jednotlivých vecí a práv. Aj keď dnes v platnom Občianskom zákonníku nemáme obdobné ustanovenie, aké bolo v Občianskom zákonníku z roku 1950 (v § 511), je nepochybné, že dedič môže nadobudnúť buď všetok poručiťov majetok alebo jeho časť (diel), alebo iba jednotlivé veci, práva a iné majetkové hodnoty.¹

Aj keď kontinuita prechodu vlastníctva z poručiťa na dediča vyplýva z ustanovenia § 480 zákona č. 64/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov (ďalej len OZ), dedičskoprávnu postupnosť nie je možné realizovať bez dedičského konania, z čoho vyplýva úzka spätosť medzi ustanoveniami OZ o dedičskom hmotnom práve a ustanoveniami zákona č. 161/2015 Z. z. Civilného mimosporového poriadku o dedičskom práve procesnom. Niektoré v minulosti známe dedičskoprávne inštitúty súčasne slovenské dedičské právo nepozná, hoci nie je vylúčené, že sa k nim v rámci rekodifikačných prác pri príprave nového Občianskeho zákonníka opäť vráti. Ak sa tak stane, možno predpokladať, že to ovplyvní aj právnu úpravu konania o dedičstve.

¹ Vojčík, P.: Občianske právo hmotné, Univerzita Pavla Jozefa Šafarika v Košiciach, ISBN 80-7097-631-4, str. 259, r. 2006

Dedičská zmluva

Napriek tomu, že platný Občiansky zákonník pozná len dva dedičské tituly, za účelom rozšírenia testovacej slobody poručiťľa uvažuje sa v rámci rekodifikačných prác o znovuzavedení ďalšieho dedičského titulu – konkrétne dedičskej zmluvy. Po formálnej stránke bude sa vyžadovať forma notárskej zápisnice, následne evidovanej v Centrálnom notárskom registri. Inštitút dedičskej zmluvy nie je inštitútom našej právnej úprave v minulosti neznámy. Už uhorské obyčajové právo poznalo nadobúdanie dedičstva titulom dedenia zo zákona, titulom závetného dedenia, ako aj titulom dedičských.² Dedičskú zmluvu uzatvárali poručiťľ a niektorý z dedičov a upravovali ňou práva a povinnosti tohto dediča na čas po smrti poručiťľa. Medzi takéto zmluvy patrila aj darovacia zmluva s darovaním pre prípad smrti (s plnením až po darovacej smrti) – *donatio mortis causa*. Ak bola uzavretá platná (perfektná) dedičská zmluva, musela sa rešpektovať pri odovzdaní dedičstva. Dedičské konanie sa skončilo uznesením o odovzdaní dedičstva, a to či už v súlade s dohodou dedičov o rozdelení dedičstva, alebo v súlade so zisteným dedičským právom toho-ktorého dediča. Právo neopomenuteľných dedičov bolo chránené inštitútom povinného (po)dielu, na ktorý mali nárok potomkovia poručiťľa, a ak prichádzali do úvahy ako dedičia rodičia poručiťľa, tak aj oni. Povinný (po)diel zakladal len právo na výplatu, a to vo výške polovice dedičského podielu zo zákona „opomenutého dediča“. V uhorskom dedičskom práve neplatila rímska zásada *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* („po nikom nemožno dediť sčasti na základe závetu a sčasti na základe zákona“). Preto bolo v zásade možné, že si rôzne delačné dôvody navzájom konkurovali, čo znamená, že rôzne osoby mohli byť povolané k tomu istého podielu buď z rôznych, alebo rovnakých delačných dôvodov – t. j. dedenie podľa zákona a dedenie podľa posledného poriadku mohli existovať aj popri sebe a bolo možné dediť aj zo zákona aj zo závetu. Bolo to najmä v tých prípadoch, keď bol posledný poriadok sčasti neplatný, sčasti bezúčinný alebo nevyčerpával celú pozostalosť.³ Potom pozostalosť dedil jeden dedič zo zákona, druhý podľa testamentu, tretí podľa dedičskej zmluvy.

Dedičská zmluva bol dvojstranný právny úkon, v ktorom jedna strana svoj posledný poriadok záväzne prejavovala voči druhej zmluvnej strane, a tá ho prijala (Luby, Š, 2002). Bolo možné aj to, aby v dedičskej zmluve obe strany záväzne prejavili svoje posledné poriadky navzájom jedna voči druhej – tzv. vzájomná dedičská zmluva. Dedičskú zmluvu v dôsledku jej povahy nemohla ani jedna strana jednostranne odvolať (s výnimkou dovoleného odvolania pre prípad nevďaku). Dedičskú zmluvu mohli uzavrieť len svojprávne osoby. Ako z uvedeného vyplýva, dedičská zmluva mala v minulosti v právnej úprave obyčajového práva, ktoré platilo do roku 1950 na území Slovenska, svoje pevné miesto. Pri prvej kodifikácii socialistického občianskeho práva bola však z osnovy Občianskeho zákonníka z r. 1950 bez náhrady vypustená.

Navrhuje sa, že dedičská zmluva bude mať väčšiu právnu silu ako ostatné dedičské tituly a že nebude môcť byť jednostranne menená či zrušená. To znamená, že popri dedení zo závetu a zo zákona bude dedičská zmluva vždy predstavovať najsilnejší dedičský titul. Poručiťľ by nemal mať obmedzené právo disponovať so svojím majetkom ešte za svojho života, teda dedič z dedičskej zmluvy by dedil len ten majetok, prípadne jeho časť z majetku, ktorý tu zostal ku dňu poručiťľovej smrti. Samozrejme v rámci rekodifikačných prác bude nevyhnutné v súvislosti s dedičskou zmluvou podrobne upraviť obsah takejto zmluvy, formu, uzatváranie dedičských zmlúv, obsah zmluvy a obmedzenia dedičských zmlúv. Zmluva ako

² FAJNOR, V.; ZÁTURECKÝ, A. 1924. Nástin súkromného práva platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Právnická fakulta, Bratislava, r.1924, str.326

³ LUBY, Š. 1946. Dejiny súkromného práva na Slovensku., Právnická jednota, Bratislava r. 1924, str. 269

dedičský titul je známa a využívaná v mnohých právnych poriadkoch (Francúzsko, Švajčiarsko, Nemecko). Rakúska právna úprava na rozdiel od nemeckej či švajčiarskej, umožňuje uzatvoriť tento kontrakt len medzi manželmi alebo snúbencami za predpokladu, že uzavrú manželstvo, s čím následne súvisí aj pomerne zriedkavá využiteľnosť tohto inštitútu ako dedičského titulu. Obmedzené je taktiež dedičstvo, ktorým možno v dedičskej zmluve disponovať – v zmysle ustanovení ABGB sa môže dedičská zmluva týkať najviac troch štvrtín budúcej pozostalosti. Zvyšná štvrtina musí ostať k dispozícii pre možnosť dedenia z testamentu, prípadne zo zákona. Dedičskú zmluvu ako dedičský titul pozná aj nový český OZ a upravuje ju v § 1582 až 1593. Podľa tu obsiahnutej právnej úpravy môže poručiť počas svojho života záväzne určiť dedičské nástupníctvo pre prípad smrti, a to tak, že druhú zmluvnú stranu alebo tretiu osobu za odplatu alebo bezodplatne povolá za dediča alebo odkazovníka svojej pozostalosti alebo jej časti, a zmluvný dedič alebo odkazovník toto povolenie akceptuje.

Dedičská zmluva a konanie o dedičstve

Po zavedení tohto inštitútu by bolo vhodné, aby súdny komisár vykonal vyšetrenie v rámci dedičského konania nielen v evidencii závetov v úschove u notára, ktorá je vedená v Notárskom centrálnom registri závetov, ale aj v evidencii dedičských zmlúv v osobitnom Notárskom centrálnom registri, o ktorého zriadení by sa v súvislosti so zavedením dedičskej zmluvy ako ďalšieho dedičského titulu dalo uvažovať. Dedič z dedičskej zmluvy by bol účastníkom konania o dedičstve tak ako dedičia na základe ostatných dedičských titulov, vrátane možnosti uzavrieť s veriteľom dohodu o vyporiadaní či skončení dedičského konania na základe vydania osvedčenia o dedičstve. Pri inštitúte dedičskej zmluvy sa vynára otázka, čo v prípade, ak bola v nej stanovená podmienka, resp. povinnosť určitého „protiplnenie“ zo strany poručiť, ktorá ak za jeho života zmluvnou stranou (dedičom) splatená nebola, k dedeniu by dôjsť nemalo. Tu by mal opäť úlohu zohrať súdny komisár, ktorý by sa už v priebehu tzv. predbežného prejednávania dedičstva mal zaoberať nielen otázkou formálnej správnosti dedičskej zmluvy, ale aj otázkou, či boli splnené všetky podmienky dohodnuté v dedičskej zmluve. Aj pri tomto dedičskom titule by v prípade rozpornosti medzi jednotlivými dedičmi, bolo sporné a konal by ďalej s tým, u koho by sa domnieval, že je dedičom, pričom ak by nastala situácia, že by nedošlo k zmiere medzi dedičmi, odkázal by toho z nich, ktorého dedičské právo by sa javilo ako menej pravdepodobné, na súd.

Popri historickoprávnych aspektov existencie dedičskej zmluvy v našom práve v minulosti, je v prípade znovuzavedenia tohto inštitútu do nášho právneho poriadku potrebné zaoberať sa aj ďalšími otázkami, ktoré sa týkajú napr. vymedzenia dedičskej zmluvy, jej povahy, formy, procesu uznania dedičskej zmluvy, zákonnými obmedzeniami uzatvárania dedičských zmlúv, podmienkami v dedičských zmluvách, neplatnosťou či konverziou tohto špecifického kontraktu, otázkami možných dispozícií s majetkom, ktorý tvorí predmet dedičskej zmluvy za života alebo pre prípad smrti ako aj zrušenia povinnosti, ktoré vyplývajú z tohto dedičského titulu. Bokom nezostávajú ani otázky uzatváranie dedičských zmlúv medzi manželmi ako aj vplyv rozvodu resp. vyhlásenia manželstva za neplnené vo vzťahu k platnosti dedičskej zmluvy uzavretej medzi bývalými manželmi.

Odkaz

Platný Občiansky zákonník nepozná odkaz (legát). Občiansky zákonník z r. 1950 tento inštitút upravoval. Odkazom sa rozumelo nadobudnutie určitej jednotlivej veci z majetku dedičstva. Ten, v prospech koho poručiť zanechal odkaz, nezodpovedal za dlhy poručiť. Takáto koncepcia inštitútu odkazu má byť prevzatá i do nového Občianskeho zákonníka.

Podľa návrhu Občianskeho zákonníka sa umožňuje, aby poručiteľ v závete odkázal odkazovníkovi určitú vec, právo, alebo peniaze (najviac do výšky dedičstva) na ťarchu dedičov, prípadne, ak tak určí v závete, na ťarchu niektorého z nich. Pre tento inštitút je príznačné, že odkazovník určitej veci, určitej sumy peňazí, alebo určitého práva, nezodpovedá za dlhy poručiteľa, ani za náklady spojené s pohrebom poručiteľa, ak cena všetkých odkazov neprevyšuje jednu štvrtinu aktív dedičstva. Ak táto podmienka nie je splnená, považuje sa ustanovenie odkazovníka za ustanovenie dediča. Ani tento inštitút nie je v našich pomeroch ničím neznámym. V období rokov 1848–1918 odkazovník neniesol bremená pozostalosti, za dlhy poručiteľa zodpovedal len v druhom rade, pokiaľ ich nebolo možné vydoberť od dedičov. Právo platné na Slovensku poznalo tzv. vecný odkaz, keďže odkazovník sa stával vlastníkom odkázanej veci priamo smrťou poručiteľa, na rozdiel od právnej úpravy v Čechách, kde mal odkaz záväzkový charakter. Odkaz sa využíval až do roku 1950 prijatím zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len OZ z roku 1950), účinného od 1. 1. 1951. Práve v tomto občianskoprávnom kódexe došlo na strane poručiteľa k výraznému obmedzeniu jeho dispozície majetkom pre prípad smrti, keďže nemohol odkázať pohľadávku, právo a taktiež ani nehnuteľnosť.⁴ Občiansky zákonník z roku 1964 tento inštitút už neupravoval vôbec, čo platí aj *de lege lata*, teda nemožno hovoriť v zmysle účinného znenia OZ o odkazovníkovi a dedičovi. Inštitút odkazu pozná stále rakúsky, nemecký i švajčiarsky občiansky zákonník, ale aj nový český OZ.

Tiež inštitút odkazu poznalo už rímske právo. Odkazom (*legatum*) závetca na ťarchu dediča poskytoval tretej osobe – odkazovníkovi z pozostalosti jednotlivo určenú vec, resp. právo (Rebro, K., 1990). Pre odkazovníka vznikol z odkazu (*legatum per damnationem*, *legatum sinendi modo* a *legatum per praeceptionem*) spravidla len obligačný nárok proti dedičovi, iba výnimočne mal odkaz (*legatum per vindicationem*) vecné účinky.⁵ Osobitným prípadom vindikačného odkazu bol odkaz otroka, ktorého si mal odkazovník vybrať spomedzi poručiteľových otrokov (*servi optio*).

So zreteľom na spomenutú spoločenskú obvyčaj závetca neraz uvádzal veľký počet odkazovníkov, takže neraz sa odkazmi vyčerpala celá pozostalosť a dedičovi zostalo len holé meno (*nudum nomen*).⁶ V takýchto prípadoch dedič bol skôr len testamentárnym vykonávateľom. Aby sa dedičia nevyhýbali prijať dedičstvo, čím by zmarili testament aj odkazy, bolo treba v záujme dediča obmedziť testovaciú voľnosť.

Ako už bolo povedané, legáty sa v praxi tak rozšírili, že dochádzalo k situáciám, že ich hodnota často bola vo svojom súhrne premrštená, čo malo často za následok, že testament sa stal neúčinným, vrátane z toho plynúcich nepriaznivých dôsledkov. Týmto situáciám sa snažili zabrániť viaceré zákony. Azda najprecíznejšie sa to podarilo prostredníctvom *lex Falcidia* (40 pred n. l.), podľa ktorého odkazy prevyšujúce tri štvrtiny pozostalosti boli *ipso iure* neplatné. Z uvedeného vyplýva, že dedič musel nadobudnúť aspoň jednu štvrtinu (*quarta Falcidia*) pozostalosti. Pre nadobudnutie odkazu boli rozhodujúce dva momenty.⁷

- a) tzv. *dies cedens* – spravidla moment smrti poručiteľa, lebo v tomto momente odkazovník nadobúdala dediteľné čakateľstvo na právo z odkazu,
- b) tzv. *dies veniens* – spravidla moment nadobudnutia dedičstva dedičom; vtedy odkazovník nadobúdala právo na odkaz.

⁴ ŠTEFANKO, J. 1999. Prvý Občiansky zákonník, platný od roku 1951 do roku 1964 s dôvodovou správou a so súvisiacimi predpismi zameranými na vecné právo. Šamorín: Heuréka, ISBN 80-967653-7-X., r. 1990, str. 236

⁵ REBRO, K.; BLAHO, P. 1991. Rímske právo. Bratislava: Obzor, ISBN 80-215-0158-8, r. 1991, str.241

⁶ REBRO, K: Rímske právo. Bratislava: Obzor, r.1990

⁷ REBRO, K. 1980. Rímske právo. Bratislava: Obzor, r.1980

Odkaz sa uplatňoval podľa rímskeho práva v dvoch základných podobách, a to ako:

1. *Legatum per damnationem* s obligačným účinkom, kde sa spravidla uplatňoval odkaz peňazí, neskôr aj inej veci, pričom odkazovník mal právo viesť na dediča, ktorý sa zdráhal vydať z pozostalosti odkaz, žalobu (*actio ex testamento*). Dedič, ktorý sa zdráhal vydať odkaz, navyiac ručil za *dolus* a *kulpu*.
2. *Legatum per vindicationem* s vecnoprávnym účinkom, kde sa stal odkazovník ihneď po tom, ako dedič nadobudol dedičstvo, vlastníkom odkázanej veci alebo práva. Osobitný druh vindikačného legátu predstavoval *legatum per praeceptionem*, kedy jeden z dedičov dostal navyše od ostatných ešte vec, ktorá sa nezapočítavala do pozostalostnej masy.

Právna veda rozvinula náuku o odkazoch v klasickom rímskom práve do veľkej šírky a hĺbky. Pre platnosť legátov bol určujúci časový okamih zriadenia testamentu. Preto nedostatok podstatnej náležitosti odkazu bol nenapraviteľný. Neskôr sa presadilo nazeranie, že aj legát v neplatnej forme môže za určitých okolností platiť ako legát inej formy, pokiaľ tomu zodpovedá jeho obsah. Ak chcel poručiteľ odvolať odkaz, musel tak urobiť rovnakou formou, akou legát zriadil (*ademptio legati*). Osobitnú formu odvolania odkazu predstavovala *translatio legati*, t. j. zriadenie odkazu spojené so zmenou obsahu alebo zmenou oprávnenej osoby. Nakoľko nadobudnutie odkazu záviselo od uskutočnenia dedičskej postupnosti a dedičia mohli umelými prietrahmi nadobudnutie odkazu oddialiť, či dokonca zmať, vytvorilo rímske právo pre odkazovníkov tzv. čakateľské právo, ktoré nezáviselo od vôle dediča.⁸ Okamihom poručiteľovej smrti (*dies cedens legati*) preto nadobúdala odkazovník v našom ponímaní subjektívny a zdediteľný nárok na odkazované právo.

V prípade znovuzavedenia odkazu, v súvislosti s týmto inštitútom sa vynára otázka postavenia odkazovníka v konaní o dedičstve. Dôvodová správa k novému českému Občianskemu zákonníku uvádza, že ak poručiteľ v závete, resp., dedičskej zmluve, povolá za dedičov osoby A a B a zároveň im nariadi vydať odkaz X osobe C, dedičmi a zároveň účastníkom konania o dedičstve sa stávajú osoby A a B, pričom osoba C ako odkazovník týmto účastníkom konania nie je, a vzniká jej právo domáhať sa vydania veci priamo od dedičov. V tejto súvislosti vzniká medzi odkazovníkom a dedičmi záväzkoprávny vzťah, ktorého obsahom je pohľadávka odkazovníka a dlh dediča, resp. dedičov, čoho následkom by bola aplikácia ustanovení záväzkového práva, resp. ustanovení o nadobúdaní vlastníctva.

Domnievame sa však, že by bolo vhodné a možno aj v niektorých prípadoch nevyhnutné, aby sa s odkazovníkom ako účastníkom konania o dedičstve predsa len konalo. V prípade odkazovníka by však vždy išlo len o účastníka konania pre určitý úsek. Vždy bude totiž odkazovník nejakým spôsobom „vtiahnutý“ do konania, keď bude potrebné zistiť cenu odkazu či dať mu taktiež priestor na vyjadrenie k výške nárokov. To by si vyžadovalo doplnenie ustanovenia zákona o odkazovníkoch, ako o osoby, v prospech ktorých bol zriadený odkaz, keďže pojmy dedič a odkazovník nebude možné stotožňovať, aj keď nemožno vylúčiť situáciu, že dedič by bol zároveň odkazovníkom, napr. v prípade, ak by právna úprava poznala aj možnosť už spomínaného prednostného odkazu.

Súdny komisár by sa v prípade prejednávania dedičstva zaoberal otázkou, či existuje v Notárskom centrálnom registri závetov závet, ktorý obsahuje odkaz, nakoľko možno predpokladať, že odkaz podľa navrhovanej úpravy bude súčasťou závetu. Určilo by sa zároveň, či odkaz spĺňa podmienky na to, aby ho bolo možné považovať za odkaz, treba posúdiť najmä splnenie výšky ceny odkazu, resp. viacerých odkazov.

Po zistení existencie odkazu by súdny komisár vydal v prípade žiadnych pochybností uznesenie, ktorým by potvrdil existenciu odkazu s uložením povinností dedičom k prevodu

⁸ REBRO, K.; BLAHO, P. 1991. Rímske právo. Bratislava: Obzor, ISBN 80-215-0158-8, str 169

vlastníckeho práva, s možnosťou podať odvolanie proti tomuto uzneseniu. Právoplatnosť tohto uznesenia by bola momentom, keď by právo byť účastníkom v dedičskom konaní zaniklo a pokračovalo by sa ďalej už len s dedičmi. V ďalšom priebehu konania by sa s odkazovníkom ako účastníkom konania nekonalo, nakoľko, ako už bolo spomínané, nezodpovedal by ani za dlhy poručiteľa, ani za náklady spojené s jeho pohrebom. V tom prípade by sa s odkazovníkom nekonalo ani v prípade dohody dedičov o prenechaní predĺženého dedičstva veriteľom, s výnimkou, ak by samotný predmet odkazu mal byť predmetom tejto dohody.

Náhradníctvo

Obsahom závetu je predovšetkým ustanovenie dediča (dedičov). Závetcovi sa súčasne ale dá možnosť podľa návrhu nového OZ, aby ustanovil v závete aj náhradného dediča, a to pre prípad, že by závetcom ustanovený dedič z akéhokoľvek dôvodu dedičstvo po ňom nededil. Závet je úkonom *mortis causa*, a nie je možné predpokladať, či ustanovený dedič bude môcť byť dedičom zo závetu po úmrtí poručiteľa. Preto sa navrhuje zaviesť nový inštitút náhradníctva (Lazar, J., 2008). Náhradníctvo sa upraví tak, že poručiteľ v prípade, ak ten, koho ustanovil v závete za dediča, dedičstvo nenadobudne, povolá na jeho miesto v tom istom závete iného dediča (náhradníka). Pri návrhu tohto inštitútu sa vychádza z rozsahu úpravy inštitútu všeobecného náhradníctva, ktorý platil na našom území až do r. 1950, ide teda o tradičný inštitút, v minulosti osvedčený.

Občiansky zákonník z r. 1950, ktorý odstránil fideikomisárnu substitúciu, v ustanovení § 550 uvádzal okrem iného, že „...neplatné je aj ustanovenie závetu, že to, čo sa zanecháva, má dedič nadobudnúť len na určitý čas alebo neskoršie než dňom poručiteľovej smrti, ako aj ustanovenie závetu o tom, na koho má prejsť dedičstvo po dedičovej smrti...“, čo v zmysle dôvodovej správy bolo odôvodnené snahou, aby dedič nebol rôznymi doložkami v závete obmedzovaný vo voľnom nakladaní so zdedeným majetkom na úkor jeho najúčelnejšieho hospodárskeho využitia. Predmetom substitúcie mohla byť len celá pozostalosť, resp. jej pomerný diel, nie však určitá vec či právo.

Teória práva rozlišuje medzi všeobecným náhradníctvom (tzv. vulgárna substitúcia), ktorého podstatou je určiť, kto bude dedičom v prípade, že sa povolaný dedič nedožije poručiteľovej smrti, alebo v prípade, že sa jej dožije, ale nebude môcť dediť či už z dôvodu dedičskej nespôsobilosti alebo odmietnutia dedičstva. Ak by dedič nadobudol dedičstvo, náhradníctvo by stratilo v tom prípade zmysel a došlo by k jeho zániku. Druhý typ, a to zverenecké nástupníctvo (tzv. fideikomisárna substitúcia) zaväzuje dediča, ktorý dedičstvo prijal, prenechať dedičstvo inej osobe ako ďalšiemu dedičovi (zvereneckému nástupcovi) (Prusák, J., 2006). V prípade tohto inštitútu ide v podstate o ustanovenie viacerých postupných dedičov k tej istej pozostalosti, a to tak, že predný dedič bol ustanovený bezpodmienečne, ale s obmedzením, a ďalší dedičia (poddedičia) *sub conditione*, ale bez obmedzenia. Oba typy náhradníctiev zakotvuje aj nový český OZ (§ 1507 a nasl.) a pozná ich aj rakúske dedičské právo (§ 604–646 ABGB).

Inštitút náhradného dediča poznalo už aj rímske právo. Po vydaní Zákona XII tabúl postupne sa stalo pravidlom, že každý závet (nielen mancipačný) mal obsahovať ustanovenie dediča, a to nie kdekoľvek v texte, ale na začiatku závetu. Osobitnými prípadmi ustanovenia za dediča pod odkladacou podmienkou boli prípady ustanovenia náhradného dediča (*substitutus heres – substitutio*).⁹ V rímskom práve sa stretávame s týmito formami náhradníctva:

⁹ REBRO, K.: Rímske právo. Bratislava: Obzor. r. 1980, str.126

- Všeobecné náhradníctvo (*substitutio vulgaris*) bolo normálnym a najčastejším prípadom náhradníctva. Náhradný dedič sa ustanovoval pre prípad, že primárne ustanovený dedič by sa nestal dedičom napríklad preto, že by zomrel pred poručiteľom alebo že by dedičstvo odmietol. Zmyslom substitúcie bolo vyhnúť sa dedeniu zo zákona, ak nededil primárne ustanovený dedič.
- Náhradníctvo nedospelých (*substitutio pupillaris*) sa uplatnilo v prípade, keď *pater familias* ustanovil za dediča nedospelé dieťa, ktoré sa po smrti otca stalo *sui iuris*; otec mohol tomuto nedospelému dieťaťu (*pupillus*) ustanoviť náhradného dediča pre prípad, že by zomrelo predtým, než by dosiahlo vek dospelosti.
- Kvázipupilárne náhradníctvo (*substitutio quasipupillaris*) – ak dospelý potomok nemohol zriadiť závet pre duševnú chorobu, ustanovil sa mu hneď náhradný dedič pre prípad, že by pred smrťou nevyzdravel.

Okrem ustanovenia dediča mohol závet obsahovať aj mnoho iných dispozícií poručiteľa. Mohli to byť najmä odkazy a fideikomisy, prepustenie otrokov, menovania poručníkov nedospelým deťom a ženám, účelové určenia, želania adresované dedičom, vydedenia a i.

O všeobecnom náhradníctve, aj keď nie je takto v Občianskom zákonníku pomenované, je možné v súčasnosti uvažovať v zmysle ustanovenia § 477 Občianskeho zákonníka, keď požiadavke zákona ustanoviť dediča zodpovedá aj možnosť náhradného závetného dediča, čo nemožno považovať za podmienku podľa § 478 Občianskeho zákonníka, ktorá by bola bez právnych následkov. V prípade všeobecného náhradníctva by sa teda v prípade smrti dediča ešte pred smrťou poručiteľa, konalo po smrti poručiteľa s jeho „náhradníkom“, pričom túto skutočnosť by súdny komisár zistil ešte počas predbežného prejednávania dedičstva a následne by tento „náhradný“ dedič bol účastníkom konania. Ak by došlo ku strate dedičskej spôsobilosti, alebo by dedič odmietol dedičstvo počas konania o dedičstve, nastupoval by počas konania o dedičstve na jeho miesto opäť tento náhradný dedič.

V zmysle CMP po smrti poručiteľa dôjde k začatiu dedičského konania, kde sa v prípade vylúčenia neplatnosti koná aj s dedičom, ktorý bol ustanovený za dediča v závete. Môže sa však stať, že tento „riadny“ dedič v priebehu dedičského konania zomrie. V tomto prípade by nastupovala na jeho miesto práve náhradný dedič a nie jeho zákonní, resp. závetní dedičia, ktorých nástupníctvo by prichádzalo do úvahy v prípade neexistencie takéhoto náhradného dediča, resp. neuplatnenia jeho dedičského práva z rôznych dôvodov.

Fideikomisárna substitúcia, ak by bola zavedená, by predpokladala smrť predného dediča, resp. prípad predpokladaný v závete poručiteľa. V konaní o dedičstve by vystupoval ako účastník predný dedič. V prípade smrti predného dediča by majetknadobudol zverenecký nástupca predpokladaný v závete. Ak by tomuto zvereneckému nástupcovi pripadol po prejednanom dedičovi majetok určený ešte v závete poručiteľa, v tejto časti by podľa nášho názoru, podobne ako pri ostatných inštitútoch, súdny komisár vyšetril platnosť fideikomisárnej substitúcie a v prípade bezchybnosti potvrdil dedičstvo zvereneckému nástupcovi.

Vzdanie a zrieknutie sa dedičstva

Platný Občiansky zákonník umožňuje dedičovi odmietnuť dedičstvo, a to buď ústnym vyhlásením na súde alebo písomným vyhlásením jemu zaslaným. Vyhlásenie o odmietnutí dedičstva je podmienené jednomesačnou lehotou v zmysle ustanovenia § 464 OZ., ktorá začína plynúť odo dňa, keď bol súdom u možnosti odmietnuť dedičské právo a o následkoch s tým spojených upovedomený. Súd má možnosť túto lehotu z dôležitých dôvodov predĺžiť. Namiesto doterajšieho pojmu „odmietnutie dedičstva“ sa má zaviesť podľa návrhu nového

Občianskeho zákonníka pojem „vzdanie sa dedičstva“, pričom ich obsah bude takmer totožný s výnimkou formy vzdania sa dedičstva, kde pribudne možnosť vzdať sa dedičstva u notára. Na dediča sa po vzdaní dedičstva bude hľadieť, ako keby sa nebol dožil poručiteľovej smrti. V novom OZ sa navrhuje popri vzdaní sa dedičstva zaviesť i nový inštitút, ktorým je zrieknutie sa dedičstva. V zmysle navrhovaných ustanovení by sa umožňovalo dedičstva sa zrieknuť písomnou zmluvou s poručiteľom, ktorá ale nesmie obsahovať podmienky alebo samotné výhrady. Ak by takáto dohoda obsahovala podmienky alebo výhrady, bola by zo zákona neplatná. Dedičstva by bolo možné za zrieknuť aj s účinkami pre svojich potomkov. Osoba, ktorá by sa dedičstva zriekla, nededila by a hľadelo by sa na ňu, akoby sa nedožila poručiteľovej smrti. To isté platí, ak sa zrieknutie dedičstva uskutoční pre potomkov. Súčasná platná právna úprava dedenia v Občianskom zákonníku nepozná inštitút zrieknutia sa dedičstva. Listina o zrieknutí sa dedičstva by sa v zmysle navrhovaných ustanovení ukladala v Notárskom centrálnom registri listín.

Nový český OZ zostáva pri pojme „odmietnutie dedičstva“, čím sa zachováva zmysel tohto inštitútu podľa slovenského OZ s niektorými modifikáciami. Pozná aj inštitút zrieknutia sa dedičstva (§ 1484), ktorý podobne ako podľa slovenského legislatívneho zámeru považuje za zmluvu medzi predpokladaným dedičom a poručiteľom, pričom umožňuje zrieknuť sa dedičského práva aj v prospech tretej osoby, ktorá ak napriek tomu nededí, platí, že dedí dedič, ktorý sa dedičského práva v prospech tejto osoby vzdal, ak nie je dohodnuté inak.¹⁰ Nový český OZ upravuje aj vzdanie sa dedičstva. Umožňuje tiež dedičovi, ktorý dedičstvo neodmietol, aby sa ho vzdal v konaní o dedičstve pred súdom v prospech iného dediča (§ 1490 nového OZ ČR).

Zrieknutie sa dedičstva, resp. jeho odmietnutie pozná aj nemecký BGB (§ 1942–1965, § 2346–2352), rakúsky ABGB (§ 551) či švajčiarsky ZGB (Art. 495–497, Art. 566–579), ktorý ustanovuje napr. trojmesačnú lehotu na odmietnutie dedičstva na rozdiel od slovenskej úpravy, pričom začína plynúť osobitne pre zákonných dedičov a dedičov ustanovených v závete, resp. dedičskej zmluve.

Vzdanie sa dedičstva bude mať na konanie o dedičstve podobný dosah, ako je to v súčasnosti s odmietnutím dedičstva. Vzdaním sa dedičstva sa uvoľní dedičské nástupníctvo pre ďalšie subjekty, a to buď pre náhradného dediča, ak bol taký ustanovený v závete, alebo pre dediča zo zákona, keď dedí niekto zo vzdialenejšieho okruhu zákonných dedičov, alebo uvoľnený podiel prirastá ostatným dedičom tej istej skupiny zákonných dedičov (zásada akrescencie. Ak by sa dedič vzdal dedičstva, zaniklo by aj jeho postavenie účastníka konania, konanie voči nemu by bolo zastavené, a jeho dedičský podiel by pripadol ďalšiemu, či už náhradnému, alebo zákonnému dedičovi, ktorý by bol súdom upovedomený o dedičskom práve, a ktorý by sa následne stal účastníkom konania o dedičstve. Rovnako aj tento dedič by mal mať právo vzdať sa dedičstva.

V prípade zrieknutia sa dedičstva vopred ešte za života poručiteľa, účastníkom konania sa nestane dedič, ktorý by ním za normálnych okolností bol, resp., ani jeho potomkovia, ak sa zrieknutie dedičstva vzťahuje na nich. V porovnaní so vzdaním sa dedičstva tu teda postavenie účastníka konania ani nevznikne, keďže už v zmluve s poručiteľom sa ho dedič dopredu vzdá. Ak by obsahovala zmluva o zrieknutí sa dedičstva podmienky, resp., výhrady, bola by zo zákona neplatná, a do úvahy by teda prichádzalo účastníctvo „pôvodného dediča“, ktorý by v tom prípade neplatne zriekol svojho dedičského práva, čo by však, samozrejme, v tomto prípade nevyklučovalo vzdanie sa dedičstva v konaní o dedičstve.

¹⁰ ELIAŠ, J. a kol.: Nový Občiansky zákonník s aktualizovanou dôvodovou správou, Nakladatelství SAGIT, a. s., Praha, ISBN 978-80-7208-922-2, s. 600 a nasl.

Záver

V snahe posilniť postavenie a zmluvnú voľnosť poručiťľa ohľadne svojho majetku pre prípad smrti, uvažuje autorka príspevku najmä nad otázkami, ktoré sú späté s opätovným zavedením inštitútu dedičskej zmluvy, inštitútu odkazu a náhradníctva do právnej úpravy pripravovaného nového Občianskeho zákonníka v Slovenskej republike. Po znovu zavedení dedičskej zmluvy sa bude po nadobudnutí účinnosti nového slovenského Občianskeho zákonníka dedič na základe troch dedičských titulov, na základe dedičskej zmluvy, zo závetu alebo zo zákona, pričom tieto dôvody môžu pôsobiť aj vedľa seba. Dedičská zmluva je staronovým inštitútom súkromného práva, ktorý sa okrem práva vyspelých krajín Západnej Európy uplatňoval aj v práve platnom na území Slovenska. Po roku 1950 až dodnes však právna úprava tohto najsilnejšieho dedičského titulu v právnej úprave absentuje. Podobne aj inštitúty odkazu, náhradníctva a zrieknutia sa dedičstva nie sú inštitútmi novými, ale poznala ich právna úprava dedenia na našom území aj v minulosti. Boli to inštitúty v minulosti osvedčené a preto sa nad ich znovazavedením uvažuje i v súvislosti s rekodifikačnými prácami pri príprave nového Občianskeho zákonníka v Slovenskej republike.

Použité informačné zdroje

- BARTOŠEK, M. 1988. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha: Academia.
- CIRÁK, J. 2009. Dedičské právo. Šamorín: Heuréka. ISBN 978-80-89122-55-4.
- ELIAŠ, J. a kol. 2012. Nový Občianský zákoník s aktualizovanou dôvodovou zprávou. Praha: Nakladatelství SAGIT, a. s., ISBN 978-80-7208-922-2, s. 600 a nasl.
- FAJNOR, V.; ZÁTURECKÝ, A. 1924. Nástin súkromného práva platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Bratislava: Právnická jednota.
- FEKETE, I. 2011. Občiansky zákoník 2. Veľký komentár. Bratislava: Eurokódex, ISBN 978-80-89447-50-3.
- LUBY, Š. 1946. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Bratislava: Právnická jednota v Bratislave.
- REBRO, K. 1980. Rímske právo. Bratislava: Obzor.
- REBRO, K.; BLAHO, P. 1991. Rímske právo. Bratislava: Obzor, ISBN 80-215-0158-8.
- ROUČEK, F. 1932. Československý obecní zákoník občanský a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: Vydané v edícii Komentované zákony Československé republiky. Zv. XVI., 2. doplnené vydanie.
- ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. 1936. Komentár k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha: Právnická knihkupectví a nakladatelství V. Linhart.
- ŠTEFANKO, J. 1999. Prvý Občiansky zákoník. Platný od roku 1951 do roku 1964 s dôvodovou správou a so súvisiacimi predpismi zameranými na vecné právo. Šamorín: Heuréka, ISBN 80-967653-7-X.
- VOJČÍK, P. a kol. 2009. Občiansky zákoník – stručný komentár. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-249-8, s. 570 a nasl.
- Vojčík, P.: Občianske právo hmotné, Univerzita Pavla Jozefa Šafarika v Košiciach, ISBN 80-7097-631-4, str. 259, r. 2006

Soudní přivolení k zásahu do integrity

JUDr. Tomáš Holčapek, Ph.D.

Katedra občanského práva, Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Abstrakt

Článek se zabývá problematikou zásahů do integrity člověka a soudním přivolením coby právním důvodem opravňujícím v určitých situacích zákrok narušující integritu vykonat. Analyzuje pojetí integrity a nejasnosti či rozpory, které může přinášet, a zvažuje, zda lze za zásah do ní považovat i ukončení probíhajícího působení na tělo či mysl dotčené osoby. Posléze se zabývá předpoklady pro související soudní rozhodování a kritérii, jimiž se má řídit.

Klíčové slová

Ochrana osobnosti; integrita; zásah do integrity; přivolení soudu.

Úvod

Současný český občanský zákoník¹ se cíleně věnuje ochraně osobnosti člověka podrobněji a s větším důrazem než jeho předchůdce. Důvodová zpráva k němu proklamuje antropocentrické pojetí², tedy že se zákon snaží stavět do středu svého zájmu člověka. Všechny právní předpisy slouží pro usměrnění chování lidí, zde má jít ovšem o víc: člověk není jen adresátem normy, ale norma má být taková, aby co nejvíce usnadňovala jak soužití lidí ve společnosti, tak i úsilí každého jednotlivce o štěstí jeho vlastní i jeho blízkých.³

Podstatnou součástí zaměření se na člověka je respekt k jeho osobnosti coby nehmotnému, ovšem naprosto stěžejnímu, se samou podstatou lidství neodlučitelně spojenému statku. Česká právní nauka zastává převážně názor, že osobnost je celistvá a mnohotvárná zároveň. Její jednotlivé stránky představují spíše úhly pohledu než nějaké zcela oddělené složky.⁴ Pro snazší uchopení je ovšem obvyklé hovořit o jednotlivých dílčích osobnostních právech, která v sobě ochrana osobnosti jako celku zahrnuje. Patří mezi ně mimo jiné právo na osobní svobodu, čest, důstojnost, dobrou pověst, soukromí či tělesnou a duševní integritu. Pojem integrity je ukotven v tradici občanského práva.⁵ Souvisí s ústavněprávním principem nedotknutelnosti člověka⁶ a vyjadřuje, že do těla a mysli člověka není jinému dovoleno zasahovat, aniž by jej k tomu opravňoval zákonný důvod. Jinak řečeno, zásah je *a priori* nedovolený, právní důvod k němu je výjimkou z pravidla, byť v praxi velmi častou.

Ochranu integrity nelze zužovat jen na problematiku zákroků v oblasti péče o zdraví. Do osobnosti člověka zasahuje kadeřnice, která ho stříhá, i protihráč ve fotbalu, který do něj při hře strčí. Zdravotnické výkony bývají ovšem typicky závažnější, s většími riziky i

¹ Tedy zákon č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

² Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku. I. Obecná část [online]. s. 21. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>. [cit. 2017-12-29]

³ Byť zákoník výslovně zdůrazňuje spíše druhý, individuální rozměr (srov. například § 3 odst. 1), aspekt harmonického soužití společnosti je v jeho ustanoveních přirozeně rovněž přítomen.

⁴ Jde o tzv. monistické chápání všeobecného osobnostního práva. Srov. KNAP, K. a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004. s. 17.

⁵ Srov. například KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. IV. doplněné vydání. Praha : Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947, reprint Wolters Kluwer, 2014. s. 308. Užívá se zde ve spojení „tělesná integrita“, což ovšem podstatu věci nijak zásadně nemění.

⁶ Proklamovaným mimo jiné v článku 7 Listiny základních práv a svobod, návazně též v § 91 občanského zákoníku.

dalekosáhlejšími důsledky pro další život. Bývají také intimnější, zdravotnický profesionál zasahuje obvykle do soukromí člověka výrazněji anebo déle, než je tomu při jiných činnostech. Člověk také obvykle po zdravotnických zásazích do své integrity nijak netouží – sice s nimi třeba i souhlasí, protože je považuje za prospěšné svému zdraví, ovšem příjemné jsou jen málokomu. Právě na zdravotní péči lze často dobře demonstrovat napětí mezi různými hodnotami a zájmy, které se právo snaží řešit. Ze všech těchto důvodů budeme zdravotní výkony pro ilustraci užívat i v tomto článku, třebaže není nutno se omezovat jen na ně.

Název tohoto textu prozrazuje, že pozornost bude zaměřena i na roli soudu, kterou sehrává, má-li být založeno právo zasáhnout do integrity člověka bez jeho řádného souhlasu. Budeme se zabývat stránkou hmotněprávní, tedy za jakých okolností se soudní přivolení stává právním důvodem ospravedlňujícím určitý zákrok a jakými úvahami má soud při tom být veden. Zmíníme i rozměr procesní, neboť z praktického hlediska nestačí zákonem stanovit jen, kdy a podle čeho má soud rozhodovat, ale také jak má rozhodování proběhnout. Pokusíme se naznačit některá úskalí, která se v těchto souvislostech ukazují.

Zásah a nezasahování

Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu představuje možnost člověka nakládat se svou osobností, resp. jednotlivými hodnotami tvořícími celistvost její osobnosti.⁷ Za zásah do osobnosti lze považovat, jestliže s těmito hodnotami nakládá někdo jiný než dotčený člověk sám. Součástí osobnostního práva tvoří právo na integritu, zahrnující nedotknutelnost života, zdraví, těla a mysli člověka. Působí-li na některý z těchto aspektů jiná osoba – působí-li na život člověka, na jeho zdraví, tělo anebo mysl nějaký jiný subjekt práva – zasahuje tím do jeho integrity. Jinou otázkou pak je, zda jde o zásah dovolený (na základě souhlasu dotčeného člověka nebo jiného zákonného důvodu) a po právu, nebo nedovolený, protiprávní.

V uvedeném smyslu lze pojem zásahu do integrity vykládat velmi široce. V podobně obecném významu se objevuje i v komentářové literatuře (například: „*Pojem zásahu do integrity je velmi široký. Zahrnuje veškeré počínání, jehož podstatným či alespoň nezanedbatelným prvkem je působení na tělo nebo psychiku člověka.*“⁸) i judikatuře: „*zásahem do nedotknutelnosti osoby je porušení tělesné fyzické integrity člověka, chápáno v širším smyslu, tj. jako porušení či zhoršení zdraví, jímž může být způsobení zranění, způsobení či zhoršení choroby, a to i choroby, resp. poruchy psychické, ale i pouhé způsobení bolesti*“⁹.

Toto pojetí má své nesporné přednosti, především proto, že brání vzniku „skulin“ v ochraně osobnosti dotčeného člověka. Život přináší velmi různorodé situace a obecnost vymezení dovoluje postihnout je pokud možno všechny, aniž by na každou z nich zákonodárce musel předem pomyslet. Demokratický právní stát má zachovávat zdrženlivost, aby jednotlivci umožnil maximální osobní autonomii. „*Respekt a ochrana lidské důstojnosti a svobody je nejvyšším a nejobecnějším účelem práva. (...) Součástí této svobody je možnost jednotlivců činit vlastní rozhodnutí o způsobu svého života, a být tak aktivním tvůrcem své životní dráhy, neboli vytvářet si svůj životní projekt. Při respektování této autonomie jednotlivců musí do určité míry platit, že každý je strůjcem svého štěstí. Stát má pouze omezenou možnost do tohoto rozhodování zasahovat a toto právo omezovat.*“¹⁰

⁷ KNAP, K. a kol. *op. cit.* s. 92.

⁸ HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P. § 93. In ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha : Wolters Kluwer, 2014. s. 345.

⁹ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 9. 7. 2009, sp. zn. II. ÚS 2379/08.

¹⁰ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 1. 2017, sp. zn. I. ÚS 2078/16.

Na druhou stranu lze ovšem namítnout, že tak obecné pojetí v sobě nese značnou neurčitost a vnitřní rozpory. Předně, na tělo či mysl člověka může přímo či zprostředkovaně působit nekonečné množství faktorů. Jako živé bytosti jsme v neustálém kontaktu s okolím a podněty, kterými na nás působí. V tomto smyslu bychom pak za zásah do integrity mohli považovat, když někdo dýchá vzduch ve stejné místnosti (nějakým způsobem, byť zpravidla marginálně, ovlivňuje i náš organismus) nebo když se v televizních zprávách objeví nějaká zvláště rozčilující zpráva o politickém dění (a ten, kdo ji sdělil, tím zapůsobí na naši mysl). Taková bezbřehost by v podstatě znemožňovala rozumnou právní regulaci. Reálně tedy nezbyvá než vyžadovat, aby působení na tělo či mysl druhého člověka v určité situaci bylo podstatnější, bezprostřednější, cílenější, případně konkrétnější, než je pouhé všeobecné vzájemné působení lidí na sebe vyvolávané běžným životem ve společnosti. Teprve pak lze skutečně hovořit o právně významném zásahu do integrity.

Druhý problematický aspekt tkví v tom, že vymezíme-li si zásah do integrity jako působení na život, zdraví, tělo anebo mysl člověka, směšujeme tím do jedné množiny různé kategorie. Život a zdraví jsou totiž spíše vlastnostmi, které lidský organismus v té či oné míře vykazuje. Působíme na ně skrze zásah do těla či mysli člověka. Zásah se pak může projevit změnou ve vlastnosti „život“ (například zemře-li člověk v důsledku jinou osobou způsobené dopravní nehody, která svou destruktivní silou zapůsobila na jeho organismus) či „zdraví“ (například když faul při sportovním utkání vyvolá pád hráče, jenž si přitom přetrhá vazy v koleni, nebo když lékař podá nemocnému lék, který potlačí probíhající infekční onemocnění). Zdůrazněme slovo „může“, neboť určité vnější působení na lidský organismus se vždy střetává s jeho odolností či setrvačností a dalšími faktory, které mohou výsledek a vznik případné újmy na životě nebo zdraví (nebo naopak prospěchu v podobě zlepšení zdraví) ovlivnit.

Konečně se nabízí i otázka, zda je výstižnější považovat za narušení integrity stav, kdy na tělo či mysl člověka aktuálně působí nějaký vnější vliv (zásah), takže odstranění takového působení značí konec zasahování do integrity, nebo spíše zda je zásahem do integrity změna ve způsobu či míře určitého vnějšího působení na tělo či mysl, takže do tohoto pojmu zahrneme i ukončení probíhajícího působení, avšak ne jeho nezměněné trvání.

Abychom ilustrovali tuto úvahu na konkrétním příkladu, představme si situaci, kdy je pacientovi v nemocnici průběžně poskytována konkrétní zdravotní péče (například jsou mu infúzí průběžně podávány nějaké látky). Na počátku, kdy byla péče zahájena (infúze zavedena), se nepochybně jednalo o zásah do integrity – předtím narušena nebyla, nyní ano. Pak běží dny a péče v nezměněné podobě a míře pokračuje (látky jsou infúzí podávány průběžně, v nezměněném dávkování). Dochází tím průběžně k narušení integrity? Lze mít za to, že ano, neboť podávané látky stále působí na organismus pacienta a ovlivňují jej. Jednoho dne lékaři naznaží, že další péče již není potřebná a ukončí ji. Zasáhli tím (znovu) do integrity dotyčného člověka? Situace se komplikuje tím, že někdy nelze vést hranici jen na bázi pouhého rozlišení mezi aktivním konáním a pasivním opomenutím (tj. po linii: aktivní podávání léčivé látky je zásahem, zdržení se dalšího podávání není zásahem). Ukončení péče může zahrnovat aktivní úkony zdravotnického personálu, zde například odstranění kanyly z pacientova těla. Přesto lze zřejmě argumentovat, že pokud takové nezbytné dílčí aktivní úkony představují menší působení na tělo člověka než do té doby poskytovaná péče (v našem příkladu je relativně rychlé a banální odstranění kanyly zřetelně méně invazivní než její průběžná přítomnost v těle pacienta a podávání infúze skrze ni), nemění to nic na charakteru ukončení péče jako celku. To zjevně směřuje k nastolení stavu, kdy na tělo a mysl dotčeného člověka již působeno nebude.

Na základě tohoto příkladu bychom se zřejmě přiklonili k názoru, že narušením integrity je trvající působení vnějšího vlivu a že ukončení tohoto působení (být případně vyžadující dílčí aktivní úkony) znamená i konec narušení. Tu ovšem narážíme na specifickou a velmi citlivou

otázku ukončení péče, která udržuje dotčeného člověka při životě.¹¹ Jestliže si člověk další takovou péči nepřeje nebo jestliže lékaři dospějí k závěru, že je nadále bezúčelná, a dojde k jejímu ukončení: zasahuje se tím do integrity dotyčného, je-li důsledkem jeho smrt?¹² Vždyť shora jsme citovali z judikatury, podle níž způsobení zhoršení zdraví (a tím spíše pak, dojde-li ke smrti dotyčného) je zásahem do fyzické integrity a nedotknutelnosti člověka. Měl-li někdo povinnost pečovat o zdraví jiného a porušil ji svým opomenutím, může za to být odpovědný, a to nejen v rámci soukromého práva. I nekonání tedy může být shledáno jako naplnění jednoho z předpokladů odpovědnosti, přičemž nebývá koncepčně potíží ani s dovozením příčinné souvislosti mezi takovým nekonáním a škodlivým následkem.¹³ Je možno obdobně tvrdit, že shodné nekonání může být zásahem do osobnosti člověka?

Zde si zřetelně nelze vystačit jen s jazykovým výkladem, neboť používané pojmy typu „zásah“ či „porušení integrity“ jsou obecné a lze jim přisuzovat různé významové odstíny. Nicméně úprava občanskoprávní odpovědnosti, včetně povinnosti k náhradě újmy, a úprava všeobecného osobnostního práva nemají totožný účel a smysl. Při posuzování, zda má někdo nahradit újmu vzniklou jinému, je podstatné, zda se dopustil něčeho, kvůli čemu si zasluhuje být zavázán vzít na sebe újmu nastalou ve sféře jiné osoby. Jinak řečeno, zda je dán dostatečný důvod přenést ztrátu (v širokém smyslu slova) jednoho člověka na někoho jiného. Nekonání může být relevantní, jestliže daný subjekt měl právní povinnost konat a nesplnil ji. Pak může být spravedlivé, aby převzal následky svého rozhodnutí¹⁴ povinnost porušit a zůstat pasivním. V ochraně osobnosti je základní myšlenka odlišná: osobnost představuje chráněnou sféru podobně jako třeba obydlí, do kterého nikdo nesmí vstupovat bez souhlasu nebo jiného řádného důvodu. Pokud host z obydlí odchází, směřuje to k nastolení stavu, kdy již není jeho přítomností narušováno. Samotný odchod bychom ale za zásah do chráněné sféry označili jen stěží.

Dospíváme tedy k dílčímu závěru, že za zásah do integrity bychom neměli považovat samotné ukončení do té doby trvajícího působení na tělo či mysl dotčeného člověka, byť by k němu bylo zapotřebí dílčích aktivních úkonů. Že nejde jen o teoretickou otázku, ukážeme níže v rámci diskuse o aplikovatelnosti některých ustanovení občanského zákoníku. Případná odpovědnost za nepříznivé následky na životě či zdraví dotyčného, pokud by v důsledku ukončení zásahu (typicky v podobě zdravotní péče) nastaly, je pak samostatnou otázkou, kterou se dále podrobněji nezabýváme.

¹¹ V souvislosti s ukončením zdravotní péče pochopitelně vzniká složitá spleť otázek nikoli jen právních, ale též etických a morálních. Je akceptovatelné nechat člověka v extrémním případě i zemřít, nelze-li mu podle názoru odborníků prostředky současně vědecké medicíny smysluplně pomoci, nebo má být jeho život uchováván téměř za každou cenu, neboť nikdy nevíme s naprostou jistotou, zda nemůže dojít ke zlepšení jeho stavu spontánně, či zda se zítra neobjeví způsob pomoci dnes neznámý?

¹² Problematice se v kontextu život udržující péče u malých dětí, které nejsou schopny projevu vlastní vůle, podrobněji věnuje článek HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P., ŠOLC, M. Odpojení dítěte od přístrojů: Na okraj případu Charlie Gard. *Právní rozhledy*, 2018, č. 3. s. 94-103.

¹³ Třebaže prokázání existence takové příčinné souvislosti může být podstatně těžší – srov. usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 8. 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08, podle něhož je určovat v lékařských postupech jednoduchý vztah příčiny a následku samo o sobě velmi obtížné, neboť podstatou lékařství je vstupovat do řetězce příčin a následků, do procesů, které probíhají v lidském těle, a vnějším zásahem tyto procesy ovlivňovat a měnit. Prokázat, že opomenutí tvoří se škodlivým důsledkem ničím nenarušený vztah, je náročným a někdy nespelnitelným úkolem. Srov. též HOLČAPEK, T. Občanskoprávní odpovědnost v medicíně a její uplatňování u českých soudů. *Právní rozhledy*, 2016, č. 9. s. 308-309.

¹⁴ I v opomenutí lze spatřovat projev vůle jednatelova. Srov. BERAN, V. § 546. In PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2017. s. 584.

Úloha soudu

Nejčastějším důvodem opravňujícím nějaký subjekt, aby zasáhl do integrity dotčeného člověka, je souhlas. Souhlas musí být informovaný, a to přinejmenším ve smyslu § 93 a 94 občanského zákoníku.¹⁵ Je-li udělen, role soudu tím samozřejmě není nijak vyloučena, neboť může být například v případě sporu povolán, aby rozhodl, zda byl souhlas udělen platně, zda byl účinně odvolán apod. Na opačném pólu stojí případy, kdy je člověk povinen strpět zásah do integrity bez ohledu na svou vůli a soud je orgánem veřejné moci, který mu takovou povinnost ukládá nebo na něm vynucuje její splnění. Příkladem může být, pokud soud uloží podstoupit vyšetření či znalecké zkoumání v rámci nějakého řízení.¹⁶ V těchto případech je přítomen specifický zájem, často veřejný, na tom, aby integrita dotčeného člověka směla být narušena i proti jeho případné vůli.

Soudní rozhodování ovšem nemá sloužit pro ty situace, kdy člověk nechce podstoupit nějaký doporučený, z pohledu třetích prospěšný výkon, čímž sice sobě snad může uškodit, avšak nijak tím nenarušuje zájmy jiných a není dán dostatečný veřejný zájem na omezení jeho autonomie. V kontextu medicínských výkonů vyslovila judikatura, že *„institut svobodného a informovaného souhlasu s každým lékařským zákrokem je založen na uznání právní subjektivity každého jedince a jeho svobody rozhodovat o svém vlastním těle a podporuje autonomii jeho morální volby. To je v protikladu k paternalistickému přístupu, kdy o jednotlivci je rozhodováno někým jiným (například lékařem), byť i z dobrých pohnutek, že to je pro jeho dobro a zdraví. V konečném důsledku je to vždy pacient, jako svobodný jednatel nadaný základními právy, včetně práva na respektování své fyzické a psychické integrity, který by měl dát souhlas se zásahy do tohoto práva. Přitom je nutno akceptovat, že jiné osoby mohou i jeho rozhodnutí, například odmítne-li nezbytnou léčbu, považovat za špatné“*.¹⁷

Zbývá varianta, že dotčený člověk sám sice souhlas neudělí, ovšem zároveň ani zákrok zřetelně neodmítne, zkrátka svou vůli dostatečně nevyjádří. Příčinou může být, že toho třeba ani není schopen vzhledem k malé rozumové vyspělosti nebo aktuálnímu nepříznivému zdravotnímu stavu. Nepůjde přitom o žádný z případů, kdy podle zákona musí zásah do integrity strpět proti své vůli, a k dispozici nebude ani zástupný souhlas.¹⁸ Jinou možností je, že se jedná o nespěšného nezletilce, který ještě není oprávněn o dané záležitosti samostatně rozhodnout, ale zároveň zákon považuje jeho vůli za natolik relevantní, že v případě konfliktu s vůlí zákonného zástupce má rozhodnout soud. Ve všech těchto scénářích může být úlohou soudu hledat a chránit zájem dotčeného člověka a podle toho rozhodnout. Soudní rozhodnutí se pak stává skutečností, na základě níž lze zákrok po právu vykonat.

Právní úprava občanského zákoníku obsahuje několik ustanovení, jejichž aplikace se zde nabízí, a to především § 100 až 102. Připomeňme, že první z nich se týká nezletilého, který dovršil 14 let¹⁹, není plně svéprávný a provedení zákroku schváleného jeho zákonným zástupcem vážně odporuje, či si jej naopak proti vůli zákonného zástupce přeje. Obdobný princip se uplatňuje ohledně střetu vůle zletilé osoby, která není plně svéprávná, a jejího opatrovníka. Zákon opravňuje soud, aby udělením či odepřením svého souhlasu o věci

¹⁵ V podrobnostech lze odkázat na HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P. § 93 a titíž, § 94. In ŠVESTKA, J., DVORÁK, J., FIALA, J. a kol. *op. cit.* s. 351-352, 364-368.

¹⁶ V civilním řízení se tak může dít zejména podle § 127 odst. 4 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů, či § 38 odst. 3 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 3. 2015, sp. zn. I. ÚS 1565/14.

¹⁸ Tedy souhlas udělený namísto dotčeného člověka některou z osob, jimž toto oprávnění dává zákon, konkrétně § 98 občanského zákoníku či v medicínském kontextu § 34 odst. 7 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹ Což je věková hranice snad převzatá z občanského zákoníku Québecu – srov. jeho články 14, 16, 17, 18 aj. Dostupné z: <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/showdoc/cs/CCQ-1991>. [cit 2017-12-29]

rozhodl. Kritérii, podle nichž tak má učinit, se budeme zabývat níže. Ustanovení § 100 je z hlediska své hypotézy relativně srozumitelné, z praktického hlediska je ovšem velice diskutabilní, zda zákonodárce postupoval moudře, když v něm nijak nerozlišil možné zásahy do integrity z hlediska jejich závažnosti, rizik a důsledků. K soudu tak může podle textu zákona eskalovat i rodinný spor o obarvení vlasů čtrnáctiletého nezletilce na odstín, který se rodičům nelíbí, či naopak o jejich ostříhání, s nímž potomek nesouhlasí, ale rodiče na něm trvají.

Svá úskalí má ovšem i následující § 101 občanského zákoníku, který vyžaduje přivolení soudu, má-li být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku (například malého dítěte, člověka v bezvědomí apod.) způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, nejde-li o zákrok, jehož potřebu vyvolává akutní ohrožení života či zdraví. Jde o právní normu s potenciálně značně širokým dopadem. Nijak se totiž neomezuje jen na ty osoby neschopné úsudku, které nejsou zastoupeny či jejichž zástupce není v daném okamžiku k dispozici. Platí například i pro děti, jež mají zákonné zástupce, kteří o ně pečují a jsou s to rozhodovat o zásazích do jejich integrity. Vůli zákonných zástupců zde zákon činí irelevantní, protože bezpodmínečně vyžaduje přivolení soudu, ať by zákonný zástupce se zákrokem souhlasil, či nikoli²⁰, byť soud samozřejmě může vzít názor rodiče v potaz při svém rozhodování. Dalším aspektem je, že citované ustanovení se netýká pouze takových zásahů do těla či mysli, jež nejsou objektivně, zejména ze zdravotního hlediska, potřebné, nýbrž všech, tedy i žádoucí zdravotní péče (nejde-li o urgentní případ, který by byl řešen podle § 99 občanského zákoníku a přivolení soudu by nevyžadoval).

Lze mít za to, že praxe zejména v oboru zdravotnictví dosud plně nenaznala, jak velkou roli by zde soud měl, alespoň podle idejí občanského zákoníku, plnit. Teoreticky by celá řada zdravotnických zákroků na dětech, s nimiž rodiče souhlasí a jež jsou medicínsky indikované, měla být schvalována soudy, neboť prakticky každá větší operace s sebou může nést vážná rizika či následky. Je notorií, že se tak reálně neděje. Z hlediska celospolečenského je velkou otázkou, zda by vůbec bylo rozumné, aby se tak dělo. Stávající praxe tak může být signálem, že tato právní norma je do té míry neodpovídající potřebám života, že ji společenské právní vědomí zatím ignoruje a postupuje podle vzorců chování zažitých před vstupem občanského zákoníku v účinnost.

V souvislosti s ustanoveními § 100 a zejména § 101 vystupuje znovu do popředí i otázka nastolená výše, tedy zda lze za zásah či zákrok, o němž se v nich hovoří, považovat i ukončení zdravotní péče. Pokud bychom dovodili, že ano, pak by soud podle předmětných ustanovení měl schvalovat nejen zahájení resp. poskytnutí určité zdravotní služby, jež by naplňovala některou z hypotéz těchto norem, nýbrž by měl přivolovat i k případnému ukončení péče. Důsledky pro aplikační praxi by byly zřejmé.

Ovšem i pokud se přikloníme ke shora preferovanému stanovisku, že ukončení péče zásahem do integrity není, stále se nabízí možnost aplikace na základě analogie podle § 10 odst. 1 občanského zákoníku. To by znamenalo dovést, že jelikož občanský zákoník problematiku ukončení zásahu do integrity (například odpojením od život udržujících přístrojů) u osob neschopných úsudku výslovně neupravuje, je třeba posoudit ji analogicky, jako kdyby se jednalo o zásah do integrity s trvalým, neodvratitelným a vážným následkem (v krajním případě smrti, která předpokládá trvalost a vážnost následku naplňuje absolutně). Ukončení péče by pak bylo souladné s právem pouze, pokud by k němu soud dal souhlas. V zájmu právní jistoty by bylo plně namísto takový souhlas žádat.²¹

²⁰ SVOBODA, K. *Nesporná řízení I*. Praha : C. H. Beck, 2015. s. 45-46.

²¹ Je ovšem otázkou, zda jsou soudy ochotny na sebe břemeno takového rozhodování o dalším zítí nebo nežítí člověka vzít. Srov. též HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P., ŠOLC, M. *op. cit.* s. 100-101, či HOLČAPEK, T.,

Alternativním řešením je připustit, aby soud sice vedl řízení, v němž se posoudí odůvodněnost ukončení péče, avšak nejednalo by se o obligatorní přivolení ve všech případech, nýbrž o vyřešení pouze těch kauz, v nichž by došlo ke sporu. Reálně takový konflikt nastane, pokud si zákonní zástupci budou přát pokračování určité péče, ale lékaři ji budou považovat za neúčelnou a pacientovi neprospívající, nebo naopak lékaři budou ochotni v péči pokračovat, ale zákonní zástupci (resp. opatrovník) budou chtít dle nich beznadějný stav uzavřít a převést pacienta na jinou, zpravidla paliativní péči. Obecně je myslitelné řešit tento názorový rozpor v nesporném i sporném řízení, přičemž obě varianty mohou mít své přednosti.²² Stávající právní úprava na to jasnou odpověď nedává, přičemž vedle poměrně strohé normy obsažené v § 101, případně § 102 občanského zákoníku stojí jen obdobně kusá procesní úprava v § 65 zákona o zvláštních řízeních soudních.²³

Kritéria pro rozhodování

Ustanovení § 102 občanského zákoníku vytyčuje soudu pro rozhodování, zda přivolí k zásahu do integrity dotčeného člověka, jen poměrně obecná vodítka. Přivolit má, je-li zákrok člověku podle rozumného uvážení ku prospěchu, po jeho zhlédnutí a s plným uznáváním jeho osobnosti. Povinnost zhlédnutí má rozměr spíše procesní – ukládá soudu, aby v rámci řízení tento konkrétní úkon neopomněl. Cílem je, aby soud čerpal poznatky o dotčené osobě pokud možno bezprostředně. Bude-li dotčený schopen se k věci vyjádřit, musí mu k tomu soud dát prostor a vzít jeho vyjádření v úvahu. Jinak by ostatně nebylo možno hovořit o plném uznávání osobnosti člověka.

Je pozoruhodné, že zákon, ač jinak zjevně inspirován mimo jiné občanským zákoníkem Québecu, nepřevzal pravidlo obsažené v jeho článku 23, podle něhož je soud povinen opatřit si při rozhodování stanovisko odborníků, zákonných zástupců, opatrovníka, případně opatrovnické rady, jakož i dalších osob, které prokáží zvláštní zájem o dotčenou osobu. Vyšel zřejmě z předpokladu, že postačují obecná pravidla soudního řízení a že v reálné situaci tyto podklady velmi pravděpodobně budou shromážděny.²⁴

Jestliže lze očekávat, že neschopnost úsudku dotčeného člověka v dohledné době pomine, zohlední soud při svém rozhodování nepochybně i to, zda je zvažovaný zásah do integrity schopný odkladu. Pokud ano, může být nejvhodnějším řešením vyčkat, až o zásahu bude moci rozhodnout člověk sám.²⁵ Pouhá neurčitá naděje na možné budoucí zlepšení stavu tu ovšem nestačí.

Za nejsložitější aspekt rozhodování soudu považujeme posouzení, co je podle rozumného uvážení k prospěchu dotčeného člověka. Je zřejmé, že stanovit nějaké univerzální pravidlo je zde vzhledem k mnohotvárnosti životních příběhů velmi obtížné. Nicméně při absenci jasného zákonného pravidla bude především věcí judikatury vyřešit, zda má soud primárně uvažovat, jak by se rozhodl samotný dotčený člověk, pokud by k tomu měl příležitost (a pak lze například v případě dospělého člověka nacházejícího se momentálně v kómatu vést dokazování o tom, jaké názory předtím ve svém životě projevoval ve vztahu k situacím jiných lidí podobným té, v níž se pak sám ocitl), nebo zda se má pokoušet hledat nějaký objektivní

ŠUSTEK, P. Odpojení od přístrojů. In ŠUSTEK, P., HOLČAPEK, T. a kol. *Zdravotnické právo*. Praha : Wolters Kluwer, 2016. s. 575-576.

²² Podrobněji HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P., ŠOLC, M. *op. cit.* s. 100-102.

²³ Která neříká téměř nic, neboť se zabývá pouze místní příslušností. Nedostatečnost úpravy kritizuje například SVOBODA, K. *op. cit.* s. 67-70, či KOKEŠ, M. § 65. In MACKOVÁ, A., MUZIKÁŘ, L. a kol. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář s důvodovou zprávou a judikaturou*. Praha : Leges, 2016. s. 127-132.

²⁴ Což je ostatně důležité i z hlediska naplnění očekávání kladených článkem 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, jak jej vyložil Evropský soud pro lidská práva v rozhodnutí ze dne 5. 6. 2015, stížnost č. 46043/14, *Lambert a další v. Francie*, odst. 143.

²⁵ SVOBODA, K. *op. cit.* s. 42.

nejlepší zájem (do jehož určení se ovšem může promítat podvědomý názor soudce, jak by se mělo postupovat, kdyby se v podobné situaci ocitl právě on osobně).

Závěr

Problematika soudního přivolení k zásahu do integrity je velice široká, neboť umožňuje rozvíjet diskusi o významu samotného pojmu zásahu, o jeho chápání v kontextu závažných, typicky zdravotnických, zákroků, nebo naopak všemožných variací běžného života (služeb osobní povahy, sportu, her, tance, sexuálních aktivit apod.). Jedná-li se o zásah spojený s nebezpečím či vážnými dopady na dotčeného člověka, usiluje zákonodárce o ochranu těch, kdo se nejsou s to chránit dostatečně sami, ať již pro nedostatečnost věku, duševní poruchu či jinou příčinu.

Ze shora uvedených úvah plyne, že platná česká právní úprava vykazuje řadu úskalí jak v hmotném, tak procesním aspektu. Při striktním výkladu občanského zákoníku by role soudů při přivolování k zákrokům narušujícím integritu měla být v praxi mnohem větší než doposud, je však sporné, zda se jedná o vhodné řešení. Pro právní jistotu by bylo přínosem, pokud by bylo možné jednoznačněji řešit sice specifické, ovšem velice citlivé případy ukončení zdravotní péče, k čemuž by napomohlo i přesnější a podrobnější uchopení v procesním právu, podle něhož soudy postupují. A konečně, za vyřešenou nelze považovat ani otázku kritérií, jež má soud při svém rozhodování aplikovat, zejména co se týče hlediska prospěchu dotčené osoby. Jde totiž logicky o pojem značně obecný, který vyžaduje podrobnější rozpracování a samozřejmě též pečlivé posuzování v konkrétních okolnostech.

Použité informačné zdroje

Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku. I. Obecná část [online]. Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>. [cit. 2017-12-29]

HOLČAPEK, T. Občanskoprávní odpovědnost v medicíně a její uplatňování u českých soudů. *Právní rozhledy*, 2016, č. 9, s. 305-311.

HOLČAPEK, T., ŠUSTEK, P., ŠOLC, M. Odpojení dítěte od přístrojů: Na okraj případu Charlie Gard. *Právní rozhledy*, 2018, č. 3, s. 94-103.

KNAP, K. a kol. *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004. 435 s. ISBN 80-7201-484-6.

KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. IV. doplněné vydání. Praha : Knihovna sborníku věd právních a státních, 1947, reprint Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-410-1.

MACKOVÁ, A., MUZIKÁŘ, L. a kol. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář s důvodovou zprávou a judikaturou*. Praha : Leges, 2016. 858 s. ISBN 978-80-7502-122-9.

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 9. 7. 2009, sp. zn. II. ÚS 2379/08.

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 3. 2015, sp. zn. I. ÚS 1565/14.

Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 1. 2017, sp. zn. I. ÚS 2078/16.

Občanský zákoník Québecu [online]. Dostupné z: <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/showdoc/cs/CCQ-1991>. [cit. 2017-12-29]

PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2017. 3081 s. ISBN 978-80-7400-653-1.

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 5. 6. 2015, stížnost č. 46043/14, *Lambert a další v. Francie*.

SVOBODA, K. *Nesporná řízení I*. Praha : C. H. Beck, 2015. 296 s. ISBN 978-80-7400-563-3.

ŠUSTEK, P., HOLČAPEK, T. a kol. *Zdravotnické právo*. Praha : Wolters Kluwer, 2016. 852 s. ISBN 978-80-7552-321-1.

ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*. Praha : Wolters Kluwer, 2014. 1736 s. ISBN 978-80-7478-370-8.

Usnesení Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 8. 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08.

Vznik a založenie odborovej organizácie

JUDr. Tatiana Máhrová, PhD.

Paneurópska vysoká škola práva, Právnická fakulta

Abstrakt

Sloboda združovania sa na ochranu svojich oprávnených záujmov, je základným ľudským právom, ktoré je upravené tak vo vnútroštátnom, ako aj v medzinárodnom práve. V rámci pracovnoprávných vzťahov, v zmysle právnej úpravy, majú zamestnanci možnosť združovať sa v odborových organizáciách. Vznik odborovej organizácie upravuje zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších právnych predpisov. V Slovenskej republike právna úprava združovania sa, podľa zákona o združovaní existuje v duálnej podobe, a to registráciou združenia a evidenciou odborovej organizácie. Paragraf 9a) odsek 2 zákona o združovaní občanov stanovuje, ktoré ustanovenia zákona o združovaní občanov platia pri evidencii odborovej organizácie obdobne ako pri registrácii združenia, a ktoré sa na vznik odborovej organizácie nevzťahujú. Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v znení neskorších právnych predpisov zakazuje diskrimináciu zamestnancov aj z dôvodu odborovej činnosti. Tzv. evidenčný princíp pri vzniku odborovej organizácie bol zavedený aj z dôvodu, aby zamestnanci pôsobiaci v prípravnom výbore odborovej organizácie neboli z tohto dôvodu diskriminovaní, a aby nebolo ohrozené ich právne postavenie v pracovnoprávných vzťahoch.

Kľúčové slová

Odborová organizácia, právna subjektivita, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, registrácia, evidencia, zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších právnych predpisov.

Úvod

Účasť zástupcov zamestnancov v pracovnoprávných vzťahoch patrí medzi tradičné inštitúty pracovného práva, ktoré sú garantované nie len vnútroštátnym právnym poriadkom Slovenskej republiky, ale sú garantované aj v medzinárodnom sociálnom práve a sú neoddeliteľnou súčasťou sociálnych a ekonomických práv.

Sloboda združovania sa na ochranu svojich oprávnených záujmov je základným ľudským právom, ktoré má svoje historické korene a má významnú medzinárodnú ochranu. Sloboda združovania vo vzťahu k pracovnoprávnym vzťahom patrí medzi základné ľudské práva a slobody, zaručené širokým spektrom medzinárodnoprávných prameňov. Sú to napríklad Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 87 z roku 1948 o slobode združovania a ochrane práva organizovať sa (Oznámenie č. 489/1990 Zb., Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 110/1997 Z.z.); Dohovor Medzinárodnej organizácie práce č. 98 z roku 1949 o použití zásad práva organizovať sa a kolektívne vyjednávať (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 470/1997 Zb., Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 110/1997 Z.z.).

Sloboda združovania je zaručená v Ústave Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“) a v právnom poriadku Slovenskej republiky.

V článku 29 ods. 1 Ústavy SR sú upravené politické práva, v rámci ktorých sa zaručuje právo slobodne sa združovať spolu s inými v rámci spolkov, spoločností alebo iných združení. Politické strany, politické hnutia, spolky, spoločnosti alebo iné združenia sú oddelené od štátu.

V rámci pracovného práva sa uskutočňujú typické sociálne ústavné práva občanov. Článok 37 Ústavy SR znie, „Každý má právo sa slobodne združovať s inými na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov“. Tento článok chráni združovaciu slobodu na ochranu hospodárskych záujmov, čo sa niekedy označuje ako kolektívny aspekt hospodárskych práv. Napriek tomu ide stále o práva jednotlivca, avšak vykonávané kolektívne v rámci odborových organizácií alebo zamestnaneckých zväzov.¹ Článok 37 ods. 1 až 3 Ústavy SR chráni právo slobodne sa združovať na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov (tzv. koalíčná sloboda) a nezávislosť a rovnoprávnosť odborových organizácií.

Dôležitým aspektom je, aby štát chránil jednotlivé hospodárske práva upravené v Ústave SR a prijal všeobecne záväzné právne predpisy, v ktorých sú tieto práva konkrétne ustanovené a upravené a sú zavedené aj sankcie v prípade porušovania povinností uvedených v príslušných všeobecne záväzných právnych predpisoch.

Združovacím právom, subjekty ktoré sa spájajú, sledujú určitý záujem, cieľ. Z hľadiska právnej úpravy môžeme združenia deliť na klasické (všeobecné) a osobitné. Medzi klasické formy združenia zaraďujeme spolky, spoločnosti, kluby atď.. Medzi osobitné formy združenia zaraďujeme politické strany, hnutia, cirkvi ako aj odborové organizácie.² Združovacie právo je realizované kolektívne, väčším počtom osôb. Subjektom všeobecného združovacieho práva je podľa čl. 29 ods. 1 Ústavy SR každý, teda neexistuje previazanosť výkonu združovacieho práva so štátnym občianstvom.

Do sociálnych práv zakotvených v Ústave SR nepochybne patrí aj právo na koalíčnú slobodu, právo na štrajk, právo na združovanie sa Tieto sociálne práva občanov garantuje nie len Ústava SR ale aj všeobecne záväzné právne predpisy v oblasti pracovného práva. Ťažiskovú časť právnej úpravy Zákonníka práce tvoria základné ústavné sociálne práva občanov uskutočňované v rámci pracovnoprávnych vzťahov.³

Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákonník práce v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „Zákonník práce“) upravuje pracovný pomer, pre ktorý nie je charakteristický princíp rovnosti, aj keď prvky právnej, nie faktickej rovnosti prevládajú pri jeho zakladaní, pri uzatváraní pracovnej zmluvy. Subordinačný princíp, princíp osobnej závislosti a podriadenosti zamestnanca voči svojmu zamestnávateľovi najviac charakterizuje pracovný pomer ako záväzkový právny vzťah. V prípade, ak v oblasti pracovného práva, resp. pracovnoprávnych vzťahov príde k porušeniu právnych predpisov upravujúcich oblasť sociálnych práv zamestnancov, ide aj o porušenie sociálnych práv upravených Ústavou SR. Z tohto dôvodu je dôležitým záväzok štátu, aby chránil práva zamestnancov ako aj zamestnávateľov, v rámci osobitných právnych predpisov.

Právo na združovanie sa za účelom vzniku odborových organizácií nie je upravené v pracovnoprávnych predpisoch, ale vznik a založenie odborových organizácií upravuje zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších právnych predpisov. Týmto zákonom sa realizuje ústavné právo na slobodné združovanie sa v podmienkach Slovenskej republiky. Obsahom práva na slobodné združovanie na ochranu hospodárskych záujmov je v prvom rade právo zriaďovať odborové, či zamestnávateľské organizácie. Práva, povinnosti a

¹ KROŠLÁK, Daniel a kolektív: *Ústavné právo*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2016, s.369, ISBN 978-80-8168-511-8

² CIBULKA, Eubor a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky (ústavný systém Slovenskej republiky)*. Bratislava: Praf UK, 2014. 407s. ISBN 978-80-7160-366-5.

³ BARANCOVÁ, Helena: *Teoretické problémy pracovného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 109, ISBN 978-80-7380-465-7.

podmienky činnosti odborových orgánov sú vymedzené v dvanástej časti Zákonníka práce, v ktorej je upravené aj právo na kolektívne vyjednávanie. Kolektívne vyjednávanie medzi príslušnými orgánmi odborových organizácií a zamestnávateľmi, ktorého cieľom je uzavretie kolektívnej zmluvy upravuje osobitný zákon a to zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších právnych predpisov.

Po aplikácii noriem medzinárodného pracovného práva, v našom právnom poriadku, zákon o združovaní občanov rozlíšil dve právne formy vzniku právnej subjektivity združení, a to registráciu združenia a osobitný právny režim pre odborové organizácie a organizácie zamestnávateľov – evidenciu. Právna úprava združovania občanov u nás existuje v duálnej podobe, podľa ktorej majú občania právo slobodne sa združovať bez povolenia štátneho orgánu, pričom združenie vzniká registráciou na základe návrhu na registráciu, ktorý sa podáva na Ministerstvo vnútra SR. Konanie o registráciu sa začne dňom, keď na ministerstvo príde návrh na registráciu a tento neobsahuje dôvod na odmietnutie registrácie. V tomto prípade vykoná ministerstvo registráciu do 10 dní od začatia konania.

Odborová organizácia je občianske združenie podľa zákona o združovaní občanov, pričom pri vzniku odborových organizácií neplatí registračný princíp, ale princíp oznamovací.⁴ Odborové organizácie vznikajú za účelom zastupovania zamestnancov u zamestnávateľa za účelom utvárania spravodlivých a uspokojivých pracovných podmienok. Keďže pozícia zamestnávateľa v pracovnom pomere je silnejšia ako pozícia zamestnanca, aj vyjednávací pozícia zamestnávateľa je silnejšia a toto je takisto jeden z dôvodov vzniku odborových organizácií, ktoré majú výlučné právo na kolektívne vyjednávanie so zamestnávateľom alebo organizáciami zamestnávateľov a ide o najdôležitejšiu kompetenciu odborovej organizácie spolu s právom vyhlásiť štrajk. Hlavným účelom združovania sa v odboroch je vyjednanie lepších pracovných podmienok zamestnancov vrátane miezd. Zamestnanci majú lepšiu pozíciu voči zamestnávateľovi, ak sú združení v odborových organizáciách a prostredníctvom nich si kolektívne vyjednávajú lepšie pracovné podmienky.

V prípade ak zamestnávateľ nechce vyhovieť požiadavkám zamestnancov, či už ide o mzdy, pracovný čas, dovolenky, atď. a kolektívny dialóg medzi zamestnancom a zamestnávateľom nevedie k prijatiu podmienok, ktoré by uspokojili obidve strany, čl. 37 ods. 4 Ústavy SR ustanovuje právo na štrajk. Ide o krajný prostriedok, ktorým môžu odbory zabezpečiť, že zamestnávateľia sa k ich požiadavkám, ktoré chcú vyjednať v prospech zamestnancov postaví vážne.

Združenia, ktoré vzniknú na základe zákona o združovaní občanov sú právnickými osobami a do ich postavenia a činnosti môžu štátne orgány zasahovať len v medziach zákona. Zákon o združovaní občanov upravuje vznik odborových organizácií ale aj založenie spolkov, spoločností, zväzov, hnutí, klubov a iné občianske združenia. Registráciu a vznik združení zákon upravuje odlišne od vzniku a založenia odborovej organizácie. Kým združenie v zmysle tohto zákona vzniká na základe registrácie, tzv. registračný princíp, pre vznik odborovej organizácie platí tzv. evidenčný princíp. Registračný princíp spočíva v podaní návrhu na registráciu na Ministerstve vnútra SR (ďalej len „ministerstvo“) a v prípade, ak návrh nemá náležitosti, ktoré stanovuje zákon o združovaní občanov, ministerstvo na to prípravný výbor daného občianskeho združenia, ktoré návrh na registráciu podáva bezodkladne upozorní, s tým, že pokiaľ vady nebudú odstránené, konanie o registráciu sa nezačne. Evidenčný princíp, ktorý platí pre vznik odborovej organizácie znamená, že odborová organizácia vznikne, stáva sa právnickou osobu dňom nasledujúcim po dni, keď bol ministerstvu doručený návrh na evidenciu. Vznik odborovej organizácie alebo organizácie zamestnávateľov, jeho názov a sídlo oznámi ministerstvo Štatistickému úradu.

⁴ SVÁK, Ján; CIBULKA, Eubor: *Ústavné právo Slovenskej republiky, Osobitná časť*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2013, s. 264, ISBN: 978-80-8155-006-5

V súlade s medzinárodným pracovným právom zákon o združovaní občanov obsahuje osobitnú právnu úpravu v ustanoveniach § 9a, podľa ktorého odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov sa stávajú právnickými osobami dňom nasledujúcim po dni, kedy bol ministerstvu doručený návrh na evidenciu odborovej organizácie. Právnu subjektivitu získava odborová organizácia zaevidovaním na ministerstve. Odborová organizácia vzniká ex lege dňom, ktorý nasleduje po doručení návrhu na evidenciu, vzniká ich právna subjektivita, môžu zakladať, meniť a rušiť právne vzťahy, zakladať, meniť alebo rušiť práva a povinnosti v týchto vzťahoch. Samotný zákon o združovaní občanov v § 9a ods. 2 ustanovuje, že § 6 ods. 1 zákona o združovaní občanov, ktorý znie „Združenie vzniká registráciou.“, sa na vznik odborovej organizácie nevzťahuje. Zákon o združovaní občanov teda jasne stanovuje, že odborová organizácia vzniká evidenciou a konanie o registrácii sa na vznik odborového združenia nevzťahuje. Vo vzťahu k evidencii odborovej organizácie a zamestnávateľskej organizácie platia obdobne ustanovenia zákona o združovaní občanov, a to § 6 ods. 2 a § 7 ods. 1 zákona o združovaní občanov. Na odborové organizácie alebo zamestnávateľské organizácie sa nevzťahujú ustanovenia zákona o združovaní občanov, ktoré pôsobia na registrované občianske združenia, a to ustanovenia o vzniku združenia registráciou, ustanovenia o priebehu konania o registrácii a o jej prípadnom odmietnutí a o vykonaní registrácie (neplatia teda ustanovenia § 6 ods. 1, § 7 ods. 2 a 3, § 9 ods. 1 zákona o združovaní).

V súčasnosti ministerstvo pri vzniku a zakladaní odborovej organizácie postupuje konaním ako pri vzniku občianskych združení. Ministerstvo pri podaní žiadosti o evidenciu odborovej organizácie začne konanie o registráciu, čo je v rozpore s dikciou zákona o združovaní občanov. Ministerstvo, pri podaní návrhu prípravným výborom odborovej organizácie skúma stanovky odborovej organizácie, ktoré sú k návrhu priložené. V prípade, ak má k stanovám výhrady, odborovú organizáciu nezaeviduje až do času, kým prípravný výbor nedoplní návrh v zmysle pokynov zo strany ministerstva, teda kým nezosúladí stanovky podľa pripomienok zo strany ministerstva. Evidencia odo dňa podania návrhu trvá niekoľko týždňov.

Odborové organizácie vznikajú za účelom utvárania spravodlivých a uspokojivých pracovných podmienok zamestnancov. Tento účel môže byť z dôvodu konania ministerstva zmarený. Evidenčný princíp nám slúži, aby zamestnávateľ nemal možnosť žiadnym spôsobom sankcionovať zamestnancov, ktorí sú odborovo združení, alebo sa chcú združovať v odboroch. Odborovo združení zamestnanci majú väčšiu mieru ochrany a nie je možné s nimi bez súhlasu odborovej organizácie skončiť pracovný pomer. Právny poriadok SR zabezpečuje ochranu zamestnancov, ktorí sa stanú členmi prípravného výboru odborovej organizácie práve prostredníctvom evidenčného princípu vzniku odborovej organizácie. Pokiaľ by odborová organizácia mala vznikať registračným princípom, zamestnanci, ktorí sú členmi prípravného výboru odborovej organizácie nie sú dostatočne chránení pred skončením pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa. Z tohto dôvodu, konanie ministerstva je nie len v rozpore s dikciou zákona, ale dostáva zakladajúcich členov odborovej organizácie (zamestnancov) do situácie, kedy si svoje práva a ochranu nevedia zabezpečiť.

Ministerstvo z dôvodu nesprávneho úradného postupu, výkladu a aplikácie zákona vystavuje zamestnancov angažujúcich sa v zakladaní odborovej organizácie zvýšenému riziku ohrozenia ich právneho postavenia pracovnoprávneho vzťahu, čím zásadným spôsobom porušuje ústavne garantované koalíčné právo.

Použitie informačné zdroje

BARANCOVÁ, H. 2013. *Teoretické problémy pracovného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2013. 408 s. ISBN 978-80-7380-465-7.

Barancová, H. 2013. *Zákonník práce. Komentár*. Tretie vydanie. Bratislava: C.H.Beck, 2013. 1104 s. ISBN 978-80-89603-10-7.

CIBULKA, L. a kol. 2014. *Ústavné právo Slovenskej republiky (ústavný systém Slovenskej republiky)*. Bratislava: Praf UK, 2014. 407s. ISBN 978-80-7160-366-5.

KROŠLÁK, D. a kol. 2016. *Ústavné právo*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2016. 801 s. ISBN 978-80-8168-511-8.

SVÁK, J., CIBULKA, L. *Ústavné právo Slovenskej republiky, Osobitná časť*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o. a Paneurópska vysoká škola, 2013. 712 s. ISBN: 978-80-8155-006-5.

TKÁČ, V. *Odbory, zamestnávateľia, zamestnanecké rady (Európa, právo a prax)*. Košice: Eduard Szattler, Pressprint, 2004. 354 s. ISBN 80-98084-13-3.

Právo stavby – áno alebo nie?

JUDr. Juraj Takáč, PhD.

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt

Predmetný príspevok sa stručne zameriava na podstatu a možný význam znovuzavedenia zásady „superficies solo cedit“ a inštitútu práva stavby do právneho poriadku Slovenskej republiky. Okrem vymedzenia superficiálnej zásady a práva stavby príspevok poukazuje na existenciu tohto inštitútu na našom území a zároveň analyzuje jeho opätovné znovuzavedenie do českej právnej úpravy. Záverom príspevok poukazuje na súčasný stav rekodifikačnej činnosti v spojitosti s právom stavby, ako aj na možné výhody a nevýhody, ktoré by jeho znovuzavedenie do nášho právneho poriadku mohlo priniesť.

Kľúčové slová

právo stavby, superficies solo cedit, občiansky zákonník, rekodifikácia.

Úvod

Otázka, ktorá v súčasnej dobe v značnej miere víri odbornou verejnosťou na Slovensku je to, či má dôjsť k znovuzavedeniu zásady „superficies solo cedit“ a tým zakotviť do právnej úpravy aj inštitút práva stavby.

Odpovedať na túto otázku je oveľa zložitejšie, ako sa na prvý pohľad javí, keďže ponechanie súčasného právneho stavu, ako aj prípadné znovuzavedenie superficiálnej zásady a s tým spojeného inštitútu práva stavby do právneho poriadku, prinesie do praxe súvisiacej legislatívy, ako aj možného spoločenského vnímania, viaceré komplikácie.

Prioritne je nutné si uvedomiť, že ak chceme diskutovať o inštitúte práva stavby a jeho znovuzavedení, musíme sa navrátiť k zásade „superficies solo cedit“, keďže v súčasnej dobe platný Občiansky zákonník upravuje tzv. zásadu „superficies solo non cedit“, ktorá spočíva v tom, že stavba nie je súčasťou pozemku.¹

Superficiálna zásada a právo stavby

V rámci európskeho práva sa vo väčšine krajín stretávame, že ich právne poriadky upravujú zásadu „superficies solo cedit“.² Môžeme konštatovať, že sa jedná o starorímsku zásadu, ktorej podstata spočíva v pravidle resp. prirodzenom konštatovaní, že vrch ustupuje spodku, čo v rozvinutejšom vysvetlení znamená, že všetko, čo je pevne spojené s pozemkom, prináleží vlastníkovi predmetného pozemku. Či už sa jedná o stromy a rastliny, domy, ploty resp. iné stavby, ktoré sú pevne „zakorenené“ v pozemku, predstavujú jej súčasť, a teda spadajú do portfólia vlastníctva majiteľa pozemku.

Z pohľadu práva, najšpecifickejšia situácia pri uplatňovaní predmetnej zásady nastala v otázke stavieb resp. ostatných súčastí pozemku, ktoré boli zriadené inou osobou ako vlastníkom pozemku. Podľa zásady „superficies solo cedit“ takáto stavba automaticky pripadla vlastníkovi pozemku, keďže bola s pozemkom spojená pevným základom, a teda

¹ Ust. 120 ods. 2 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení „Stavby, vodné toky a podzemné vody nie sú súčasťou pozemku.“

² POLÁČEK TUREKOVÁ, Z. 2015. Zásada „superficies solo cedit“ má význam aj pre dnešnú právnu kultúru? In: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch – aktuálne výzvy*, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „I. Banskobystrické dni práva“. Banská Bystrica: Belianum 2015. s. 448

predstavovala jeho súčasť. Znamená to, že vlastník pozemku sa stal vlastníkom stavby na ňom zhotovenej a to bez ohľadu na to, či sa nejakým spôsobom podieľal na jej zhotovení alebo nie. Z tohto dôvodu bolo potrebné zaviesť určitý inštitút, ktorý by ochránil právne postavenie zriaďovateľa stavby na cudzom pozemku a umožnil mu ju plnohodnotným spôsobom užívať. Pre tento účel sa následne vyvinul inštitút práva stavby.

Právo stavby môžeme stručne definovať ako inštitút, ktorý má umožniť stavebníkovi zriadiť si a užívať stavbu na cudzom pozemku. Význam práva stavby spočíva najmä v usporiadaní vzťahov medzi stavebníkom a vlastníkom pozemku, kde stavebník bude mať oprávnenie užívať stavbu ako aj pozemok, na ktorom je stavba zriadená a kde vlastník pozemku bude povinný strpieť takýto zásah do svojho vlastníckeho práva.

Aj keď právo stavby je v súčasnej dobe pre našu právnu reguláciu inštitút neznámy, v minulosti tomu tak nebolo. S právom stavby a so zásadou „superficies solo cedit“ sa priamo či nepriamo môžeme stretnúť v legislatíve, v minulosti platiacej na našom území. Vzhľadom na právny dualizmus prvej Československej republiky a prevládanie obyčajového práva na našom území, sa so zákonnou právnou úpravou práva stavby na Slovensku môžeme stretnúť prijatím zákona č. 88/1947 Zb. o práve stavby.

Podľa ustanovenia §1 zákona č. 88/1947 Zb. o práve stavby „Pozemek může být zatížen věcným právem jiné osoby (stavebníka), máti stavbu na jeho povrchu nebo pod povrchem (právo stavby). Nezáleží na tom, zdali jde o stavbu již zřízenou či dosud nezřízenou.“³

Zákon 88/1947 Zb. sa snažil vo svojich ustanoveniach zvýrazniť dvojakú funkciu práva stavby. Na jednej strane upravovalo právny vzťah stavebníka k samotnej stavbe, či už z pohľadu zriadenia stavby, jej užívania, nakladania s ňou atď. Na druhej strane právo stavby predstavovalo vecné právo k cudzej veci, ktoré umožňovalo stavebníkovi obmedziť vlastnícke právo vlastníka pozemku tým, že zo strany stavebníka došlo k užívaniu nielen stavby, ale aj pozemku, na ktorom bola stavba postavená. Zákon v § 2 umožňoval zriadiť právo stavby aj na pozemok, ktorý nebol potrebný na zriadenie stavby, ale umožňoval jej lepšie využitie.

Zákon 88/1947 Zb. o práve stavby nemal dlhú životnosť, pretože už v roku 1950 bol prijatý zákon č. 141/1950 Zb. označovaný aj ako Stredný Občiansky zákonník (ďalej aj „SOZ“), ktorý okrem iného zahrňoval taktiež úpravu práva stavby. Občianskym zákonníkom č. 141/1950 Zb. došlo k značnej modifikácii práva stavby a to hlavne vo vzťahu k zásade „superficies solo cedit“. Predmetný Občiansky zákonník, ktorý odstránil právny dualizmus v rámci Československej republiky, upravoval aj otázku práva stavby. V tomto prípade však už nešlo o právo stavby v pravom slova zmysle a to z nasledujúceho dôvodu.

Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., na rozdiel od rímskej zásady zakotvil, že stavba nepredstavuje súčasť pozemku. Podľa ustanovenia § 25 SOZ: „Súčasťou pozemku je všetko, čo na ňom vzíde. Stavby nie sú súčasťou pozemku.“ Na základe tohto ustanovenia dochádza k nahradeniu dovtedy zaužívanej zásady „superficies solo cedit“ novou zásadou „superficies solo non cedit“, podľa ktorej stavba už nepredstavuje súčasť pozemku. Ako vyplýva aj z dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku 141/1950 Zb. „Osnova vyhovuje v § 25 požadavku, aby bola opustená stará zásada, že stavba je súčasťou pozemku (superficies solo cedit). Napríklad budú samostatnými vecmi nejen stavby dočasné (napr. víkendové chaty, kiosky), nýbrž i veškeré budovy a jiné stavby trvalého charakteru.“

Ako je už naznačené, síce prijatím zákon 141/1950 Zb. k zániku práva stavby ešte nedošlo, ale vzhľadom k tomu, že došlo k odvráteniu sa od zásady „superficies solo cedit“, na ktorú sa právo stavby výlučne viaže, jeho ponechanie v právnom poriadku značne podkopalo jeho význam a funkčnosť. Zrušenie zásady „kedy vrch ustupuje spodku“ malo viacero dôvodov.⁴ Jedným z najhlavnejších bola skutočnosť, že zotrvanie na zásade „superficies solo cedit“ by

³ Ust. § 1 zákon č. 88/1947 Zb. o práve stavby

⁴ Pozri bližšie: PETR, P. Stará (ne)známá superficiální zásada. In: Právní rozhledy. č.20, s.371-372

značne nabúrало a skomplikovalo pozemkovú reformu a postupnú kolektivizáciu pôdy za účelom podpory štátneho a družstevného socialistického pozemkového vlastníctva.

Prijatím Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb. došlo k úplnému odklonu od zásady „superficies solo cedit“, a tým pádom predmetný zákonník ani neupravoval inštitút práva stavby. Zákon č. 40/1964 Zb. platí na našom území do súčasnosti. Aj keď počas jeho existencie prešiel viacerými, aj radikálnymi zmenami, možno konštatovať, že aj naďalej pretrváva stav „superficies solo non cedit“, kedy stavba nie je súčasťou pozemku.

Právo stavby - áno alebo nie?

Ako je už naznačené vyššie, v súčasnosti stále pretrváva diskusia o tom, či by bolo dobré sa navrátiť k superficiálnej zásade a teda aj k právu stavby. Otázka je o to markantnejšia, že rastie potreba rekonštrukcie súčasne platného Občianskeho zákonníka, čo by poskytovalo priestor na prijatie aj tak radikálnej zmeny, ako je znovuzavedenie práva stavby.

Určitá forma inšpirácie môže byť Česká republika, kde rekonštrukčné procesy boli zavŕšené prijatím nového Občianskeho zákonníka č. 89/2012 Sb. , ktorý, okrem iného, sa navracia k superficiálnej zásade a k právu stavby. Nemusíme však poukazovať iba na Českú republiku. Je nutné uviesť, že „superficies solo cedit“ a právo stavby je zakotvené vo väčšine štátov Európskej únie. Vychádza z princípu logiky, že stavba je neoddeliteľnou súčasťou pozemku a teda podobne, ako pri iných hmotných veciach a ich súčastiach, aj tu by mala stavba, ako aj pozemok, predstavovať predmet vlastníctva identického subjektu.

Vzhľadom na spoločnú právnu históriu, ako aj potrebu riešenia rovnakých problémov spojených s navrátením sa k právu stavby, je však nový český Občiansky zákonník ideálnym materiálom na skúmanie a to či už z pohľadu znovuzavedenia superficiálnej zásady a s tým spojeného opätovného aplikovania práva stavby, ako aj vysporiadania sa s doteraz existujúcim právnym stavom.

S prihliadnutím na to, že v Čechách do prijatia nového Občianskeho zákonníka platil, tak ako aj u nás, Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb., aplikujúci zásadu „superficies solo non cedit“, nová česká právna úprava sa musela taktiež vysporiadať s prechodom zo zásady, kedy stavba sa považuje za samostatnú vec na zásadu, podľa ktorej je súčasťou pozemku.

Nový český Občiansky zákonník (ďalej aj „NOZ“) upravuje zásadu „superficies solo cedit“ v ust. § 506 NOZ, podľa ktorého súčasťou pozemku je priestor na jeho povrchu, ako aj pod povrchom. Výslovne sa medzi súčasťou pozemku zaraďujú aj stavby, ktoré sú na ňom zriadené, avšak za predpokladu, ak sú spojené so zemou pevným základom (t.j. v prípade ich odčlenenia od pozemku by došlo k ich poškodeniu, zničeniu resp. zmene povahy) a sú zriadené na dobu neurčitú (časovo neobmedzené obdobie vyplývajúce z povahy a účelu stavby). V prípade ak majú iba dočasnú povahu, bude sa jednať o samostatné veci, ktoré nebudú zdieľať spoločný právny osud s pozemkom.

Nový český Občiansky zákonník právo stavby upravuje v §§ 1240 – 1256 . Právo stavby tak, ako tomu bolo aj v minulosti, je zaradené medzi vecné práva k cudzím veciam, kde jeho úprava je obsiahnutá v piatom diely spoločne s vecnými bremenami, záložným a zádržným právom. Ustanovenia, týkajúce sa všeobecnej charakteristiky práva stavby, sú priamo prevzaté zo zákona 88/1947 Zb. (ktorý, ako je už vyššie uvedené, sa inšpiroval návrhom Občianskeho zákonníka z roku 1938). Podľa ust. § 1240 ods. 1 a 2 NOZ (ako aj ust. § 1 a 2 zák. č. 88/1947 Zb. o práve stavby) „Pozemok môže byť zatížený vecným právom inej osoby (stavebníka), mať na povrchu alebo pod povrchom pozemku stavbu. Nezáleží na tom, zda se jedná o stavbu již zřízenou či dosud nezřízenou. Právo stavby může být zřízeno tak, že se vztahuje i na pozemek, kterého sice není pro stavbu zapotřebí, ale slouží k jejímu lepšímu užívání.“ Znamená to, že aj tu sa pripúšťa zaťaženie pozemku vecným právom inej osoby (stavebníka), zriadiť si na jeho povrchu alebo pod povrchom stavbu. Zároveň právom stavby

môže byť zaťažený aj pozemok (alebo jeho časť), na ktorom síce stavba priamo neleží, ale ktorý slúži k jej lepšiemu využitiu (napr. dvor, záhrada, atď.).

Rovnako, ako aj v minulých právnych úpravách tohto inštitútu, cieľom je v prvom rade umožniť, aby prostredníctvom práva stavby si mohla oprávnená osoba zriadiť a užívať stavbu na cudzom pozemku bez toho, aby sa musela obávať, že stavba automaticky bude podliehať zásade superficies solo cedit a teda sa stane súčasťou pozemku. Síce predmetný stav trvá len po dobu určitú a po jeho uplynutí znovu nastúpi superficiálny režim, aj tak má trvanie práva stavby dlhodobý charakter a v prípade, ak stavebník nemôže resp. nemá záujem nadobudnúť pozemok, na ktorom chce zrealizovať stavbu do svojho výlučného vlastníctva, môže výstavbu uskutočniť práve prostredníctvom práva stavby.

Nový český Občiansky zákonník stanovuje predmetnú maximálnu dĺžku trvania práva stavby na deväťdesiatdeväť rokov. Znamená to, že strany si môžu dohodnúť právo stavby na akúkoľvek dobu, ale nanajvýš to môže byť 99 rokov. Vymedzenie doby trvania je podstatnou náležitou zmluvy o zriadení práva stavby. Predmetná dĺžka trvania musí byť zaznačená aj vo verejnom zozname (v katastri nehnuteľností).⁵ NOZ umožňuje dobu trvania práva stavby predĺžiť, pričom to však podmieňuje súhlasom osôb, ktorých ťarchy na pozemku sú evidované v katastri nehnuteľností za právom stavby. Znamená to, že každá osoba, či už sa jedná o záložného veriteľa resp. nositeľa práva zodpovedajúcemu vecnému bremenu, sa musí kladne vyjadriť k otázke predĺženia práva stavby na pozemku, ktorý je takýmto ich právami zaťažený.⁶

Nový český Občiansky zákonník podmienil vznik práva stavby jeho zápisom do katastra nehnuteľností. Či už z pohľadu vnímania práva stavby ako nehnuteľnej veci, alebo z pohľadu jej zaradenia medzi vecné práva k cudzím veciam, je zákonom predpísaná jej registrácia do verejného zoznamu a tým sprístupnenie informácii o nej širšej verejnosti. Ako vyplýva z českého katastrálneho zákona, pre vznik práva stavby je povinná jeho evidencia v katastri nehnuteľností na základe listiny, ktorá musí obsahovať identifikáciu práva stavby a taktiež pozemok, ktorý je ním zaťažený. Vkladom do katastra nehnuteľností dochádza k vzniku, zmene, zániku, ako aj uznaniu existencie resp. neexistencie práva stavby.⁷

Podľa legislatívneho zámeru Občianskeho zákonníka, vypracovaného rekodifikačnou komisiou pod vedením prof. Lazara, sa počítalo so zavedením superficiálnej zásady aj na našom území. Ako sa uvádza v predmetnom zámere „stavby vybudované na pozemku sú súčasťou pozemku s výnimkou, že zákon alebo zmluva ustanoví inak. Z toho ďalej vyplýva, že trvalá stavba vybudovaná na cudzom pozemku môže byť samostatným predmetom vlastníckeho práva a teda aj vlastnícky patriť inému subjektu ako je vlastník pozemku len za predpokladu, že tak ustanovuje zákon, alebo zmluva s vlastníkom pozemku. Vo všetkých iných prípadoch je súčasťou pozemku so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami.“⁸

Zároveň sa automaticky počítalo so zavedením práva stavby, ktoré malo predstavovať vecné právo, ktoré je zmluvne prevoditeľné a dediteľné. Keďže sa jedná o právo vzťahujúce sa na nehnuteľnosť, podmienkou jeho vzniku mal byť zápis do katastra nehnuteľností. Právo stavby sa malo chápať ako inštitucionálna výnimka zo superficiálnej zásady. Podľa legislatívneho návrhu mala byť právna úprava tohto inštitútu inšpirovaná zahraničím, kde uplatňovanie práva stavby má dlhodobú tradíciu (rakúska, nemecká, holandská právna úprava). Aj keď

⁵ SPÁČIL, J. a kol. 2013 Občianský zákoník III. Vecná práva (§ 976-1474). Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 899.

⁶ SPÁČIL, J. a kol. 2013 Občianský zákoník III. Vecná práva (§ 976-1474). Komentár. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 900.

⁷ Ust. § 11 zák. č. 256/2013 Sb. Katastrálny zákon

⁸ LAZAR, J., za kolektív autorov, 2008. Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2008. s. 71

právo stavby bolo v rámci systematiky zaradené medzi vecné práva k cudzej veci, bolo potrebné ho „odlišovať od vecného bremena, ktoré predpokladá určitý vzťah jedného pozemku k druhému, alebo spojenie s nejakou osobou“.⁹

Možno konštatovať, že predmetný legislatívny zámer počítal so zavedením zásady „superficies solo cedit“ a inštitútu práva stavby. Tento zámer sa však nepretransformoval do platnej a účinnej právnej úpravy a teda aj naďalej zostáva v platnosti Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. Medzičasom došlo k viacerým rekodifikačným snahám, ktoré však taktiež neboli úspešne zakončené. V súčasnej dobe prebiehajú práce rekodifikačnej komisie pod vedením prof. Števéčka. Ako však vyplýva zo zápisnice zo zasadnutia predsedníctva komisie pre rekodifikáciu súkromného práva zo dňa 13.01.2016, predsedníctvo komisie prerokovalo materiál pracovnej skupiny pre vecné práva k otázke eventuálneho znovuzavedeniu superficiálnej zásady a teda aj práva stavby do nového Občianskeho zákonníka, pričom však po dôslednej analýze predmetnej problematiky sa predsedníctvo uznieslo na upustení od navrátenia sa k predmetnej zásade. Ako dôvod uviedlo skutočnosť, že prax, tak odborná ako aj laická, je dlhodobo zžitá s aktuálnym nastavením právnej úpravy, kedy stavba predstavuje samostatnú vec. Zároveň poukazuje na skutočnosť, že zavedenie predmetnej zásady v novom Občianskom zákonníku by zasiahlo množstvo ďalších právnych odvetví, ktorých by sa predmetná zásada priamo či nepriamo dotýkala (napr. daňové právo, konkurzné právo, katastrálny zákon a iné). Ako aj to, že účel, ktorý by bol sledovaný zavedením predmetnej superficiálnej zásady, je dosiahnuteľný inými, už aj v súčasnosti existujúcimi, inštitútmi občianskeho práva.¹⁰

Je zrejmé, že v súčasnej dobe sa v rámci rekodifikačného procesu nepočíta s navrátením sa k zásade „superficies solo cedit“ a tým pádom ani k zavedeniu práva stavby. Predmetné pripomienky rekodifikačnej komisie sú samozrejme pochopiteľné, keďže by sa jednalo o radikálnu zmenu, ktorá by ovplyvnila nielen samotnú prax v oblasti občianskeho práva, ale aj na to nadväzujúcu legislatívu. Znovuzavedenie superficiálnej zásady by taktiež pravdepodobne nastolilo určité dlhodobé právne provizorium resp. dualizmus v pozícii ponímania stavby. V rámci vzťahov vzniknutých pred prijatím zásady „superficies solo cedit“ by stavba aj naďalej vystupovala ako samostatná vec, pričom vo vzťahoch, ktoré by vznikli po prijatí tejto zásady, by sa už na stavbu hľadelo ako na súčasť pozemku.

Na druhej strane z pohľadu určitej harmonizácie a možnej unifikácie inštitútov občianskeho práva v rámci členských štátov EÚ, kde vo väčšine prípadov sa predmetná zásada uplatňuje, je zrejmé, že v budúcnosti skôr či neskôr môže nastať situácia, kedy k takejto zmene budeme musieť pristúpiť, pričom proces zavedenia by bol pravdepodobne ešte viac komplikovanejší, ako by tomu bolo v súčasnej dobe v spojitosti s celkovou rekodifikáciou Občianskeho zákonníka.

Okrem zjednotenia elementárnych právnych zásad a inštitútov v rámci členských štátov Európskej únie, ktoré by mohli napomôcť k zvýšeniu zahraničných investícií na Slovensku (investor by mal obdobné legislatívne podmienky ako vo svojom domovskom štáte), superficiálna zásada a práva stavby má bezpochyby aj viaceré praktické výhody. Je to napríklad zníženie investičných nákladov spojené s bytovou ako aj nebytovou výstavbou, keďže stavebník nebude musieť kupovať pozemok, za častokrát vysokú cenu, ktorá sa v konečnom dôsledku vždy premietne aj do ceny samotnej nehnuteľnosti. Takýmto spôsobom sa v zahraničí realizuje výstavba mestských či obecných bytov, ktoré môžu byť poskytnuté aj osobám so slabším finančným zázemím. Z pohľadu industrializácie a komerčnej výstavby to taktiež môže mať značný význam, keďže nebude potrebné uskutočňovať vykúpanie

⁹ LAZAR, J., za kolektív autorov, 2008. Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2008. s. 76

¹⁰<https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx>

pozemkov, ktorých cena taktiež môže častokrát investora od realizácie projektu odradiť. V zahraničí sa predmetný inštitút využíva aj v prípadoch realizovania verejnoprospešných projektov ako je výstavba športovísk, kultúrnych stánkov, ako aj cestnej a železničnej infraštruktúry. Právo stavby sa môže zriaďovať za odplatu, čo zase predstavuje výhodu pre vlastníka pozemku, keďže bude od stavebníka získavať pravidelný finančný príjem a v konečnom dôsledku dôjde k zhodnoteniu jeho pozemku tým, že na ňom bude zrealizovaná stavba.

Záver

Predmetný príspevok mal za cieľ načrtnúť podstatu a význam zásady „superficies solo cedit“ a inštitútu práva stavby. Poukázať na to, že predmetné inštitúty boli (aj keď na krátky čas) súčasťou nášho právneho poriadku. Analyzovať českú právnu úpravu a poukázať na prípadné výhody a nevýhody jeho možného znovuzavedenia v rámci rekodifikačného procesu.

Použité informačné zdroje

- LAZAR, J., za kolektív autorov, 2008. *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2008. 295 s. ISBN 978-80-89363-14-8.
- PETR, P. Stará (ne)známá superficiálna zásada. In: *Právni rozhledy*. ISSN 1210-6410, 2012, č.20, s.370-374.
- POLÁČEK TUREKOVÁ, Z. 2015. Zásada „superficies solo cedit“ má význam aj pre dnešnú právnu kultúru? In: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch – aktuálne výzvy*, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „1. Banskobystrické dni práva“. Banská Bystrica: Belianum 2015. s. 443–449. ISBN: 978-80-557-1073-0
- SPÁČIL, J. a kol. 2013. *Občiansky zákoník III. Věcná práva (§976-1474). Komentář*. 1.vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. 1276 s. ISBN 978-80-7400-499-5.
- Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v platnom znení
- Zákon č. 88/1947 Zb. o práve stavby
- Zákon č. 256/2013 Sb. o katastru nemovitostí
- <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx>

Výchovná opatření udělená rodičům¹

Mgr. Sabina Čamdžicová

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstrakt

Tento příspěvek se zaměřuje na výchovná opatření, jakožto specifické instituty na pomezí veřejného a soukromého práva, které již tradičně umožňují orgánům veřejné moci zasahovat do rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi, když jejich smyslem a účelem je korigovat nedostatky ve výchově nezletilých dětí. V porovnání s ostatními nástroji, které státu umožňují zasahovat do péče o dítě, se jedná o nejméně intenzivní zásahy. V tomto směru by tak měly mít s ohledem na princip minimalizace zásahů do rodinných vztahů nezastupitelnou roli, byť jak vyplývá ze statistik českých soudů a orgánů sociálně právní ochrany nejsou příliš často využívány.

Klíčová slova

Výchovná opatření, výchova, OSPOD, napomenutí, dohled, zákaz činnosti

Úvod

Výchovná opatření představují specifické instituty na pomezí veřejného a soukromého práva, které již tradičně umožňují orgánům veřejné moci zasahovat do rodinných vztahů mezi rodiči a dětmi. Samotný termín výchovná opatření by mohl evokovat, že se týkají pouze nezletilých dětí, když je zvykem vychovávat právě děti a nikoli dospělé osoby. Opak je však pravdou. Smyslem a účelem výchovným opatření je korigovat nedostatečnou výchovu nezletilých dětí, která může spočívat jak na straně nezletilých dětí, tak straně jejich rodičů, resp. jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. Vzhledem k tomu, že chování dětí samotných je velmi často odrazem právě toho, jakým způsobem je vychovávají rodiče. Z tohoto hlediska mají výchovná opatření velký význam, protože umožňují státním orgánům zasáhnout do jednání samotných rodičů a pokusit se tak odstranit nedostatky v jejich výchově dětí. Nedojde-li k žádnému zásahu ze strany soudu nebo orgánu sociálně právní ochrany dětí, může tím utrpět újmu dítě a může dojít i k trvalému narušení jeho vztahu s druhým rodičem².

Současné pojetí výchovných opatření v rodinném právu je v hned několika pohledech dvoukolejné. Mohou být uloženy nezletilým dětem s výchovnými problémy a také jejich rodičům, resp. jiným osobám zodpovědným za jejich výchovu, jsou upraveny v občanském zákoníku a také v zákoně o sociálně ochraně dětí a mohou být uloženy jak soudem v řízení péče soudu o nezletilé, tak orgánem sociálně právní ochrany dětí ve správním řízení.

Vedle předpisů rodinného práva se s termínem výchovná opatření se můžeme setkat i na dalších místech českého právního řádu. Podle školských předpisů³, jsou pod tento pojem zahrnuty pochvaly a jiná ocenění a kázeňská opatření. V trestněprávní rovině jsou pak

¹ Tento příspěvek vznikl za podpory prostředků poskytnutých studentskou grantovou soutěží Univerzity Palackého v Olomouci IGA Právnická fakulta 2017 „Ochrana dítěte v civilním řízení“ č. projektu IGA_PF_2017_022

² ROGALEWICZOVÁ, R. 2016. Princip oficiality v řízeních o úpravu péče a styku s nezletilým dítětem. IN *Právní rozhledy*, 2016, č. 10, s. 360.

³ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů, vydávám jako statutární orgán školy tento vnitřní předpis. Vnitřní předpis je součástí organizačního řádu školy.

výchovná opatření upravena zákonem o soudnictví ve věcech mládeže⁴, podle kterého jde o opatření, která mohou být uložena soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem se souhlasem osoby, proti níž se řízení vede. Mladistvý může kdykoliv v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení svůj souhlas odvolat. Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, který spáchal provinění, a tím působí také na jeho řádnou výchovu⁵.

Lze tedy shrnout, že byť mají výchovná opatření napříč právním řádem vždy trochu jiný smysl a účel, rozhodně však mají společný cíl, a to pozitivně působit na výchovu dítěte tak, aby nebylo potřeba uchýlit se k závažnějším opatřením. Výchovná opatření proto mají nezastupitelnou roli, kdy zejména v rodinném právu by měly být zásahy státních orgánů i soudů do rodinného života co nejmenší.

Tento článek se bude primárně zaměřovat na problematiku výchovných opatření, která mohou být uložena rodičům (případně jiné osobě zodpovědné za výchovu dítěte), tedy vybraná výchovná opatření dle občanského zákoníku a zákona o sociálně právní ochraně dětí.

Právní rámec výchovných opatření v předpisech rodinného práva

Výchovná opatření zakotvená v rodině právních předpisech představují soubor právních institutů, jejichž primárním smyslem a účelem je preventivní působení k odstraňování nedostatků ve výchově nezletilého, resp. na výchovné problémy nezletilého, kdy se jejich uplatnění jeví jako dostatečné. Výchovné opatření v civilním právu může být uloženo jak nezletilému dítěti, tak i jiné osobě, zejména rodičům, resp. dalším osobám zodpovědným za výchovu dítěte. Jejich právní úprava je dvoukolejná, kdy jsou upraveny jak v občanském zákoníku⁶, tak v zákoně o sociálně právní ochraně dětí⁷.

V občanském zákoníku jsou výchovná opatření systematicky zařazena do čtvrtého oddílu druhé části zákona, tudíž mezi ustanovení upravující zvláštní opatření při výchově dítěte, která jsou dále uvedena rubrikou preventivní, výchovná a sankční opatření (§ 924 – 927 OZ). Přičemž takto nazvaná rubrika se nemusí jevit v soukromém právu jako vhodně zvolená. Jak uvedl například Adam Křístek: „Pod uvedeným nadpisem najdeme totiž pouze tři paragrafy: § 924

o krizovém zajišťovacím prozatímním opatření (jde zajisté o „prevenci“), dále zmíněný § 925 a nakonec již jen, na tomto místě poněkud nepochopitelně, § 926 o meritorním řešení rozporů mezi rodiči a jinou osobou, jíž přísluší péče o dítě a jeho ochrana nebo péče o jeho jmění, což zřejmě není opatření ani „preventivní“, ani „sankční“, a již vůbec ne „výchovné“. Proto zřejmě jen na inkriminovaný § 925 se vztahují pojmy rubriky „výchovná a sankční opatření“, tedy v první řadě opatření „sankční“⁸.

Podle občanského zákoníku platí, že vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, a neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může soud napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, osobu, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě; stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte, nebo uložit dítěti nebo rodičům omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností (§ 925 odst. 1 OZ). Podle druhého odstavce

⁴ zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (v tomto textu také jen jako „ZSM“)

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. S. 1169.

⁶ zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, (v textu také jen jako „OZ“)

⁷ č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jen jako „ZOSPOD“)

⁸ KRÍSTEK, A. 2017. Tzv. civilní výchovná opatření podle § 925 ObčZ. In *Právní rozhledy*, 2017, č. 6, s. 211.

citovaného ustanovení pak soud sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, o kterém rozhodl, a hodnotí jeho účinnost zpravidla v součinnosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, popřípadě dalšími osobami (§ 925 odst. 2 OZ).

Ustanovení § 13 zákona o sociálně právní ochraně dětí pak obsahuje téměř totožnou dikci, když stanoví, že vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může obecní úřad obce s rozšířenou působností napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě, stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte, uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji, nebo uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie; ustanovení § 12 odst. 1 tím není dotčeno (§ 13 odst. 1 ZOSPOD).

Citovaná úprava byla do zákona o sociálně právní ochraně dětí přenesena ze zákona o rodině a současně rozšířena dle aktuálních potřeb⁹¹⁰.

Z výše uvedeného vyplývá, že v rodinném právu rozlišujeme taxativní výčet možných výchovných opatření, mezi které se řadí napomenutí (dle OZ i ZOSPOD), dohled nad nezletilým (dle OZ i ZOSPOD) a omezení spočívající v omezení nevhodného vlivu na výchovu dítěte (dle OZ i ZOSPOD). Zákon o sociálně právní ochraně dětí pak oproti občanskému zákoníku rozšiřuje okruh druhů výchovných opatření o povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie.

Z výčtu stanovených je možno většinu z nich uložit jak nezletilému dítěti, tak rodiči, resp. jiné osobě zodpovědné za výchovu dítěte. Pouze dohled je možný nařídit výhradně nad nezletilým dítětem.

Ukládání výchovných opatření

Z výše citované zákonné úpravy vyplývá, že se jedná se o opatření, která může svým rozhodnutím uložit jak soud, tak orgán sociálně právní ochrany dětí – tj. konkrétně obec s rozšířenou působností (§ 13 odst. 2 ZOSPOD). Jedná se o ustálenou a zažitou koncepci, která v praxi nečiní žádné problémy¹¹. Z dikce zákona „a neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může soud...“ vyvozujeme, že o výchovných opatřeních by měl v první řadě rozhodnout orgán sociálně právní ochrany dětí, neboť jeho úkolem je jednat přímo s rodinami a odhalovat tak případné výchovné nedostatky a tudíž má mít pravomoc pružně reagovat na aktuální okolnosti případů. Z praxe však vyplynulo, že svěřit oprávnění rozhodnout o výchovném opatření pouze orgánu sociálně právní ochrany dětí není dostatečné. Objevují se případy, kdy je vhodné, aby taková pravomoc byla dána také soudu. Bude tak zejména v případech, kdy soud již vede nějaké řízení týkající se výchovy, případně péče o nezletilé dítě, protože výchovná opatření pak mohou mít souvislost s jinými opatřeními, která zasahují do rodičovské odpovědnosti rodičů a která může učinit výlučně soud (např. v situaci, kdy soud svým rozhodnutím zamítne návrh na nařízení ústavní výchovy dítěte, ale současně je potřeba nějakým způsobem korigovat současnou výchovu nezletilého. Soud tak může současně stanovit nad výchovou dítěte dohled nebo uloží dítěti omezení, stejně tak může

⁹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění

¹⁰ Důvodová z práva k zákonu č. 401/2012 Sb., kterým byl novelizován zákon o sociálně právní ochraně dětí

¹¹ tamtéž

uložení výchovných opatření doprovázet např. rozhodnutí soudu o zrušení ústavní výchovy, o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů apod.)¹²

Takhle nastavený souběh pravomoci soudu a orgánu sociálně-právní ochrany dětí při ukládání výchovných opatření může vyvolávat obavy z případných výkladových problémů ohledně pravomoci v konkrétních případech. Touto otázkou se zabýval také Nejvyšší soud, který v daném směru stanovil i některá vodítka pro postup soudů: „*Zákon o rodině předpokládá, že o výchovných opatřeních budou rozhodovat především orgány péče o dítě, které mají více možností jejich výkon zajišťovat a sledovat jejich účinnost. Zmíněná výchovná opatření mohou ovšem ukládat i soudy, jako orgány povolané rozhodovat ve všech věcech výchovy nezletilých dětí. V případech, jimiž se zabýval soud, může orgán péče o dítě učinit zmíněná opatření jen tehdy, jestliže soud ve věci nerozhodl. Správné a účinné uplatňování zákonné úpravy výchovných opatření tedy předpokládá úzkou a trvalou spolupráci soudů s orgány péče o dítě... . Mnohdy přichází v úvahu stanovení dohledu soudem po zrušení ústavní výchovy nezletilých, kdy odpadly důvody, pro které ústavní výchova byla nařízena, ale je v zájmu dítěte, aby jeho výchova byla sledována v novém výchovném prostředí.*“¹³ Je také třeba uzavřít, že toto stanovisko Nejvyššího soudu je použitelné i dle platné a účinné právní úpravy, neboť právní úprava výchovných opatření byla ze zákona o rodině přejata do nového občanského zákoníku pouze s formulačními upřesněními.

Pokud jde orgány sociálně právní ochrany dětí, rozhodování o výchovném opatření spadá do působnosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností (§ 13 odst. 1 ZOSPOD). V souladu s ustanovením § 38 zřizuje starosta obce s rozšířenou působností zvláštní orgán příslušný k výkonu sociálně právní ochrany – to znamená i k rozhodování o výchovných opatření, a sice komisi pro sociálně právní ochranu dětí. Výchovná opatření jsou v takovém případě ukládána ve správním řízení dle správního řádu¹⁴. Neplní-li rodiče svoji povinnost, může jim být uloženo napomenutí nebo pokuta až do výše 20.000,- Kč¹⁵.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda je rozhodnutí orgánu sociálně právní ochrany dětí dle § 13 ZOSPOD přezkoumatelné ve správním soudnictví, anebo v civilním řízení dle části páté občanského soudního řádu jako věc soukromoprávní povahy. Autorka se přiklání k názoru, že se jedná o rozhodnutí přezkoumatelná v soudnictví správním. Orgán sociálně právní ochrany dětí ukládá výchovné opatření ze své vrchnostenské pozice správního úřadu, tj. jako nositel veřejné moci a za splnění zákonem daných podmínek je oprávněn jednostranně ukládat adresátovi tohoto opatření povinnosti¹⁶. Orgán sociálně právní ochrany dětí je povinen sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a sledovat příčiny jejich vzniku, což vyplývá z povinnosti státu vyplývající mimo jiné z Úmluvy o právech dítěte¹⁷ zajistit blaho dítěte. Orgán sociálně právní ochrany dětí pak také zasahuje ve veřejném zájmu, v zájmu na řádné výchově dětí.

I pro výchovná opatření uložená rodičům platí, že rozhoduje-li o výchovném opatření soud, činí tak v souladu s ust. § 466 odst. 1 písm. n zákona o zvláštních řízení soudních¹⁸ v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, neboť se jedná primárně o preventivní opatření na ochranu řádného vývoje nezletilého. Předmětem řízení je tak stále nejlepší zájem nezletilého, i když subjektem je výhradně rodič (na rozdíl od řízení o výchovných opatření ukládaných dětem). Takové řízení je možno zahájit i bez návrhu (ust. § 13 ve spojení s § 468 ZŘS). Dle § 8 odst.

¹² Stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 10. 1978, sp. zn. Cpj 33/78

¹³ Stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 10. 1978, sp. zn. Cpj 33/78

¹⁴ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

¹⁵ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ JURKOVÁ, J. 2014. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství ANAG, 2014, s. 72 – 73.

¹⁶ Viz. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 27. 11. 2014, č. j. 7 A 321/2011 - 41

¹⁷ Úmluva OSN o právech dítěte – Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o vyhlášení úmluvy o právech dítěte

¹⁸ Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

1 písm. b) ZŘS je návrh na zahájení řízení oprávněno podat také státní zastupitelství, resp. státní zastupitelství může vstoupit do již zahájeného řízení (§ 8 odst. 2 ZŘS). Činí tak ve veřejném zájmu¹⁹ na řádné výchově nezletilých dětí. Místně příslušný je v souladu s § 4 odst. 2 ZŘS obecný soud nezletilého, tj. soud v jehož obvodu má nezletilý na základě rodičů bydliště. Zrušení výchovných opatření uložených soudem může navrhnout i orgán sociálně-právní ochrany dětí (§ 14 odst. 4 ZSPO)²⁰. Soud rozhoduje rozsudkem, po nařízení jednání s provedeným dokazováním za účelem zjištění podmínek pro uložení výchovného opatření. Výjimkou je pak napomenutí, které se zaznamenává do protokolu (do záznamu, je-li pořizován)²¹.

Při ukládání výchovných opatření je třeba respektovat zásady bezodkladnosti a adekvátnosti²², která souvisí se zásadou minimalizace zásahů států do rodinného života. Podle zásady bezodkladnosti by uložení výchovného opatření mělo přijít co nejdříve po zjištění nedostatku. „Potrestání“ za výchovné pochybení a jeho pozitivní působení ztrácí totiž s postupem času svého smyslu a současně by otálení mohlo způsobit újmu na straně dítěte (déle trvající negativní vlivy ve výchově dítěte by nakonec mohly způsobit, že problém v rodině již nebylo možné vyřešit výchovným opatřením a bylo by potřeba situaci řešit závažnějším právním nástrojem). Zásada adekvátnosti pak znamená, že druh výchovného opatření musí být zvolen přiměřeně porušení tak, aby jeho uložení vedlo k odstranění nedostatku, ale nezasahovalo nepřiměřeně do práv rodiče.

K jednotlivým druhům výchovných opatření ukládaným rodičům

Jak vyplývá z výše uvedeného podle § 925 OZ může být rodiči soudem uloženo výchovné opatření spočívající v napomenutí anebo uložení omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností. Obecní úřad obce s rozšířenou působností pak může rodičům v souladu s ust. § 13 ZOSPOD také uložit napomenutí a omezení bránící škodlivým vlivům a dále může rodičům uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie. Rodičům tak mohou být uloženy tři druhy výchovných opatření. Rodiči pak nelze uložit výchovné opatření dohledu, nicméně je třeba zdůraznit, že důvody pro uložení dohledu nad dítětem mohou spočívat nejen v chování dítěte samotného, ale také v pochybení na straně rodiče a jeho nedostatech na výchově²³, které se následně projevují výchovnými problémy dítěte. Stanovení dohledu nad dítětem tak do jisté míry samozřejmě koriguje i rodičovskou výchovu a svým způsobem tak omezuje i práva rodičů.

1. Napomenutí

Nejmírnější formou sociálně preventivního výchovného působení, které může být rodiči uloženo, představuje napomenutí. Vedle rodičů a dítěte může být napomenuta také osoba, do jejíž péče je dítě svěřeno, popřípadě ten, kdo narušuje výchovu dítěte. Jako u všech výchovných opatření, je využití napomenutí podmíněno okolnostmi daného případu při nutné aplikaci zásady adekvátnosti. Rozhodující orgán výchovný problém projedná s rodiči a

¹⁹ SVOBODA, K. TLÁŠKOVÁ, Š., VLÁČIL, D., LEVÝ, J., HROMADA, M. a kol. 2015. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2015, s. 924.

²⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. S. 1169.

²¹ SVOBODA, K. TLÁŠKOVÁ, Š., VLÁČIL, D., LEVÝ, J., HROMADA, M. a kol. 2015. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2015, s. 933 – 934.

²² HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. S. 1170.

²³ viz. např. usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

následně rozhodně, zda je vhodné a smysluplné dané opatření vydat²⁴. K napomenutí rodičů nebo osoby, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, může dojít v různých případech. Jednu skupinu případů budou tvořit situace, kdy tyto osoby zanedbávají nebo porušují své povinnosti, které jim vyplývají z jejich rodičovské odpovědnosti, resp. z rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do péče²⁵. Dalším příkladem může být bránění druhému rodiči ve styku s dítětem²⁶. Dále se může jednat i o porušení povinnosti vyplývající z jiných právních předpisů. Jako příklad je možno neposílání dítěte do školy (v případech, kdy není naplněna skutková podstata přestupku ve smyslu § 31 z. č. 200/1999 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů nebo trestného činu ohrožování výchovy dítěte), ponechání dítěte bez dozoru přiměřeného jeho věku apod., nerespektování povinného očkování nebo preventivních prohlídek dětským lékařem²⁷.

Zákon u rozhodnutí o napomenutí nestanovuje přestupkové jednání spočívající ve ztěžování či maření jeho výkonu, neboť je to rozhodnutí z povahy věci jednorázových úkonem²⁸. Není-li však toto výchovné opatření respektováno a nadále dochází k porušování povinností, lze uložit sankční opatření stanovené jinými právními předpisy či přistoupit k dalšímu výchovnému opatření²⁹.

Ze statistik okresních soudů české republiky za roky 2014, 2015 a 2016³⁰ zveřejněných na portálu ministerstva spravedlnosti justice.cz pak vyplývá, že v soudním řízení k uložení napomenutí rodičům nedochází příliš často. V celkovém součtu však lze sledovat meziročně určitý nárůst pravomocných rozhodnutí spočívajících v napomenutí s tím, že obecně nejčastěji je napomenutí uloženo matkám nezletilých dětí.

V roce 2014 bylo napomenutí uloženo celkem v 54 případech oběma rodičům společně a dále v 61 případech pouze matce a ve 12 případech pouze otci. V 7 případech pak byla napomenuta jiná osoba. Pro srovnání dítě bylo napomenuto celkem v 64 případech.

V roce 2015 došlo k napomenutí obou rodičů soudem v 63 případech, matka byla napomenuta 92krát a otec 18krát, jiná osoba pouze ve 3 případech. Nezletilému dítěti bylo napomenutí uloženo v 51 případech.

V roce 2016 bylo napomenutí uloženo oběma rodičům v 63 případech, matce ve 114 případech, otci v 30 případech a jiné osobě v 11 případech. Nezletilé dítě bylo napomenuto celkem 58krát.

Ze zveřejněných statistik Ministerstva práce a sociálních věcí o činnosti orgánů sociálně právní ochrany dětí³¹ za sledované roky 2014–2016 pak nelze vyčíst, které konkrétní osobě bylo napomenutí uloženo, nicméně celkové počty jsou podobné jako v případě rozhodnutí soudu. V roce 2014 se jednalo o 176 případů, v roce 2015 o 195 případů a v roce 2016 o 192 případů.

²⁴ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. S. 1171.

²⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. S. 1171.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. 2007. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. 3. aktualizované a doplněné vyd.* Praha: LINDE, 2007. s. 46–47

²⁸ Tamtéž, s. 268.

²⁹ Tamtéž, s. 47.

³⁰ Sledování rozhodnutí od roku 2014 bylo zvoleno s ohledem aktuálně platnou legislativu. Statistiky dostupné zde: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>.

³¹ Statistiky dostupné zde: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>.

2. Omezení

Na rozdíl od původního zákona o rodině je nově³² možno uložit omezení kromě nezletilých dětí také rodičům. Smyslem omezení je snaha eliminovat škodlivé vlivy, které působí na nezletilé dítě a ovlivňují tak zvenčí negativně jeho řádnou výchovu³³. Z díky zákona vyplývá,

že omezení spočívá zejména v zákazu určitých činností. Bude se jednat zejména o činnosti, které jsou s ohledem na věk a stupeň vývoje pro dítě nevhodné (zákaz návštěvy pohostinství, heren, sportovních utkání, popřípadě zákaz rodiči zdržovat se s dítětem nízkého věku mimo bydliště v pozdních nočních hodinách)³⁴. Omezení ukládané rodiči nebo jiné osobě odpovědné za výchovu dítěte musí souviset s činností, která škodlivě působí na dítě, a současně nesmí jít o nepřiměřený zásah do práv této osoby³⁵.

Výchovné opatření omezení je pak podle statistik soudů ukládáno ještě v méně případech než napomenutí. V roce 2014 bylo o něm pravomocně rozhodnuto pouze ve 22 případech, z toho 8krát bylo uloženo matce, jednou otci, v 5 případech oběma rodičům a dítěti pouze 7krát.

Obdobná situace byla v roce 2015 kdy soudy pravomocně rozhodly o výchovném opatření omezení v 25 případech, z toho 7krát matce, 2 krát otci, 5 krát oběma rodičům a 8 krát dítěti.

V roce 2016 bylo omezení uloženo v 8 případech matce, ve 4 případech otci a v 6 případech oběma rodičům. Dítěti potom bylo omezení soudem uloženo ve 2 případech. Celkem se tak jednalo o 20 pravomocných rozhodnutí o omezení.

Orgány sociálně právní ochrany dětí uložily rodičům omezení pouze ve 3 případech v roce 2014, v jednom případě v roce 2015 a v 9 případech v roce 2016.

3. Nařízení terapie nebo mediace

Zákon o sociálně právní ochraně dětí od účinnosti novely č. 401/2012 Sb. dále v rámci druhů výchovných opatření zakotvuje možnost, aby orgán sociálně-právní ochrany dětí podle § 13 odst. 3 uložil nezletilému, jeho rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo rodinné terapie.

Rodinnou terapií rozumíme profesionálně vedený pokus navodit psychologickými metodami prospěšné změny v narušené rodinné soustavě. Terapeutické působení je pak zaměřeno na celou rodinu jako celek. Základním principem rodinné terapie je, že individuální problémy jednoho člena rodiny úzce souvisí s fungováním celé rodiny. Rodinná terapie vychází z toho, že chování jednotlivce se děje v kontextu jeho prostředí, toto prostředí jeho chování ovlivňuje a naopak.³⁶ V tomto smyslu pak může rodinná terapie pomoci odhalit příčinu výchovných problémů jak na straně rodičů, tak na straně dítěte a pomoci pracovat na jejich odstranění zejména zlepšením komunikace v rodině, poskytnutím určitého návodu rodičů, jakým způsobem komunikovat

se svými dětmi, obnovit narušenou roli rodičů a jejich autoritu apod.

Rodinná mediace se pak zabývá řešením konfliktů vzniklých ve vzájemném soužití členů rodiny za přítomnosti prostředníka – mediátora a probíhá zásadně na základě smlouvy o

³² Od účinnosti nového občanského zákoníku, resp. od účinnosti novely č. 401/2012 Sb. zákona o sociálně právní ochraně dětí

³³ HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, Lubomír., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. 2011. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 142.

³⁴ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014. s. 1171.

³⁵ Důvodová z práva k zákonu č. 401/2012 Sb., kterým byl novelizován zákon o sociálně právní ochraně dětí

³⁶ DOBRUŠOVÁ, E. a kol. 2012. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů. Metodický materiál*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2012, s. 65.

provedení mediace. Cílem je dosáhnout za pomoci nestranné osoby reálné dohody na řešení problému, který byl důvodem pro mediaci. Mediace umožňuje zlepšit současnou situaci a nastavit pravidla pro podstatné věci v budoucnosti, při současném zdůraznění rodičovské odpovědnosti za příznivý vývoj dítěte. Po uzavření dohody získávají všichni, nikdo není poražený ani vítěz. Pro děti je pozitivní, že rodiče jednájí podle plánu, který je sestaven jejich rodiči v nejlepším zájmu a o jejich osudu tak nemusel rozhodovat nikdo jiný.³⁷ Rodiče navzájem mezi sebou, ale také ve vztahu ke svým dětem tak získávají příležitost naučit se společně komunikovat jako rodina. Za asistence nezávislého mediátora by měli definovat konkrétní problém způsobující výchovné problémy dítěte, resp. nedostatky ve výchovných schopnostech rodiče, které dítě negativně ovlivňují a následně uzavřít smlouvu, ve které bude stanoven postup do budoucna, přizpůsobený individuálním potřebám členům rodiny.

Rodinná terapie i mediace tak mohou být účinnými preventivními prostředky pro odstranění nedostatků v rodině zapříčiněných zejména špatnou komunikací mezi jejími členy. Rodiče si mohou lépe osvojit komunikační dovednosti a mít tak lepší vliv na výchovu dětí. To vše, aniž by docházelo k vydání autoritativního rozhodnutí ze strany orgánů veřejné moci, které by rodičům, resp. dětem, přikazovalo konkrétní změny a povinnosti. Z psychologického hlediska tak mohou mít lepší účinnost při odstraňování problémových aspektů v rodině.

Pokud jde o statistické údaje, v roce 2014 bylo vydáno rozhodnutí o povinnosti využít odborné pomoci nebo terapie v 61 případech a v 8 případech pak bylo nařízeno první setkání s mediátorem, v roce 2015 se jednalo o 49 případů odborné poradenské pomoci a nebo terapie a 4 případy povinného prvního setkání s mediátorem a v roce 2016 57 rozhodnutí o povinném využití odborné poradenské pomoci nebo terapie a 11 případů povinného prvního setkání s mediátorem.

Závěr

Lze uzavřít, že výchovná opatření jsou velmi užitečným institutem, které umožňují orgánům veřejné moci mírnou formou zasahovat do rodinného života a korigovat tak nedostatky ve výchově nezletilých dětí. Při účinnosti výchovného opatření hraje velmi důležitou roli včasná práce orgánů veřejné moci ve chvíli, kdy se uložení výchovného opatření ještě dostatečným prostředkem pro řešení daného problému, to znamená ve chvíli, kdy by bylo potřeba přistoupit k přísnější formě zásahu státu do rodinného života. Výchovná opatření ukládaná rodičům jsou pak specifické v tom směru, že ve své podstatě umožňují státu rodiče směřovat ve způsobu výchovy jejich dětí a svým způsobem tak vychovávat dospělé osoby. Z tohoto hlediska se tak jedná o nezastupitelné instituty umožňující státu dostát svým závazkům chránit blaho a nejlepší zájem dítěte.

Použité informační zdroje

DOBRUŠOVÁ, E. a kol. 2012. Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů. Metodický materiál. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2012, 101 s. ISBN: 978-80-7421-048-8

HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, Lubomír., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. 2011. Zákon o rodině s komentářem, judikaturou předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHÁLOVÁ, L. a kol. 2014. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, 1392 s. ISBN 978-80-7400-503-9.

³⁷ Tamtéž, s. 66.

KŘÍSTEK, A. 2017. Tzv. civilní výchovná opatření podle § 925 ObčZ. In *Právní rozhledy*, 2017, č. 6, s. 211.

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E. 2007. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. 3. aktualizované a doplněné vyd. Praha: LINDE, 2007, 470 s. ISBN 978-80-8613-172-6

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ JURKOVÁ, J. 2014. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. 2. vydání. Olomouc: Nakladatelství ANAG, 2014, 808 s. ISBN 978-80-7554-022-5.

ROGALEWICZOVÁ, R. 2016. Princip oficiality v řízeních o úpravu péče a styku s nezletilým dítětem. IN *Právní rozhledy*, 2016, č. 10, s. 360.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 27. 11. 2014, č. j. 7 A 321/2011 – 41

Stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 10. 1978, sp. zn. Cpj 33/78

SVOBODA, K. TLÁŠKOVÁ, Š., VLÁČIL, D., LEVÝ, J., HROMADA, M. a kol. 2015. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2015, 1056 s. ISBN 978-80-7400-297-7.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

„Linkovanie a embeddovanie videí“ na webových stránkach z pohľadu autorského práva a nekalosúťažného konania

JUDr. Soňa Surmová, LL.M.

Interná doktorandka, Katedra občianskeho práva,
Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt

Príspevok sa snaží poukázať na stret internetovej slobody prejavu a práva na informácie s ochranou autorských diel online vo vzťahu k umiestňovaniu hypertextových odkazov na webových stránkach. Autorka podáva ucelený obraz definície verejného prenosu v offline a online svete prostredníctvom aktuálnej judikatúry SD EÚ a zdôrazňuje individuálnosť prístupu k posudzovaniu možnej zodpovednosti používateľa hypertextových odkazov za porušenie práv k autorským dielam. Zároveň zdôrazňuje možnosti použitia ochrany prostredníctvom autorského práva ako aj práva nekalej súťaže pri zdieľaní obsahu online. Užitočným, ale aj neznámym inštitútom je z autorkinho pohľadu práve verejný prenos diel cez hypertextové odkazy v slobodnom a neobmedzenom svete Internetu.

Kľúčové slová

Autorské právo, verejný prenos diela, čl. 3 ods. 1 smernice 2001/29/ES Európskeho parlamentu a Rady z 22.05.2001 o harmonizácii niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti (ďalej len InfoSoc smernici), hypertextové odkazy

Úvod

Cieľom príspevku na tému „*Linkovanie a embeddovanie videí*“ na webových stránkach z pohľadu autorského práva a nekalosúťažného konania je poukázať na aktuálny problém sprístupňovania autorských diel verejnosti prostredníctvom internetu a webových stránok. V predložennom príspevku sa zameriame na povahu videa - diela z pohľadu autorského práva ako aj na verejný prenos v zmysle čl. 3 ods. 1 smernice 2001/29/ES Európskeho parlamentu a Rady z 22.05.2001 o harmonizácii niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti (ďalej len InfoSoc smernici), a to aj prostredníctvom krátko exkurzu judikatúrou Súdneho dvora EÚ. Následne bližšie rozoberieme „hypertextové“ rozhodnutia Súdneho dvora EÚ – počnúc rozsudkom Súdneho dvora EÚ vo veci C-466/12 Nils Svensson a ďalší proti Retriever Sverige AB zo dňa 13.februára 2014¹ až po Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Stichting Brein proti Ziggo BV, XS4ALL Internet BV zo dňa 14. júna 2017 (The Pirate Bay). Cieľom článku je poskytnúť premostenie medzi autorským právom a právom nekalej súťaže s možnosťou subsumovania uvedených činností na internete minimálne pod generálnu klauzulu nekalej súťaže podľa ust. § 44 Obchodného zákonníka, zákona č. 513/1991 Zb. v platnom a účinnom znení.

Video ako autorské dielo

Video prístupné na internete, ktoré je výsledkom tvorivej duševnej činnosti autora (pozn. autora: fyzickej osoby, s výnimkou zamestnaneckého diela) je predmetom autorského práva. Do kategórie autorských diel teda nebudú spadať technicky vygenerované videá – napr. videá z bezpečnostnej kamery, videá z rannej panorámy scenérie v Tatrách, príp. videá, ktoré

¹ECLI:EU:C:2014:76

predstavujú technický medzistupeň pri čisto technickom prenose dát medzi jednotlivými subjektmi. Autor videa, ktoré sa vyznačuje prvkami tvorivej duševnej činnosti a spadá do kategórie tzv. audiovizuálnych diel je držiteľom výhradných osobnostných a majetkových práv autora, ktoré sú bližšie špecifikované v ust. §§18 a 19 Autorského zákona, zákona č. 185/2015 Z. z. v platnom a účinnom znení. Verejný prenos diela resp. udelenie súhlasu k verejnému prenosu diela patrí do kategórie výhradných majetkových práv autora v zmysle ust. § 19 ods. 4 písm. f) bod 3 citovaného zákona. Majetkové práva autora trvajú počas života autora a 70 rokov po jeho smrti.² Audiovizuálne dielo³ však môže byť aj predmetom spoluautorstva viacerých osôb ako sú režisér, autor scenára, autor dialógov príp. aj autor hudby vytvorenej osobitne pre dané video t. j. audiovizuálne dielo a v takom prípade majetkové práva k danému dielu (a teda aj právo udeliť súhlas na verejný prenos diela) trvajú počas života poslednej osoby zo spoluautorov a 70 rokov po jeho smrti.

Verejný prenos diela – Informačná smernica a pohľad cez judikatúru Súdneho dvora EÚ – exkurz rozsudkami SGAE, Manuel del Corso, Football Association Premier League až po rozsudok vo veci The Pirate Bay.

Vzhľadom na skutočnosť, že harmonizácia autorského práva v Európskej únii je v rovine tzv. minimálnej úrovne ochrany – harmonizáciu verejného prenosu diela nachádzame v čl. 3 ods. 1 InfoSoc Smernice, v zmysle ktorého *členské štáty poskytnú autorom výlučné právo udeliť súhlas alebo zakázať akýkoľvek verejný prenos ich diel, či po drôte alebo bezdrôtovými prostriedkami vrátane sprístupňovania ich diel verejnosti takým spôsobom, aby verejnosť k nim mala prístup z miesta a v čase, ktoré si sa zvolí*. Uvedená formulácia je veľmi široká, a preto bolo úlohou Súdneho dvora Európskej únie ďalej harmonizovať pojem verejný prenos na úrovni práva EÚ prostredníctvom odpovedí na prejudiciálne otázky kladené jednotlivými národnými súdmi využívajúc pri tom ich záväznosť v rámci zachovania princípu právnej istoty. Verejný prenos diela – označovaný v rozsudkoch Súdneho dvora EÚ ako *communication to the public* – resp. kedy ide o verejný prenos diela a kedy je možné používať autorské diela bez povinnosti žiadať súhlas autora s verejným prenosom diela - vyplýva aj z tabuľky uvedenej v tejto kapitole, ktorá odráža vplyv tu rozoberanej judikatúry SD EÚ.

Na to, aby bolo možné pozeráť na prenos ako na použitie diela autorskoprávne relevantným spôsobom, je nevyhnutné, aby bol tento prenos vykonaný verejne. Pojem verejnosť nie je právne definovaný v žiadnom prameni práva. S odkazom na jednotné uplatňovanie práva EÚ a na zásadu rovnosti Súdny dvor jasne zdôraznil potrebu jednotného a samostatného výkladu analyzovaného pojmu v celej Európskej únii. Uvedený názor Súdny dvor EÚ zdôraznil v historickom rozsudku Súdneho dvora EÚ zo 07. decembra 2006 vo veci Sociedad General Autores y Editores de España (SGAE) v. Rafael Hoteles SA (ďalej len rozsudok SGAE), C-306/05⁴, v ktorom sa Súdny dvor EÚ zaoberal otázkou verejného prenosu diela v hotelových izbách. Pri odpovedi na uvedenú prejudiciálnu otázku Súdny dvor EÚ argumentoval aj medzinárodnými právnymi nástrojmi, a to konkrétne Zmluvou svetovej organizácie WIPO o autorských právach prijatej v Ženeve dňa 20.12.1996, ktorú Slovenská republika ratifikovala dňa 14.01.2000 a ktorá je pre našu republiku účinná od 06.03.2002. Článok 8 citovanej tzv. WIPO Copyright Treaty znie: „Bez toho, aby boli dotknuté ustanovenia článku 11 ods. 1 bodu ii), článku 11bis ods. 1 bodov i) a ii), článku 11ter ods. 1 bodu ii), článku 14 ods. 1 bodu ii) a článku 14bis ods. 1 Bernského dohovoru majú autori literárnych a umeleckých diel výhradné právo udeľovať súhlas na akékoľvek vysielanie svojich diel pre

²ust. § 31 ods. 1 Autorského zákona, zákona č. 185/2015 Z.z. v platom a účinnom znení

³VOJČÍK, P. 2014. *Právo duševného vlastníctva*. 2. upravené vydanie. Plzeň : Aleš Čeněk, 2014.ss. 100-101.

⁴ECLI:EU:C:2006:764.

verejnost' drôtovými alebo bezdrôtovými prostriedkami vrátane takého sprístupnenia svojich diel verejnosti, keď jednotlivci môžu mať prístup k týmto dielam z miesta a v čase, ktorý si individuálne zvolia.“ Pri tejto formulácii nachádzame podobnosť už s vyššie spomínaným verejným prenosom diela podľa InfoSoc smernice. Na medzinárodnej diplomatickej konferencii konanej dňa 20.12.1996 v Ženeve bolo k uvedenému článku 8 WIPO Copyright Treaty dohodnuté vyhlásenie v nasledovnom znení: „**Rozumie sa, že len zabezpečenie fyzických zariadení, ktoré umožňujú alebo dovoľujú vysielanie samo osebe, nemožno pokladať za vysielanie v zmysle tejto zmluvy alebo Bernského dohovoru.**“

Súdny dvor EÚ v bode 42 rozsudku SGAE **definoval klientov hotelového zariadenia ako novú verejnost'** a hotelové zariadenie ako subjekt, ktorý s vedomím dôsledkov svojho konania sprostredkúva svojim klientom prístup k chránenému dielu. Ak by totiž toto sprostredkovanie neexistovalo, klienti by nemohli mať úžitok z vysielaného diela napriek ich prítomnosti v konkrétnom hoteli. Neobstalo tvrdenie spoločnosti Rafael, že klienti, ktorí si televízny prijímač nezapli, nemali v skutočnosti k dielam prístup. Zároveň sprostredkovanie prístupu k dielu vysielanému rozhlasom alebo televíziou hotelovým zariadením svojim klientom sa musí považovať za poskytnutie dodatočnej služby s cieľom dosiahnuť určitý zisk na strane hotela (bod 44 rozsudku SGAE). Ponuka takejto dodatočnej služby ovplyvňuje úroveň hotela a tým aj cenu izieb.

Na základe uvedeného Súdny dvor EÚ v odpovedi na prejudiciálnu otázku vyslovuje nasledujúci záväzný právny názor: „**Hoci samotné zabezpečenie fyzických zariadení nepredstavuje ako také verejný prenos** v zmysle smernice Európskeho parlamentu a Rady 2001/29/ES z 22. mája 2001 o zosúladení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti, **poskytovanie signálu hotelovým zariadením prostredníctvom televíznych prijímačov klientom, ktorí sú ubytovaní v izbách tohto zariadenia, predstavuje nezávisle od používanej techniky prenosu signálu verejný prenos** v zmysle článku 3 ods. 1 tejto smernice.“ Zároveň Súdny dvor EÚ konštatuje: „*Súkromná povaha hotelových izieb nebráni tomu, aby sa v nich uskutočňovaný prenos diela prostredníctvom televíznych prijímačov považoval za verejný prenos v zmysle článku 3 ods. 1 smernice 2001/29.*“

Pri analýze problematiky verejného prenosu diela je potrebné poukázať aj na možnosť obmedzenia práva autora udeliť súhlas na verejný prenos jeho diela, ktorá pre členské štáty EÚ vyplýva z článku 5 InfoSoc smernice - z tzv. výnimiek a obmedzení práv autora. Už od čias Bernského dohovoru (1967)⁵ by obmedzenia práv autora⁶ mali spĺňať tzv. trojkrovový test, aby takéto obmedzenia spĺňali požiadavku zákonnosti a legitímnosti. Trojkrovový test pozostáva v skratke z týchto požiadaviek: 1.) obmedzenia a výnimky z autorského práva nastávajú iba v osobitných prípadoch (stanovených národnými legislatívami) 2.) tieto výnimky nesmú narúšať normálne využívanie diela a 3.) nespôsobujú neospravedliteľnú ujmu oprávneným záujmom autora. Tento trojkrovový test je obsiahnutý aj v článku 5 ods. 5 InfoSoc smernice, ktorý uvedené nároky kladie predovšetkým na výnimky formulované národnými legislatívami. Od čias Rozsudku Súdneho dvora zo dňa 16.07.2009 vo veci Infopaq I, C-5/08⁷, sú výnimky z práv autora vykladané veľmi reštriktívne a oveľa reštriktívnejšie ako sa presadzuje na medzinárodnej úrovni, a to konkrétne na úrovni WTO a WIPO v spojení s medzinárodnou TRIPS zmluvou. Reštriktívnosť trojkrovového testu spočíva v tom, že v rámci druhého kroku sa v Infopaq I rozhodnutí konštatuje, že výnimky

⁵ Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí č. 133/1980 Zb. o Bernskom dohovore o ochrane literárnych a umeleckých diel z 09.09.1886, článok 9.

⁶Vid' ust. §§ 34-57 Autorského zákona, zákona č. 185/2015 Z.z. v platnom a účinnom znení a možnú zodpovednosť používateľa za použitie diela bez súhlasu autora v zmysle tabuľky priloženej na str.5.

⁷ECLI:EU:C:2009:465.

nenarúšajú normálne využívanie diela iba za tej podmienky, ak s takouto výnimkou nie sú spojené určité ekonomické dopady, t. j. akýkoľvek, aj keď len minimálny zisk.

K otázke verejného prenosu diela, na ktorý by sa vzťahovalo právo autora na súhlas s takýmto verejným prenosom, sa následne vyjadroval Súdny dvor EÚ v Rozsudku zo dňa 22. decembra 2010, vo veci BSA, C-393/09⁸, kde vo vzťahu k počítačovému programu konštatoval, že televízne vysielanie tzv. grafického užívateľského rozhrania (ako jednej z foriem počítačového programu) nepredstavuje verejný prenos autorského diela v zmysle článku 3 ods. 1 smernice 2001/29.

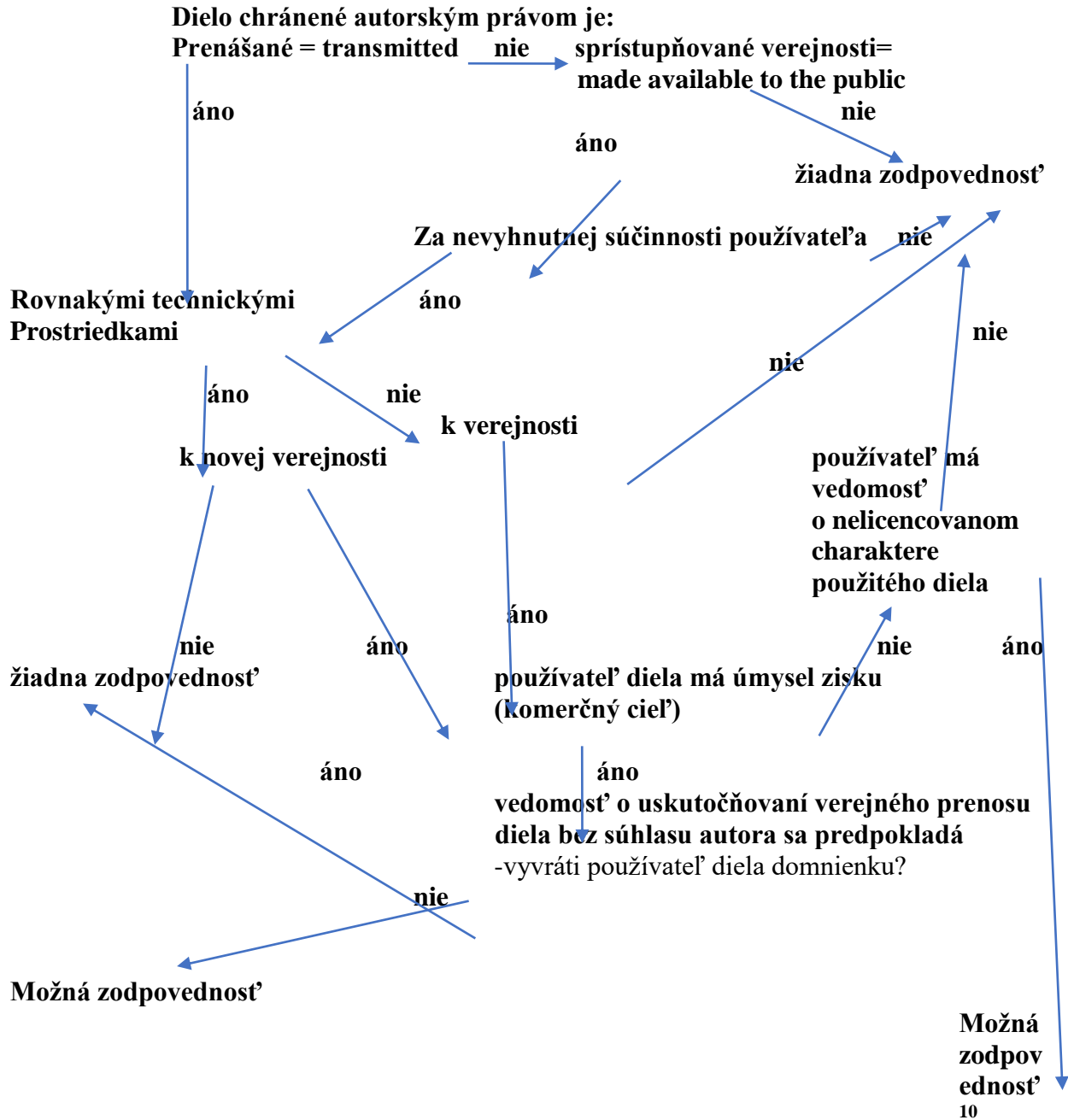
Následne v spojených veciach Football Association Premier League, C-403/08 a C-429/08, Súdny dvor vo svojom rozsudku zo dňa 04.10.2011, v ktorom sa venoval jednak právu autora na udelenie súhlasu pri rozmnoženinách vzniknutých satelitným vysielaním futbalových zápasov Premier League, sa na druhej strane venoval aj analýze pojmu verejný prenos pri prenášaní futbalových zápasov zákazníkom prítomným v pohostinstve. Pri uvedenej analýze kritérií pre určenie, či sa jedná o verejný prenos, sa Súdny dvor EÚ v celom rozsahu odvolal na vyššie uvedený rozsudok SGAE.

A teda, aby sme mohli hovoriť o verejnom prenose, musí taký prenos diela okrem skutočnosti, že vysielané dielo musí byť šírené pre „verejnosť“, ktorá nie je prítomná na mieste, kde tento prenos vzniká, takým spôsobom, aby verejnosť k nemu mala prístup z miesta a v čase, ktoré si sama zvolí“, spĺňať aj nasledujúce kritéria: **ad 1.)** ide o akúkoľvek transmisiu diela nezávisle od technického prostriedku resp. technického postupu, ktoré sa použili; **ad 2.)** jedná sa o čin, ktorým je predmetné dielo predvedené novej verejnosti (t. j. osobám odlišným od držiteľov televíznych zariadení resp. rozhlasových prijímačov, ktorí by bez tohto konania nemohli vnímať chránené dielo, hoci sa nachádzajú vo vnútri oblasti pokrytej uvedeným vysielaním), tento čin sa týka neurčitého počtu potenciálnych adresátov a okrem toho zahŕňa celkom významný počet osôb a **ad 3.)** takýto verejný prenos má ziskovú (hospodársku) povahu – teda s cieľom mať z tohto konania výhodu a zároveň táto transmisia môže k prevádzkovateľovi zariadenia pritiahnúť zákazníkov, ktorí majú záujem o takto šírené dielo. Na základe uvedeného Súdny dvor EÚ v citovanom rozsudku v spojených veciach Football Association Premier League konštatoval, že *pojmem „verejný prenos“ v zmysle článku 3 ods. 1 smernice 2001/29 sa má vykladať v tom zmysle, že sa vzťahuje na transmisiu vysielaných diel prostredníctvom televíznej obrazovky a reproduktorov zákazníkom prítomným v pohostinstve.*⁹

⁸ECLI:EU:C:2010:816.

⁹ECLI:EU:C:2011:631, bod 7 výroku rozsudku.

Verejný prenos diela – možná zodpovednosť podľa čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice

Na porovnanie s uvedenými rozhodnutiami a ako vyplýva z predloženej tabuľky Súdny dvor EÚ nevidel ziskový prvok napr. v prípade verejného prenosu chránených diel prostredníctvom rádiového prijímača umiestneného v zubnej ambulancii, uvedené definoval vo svojom rozsudku z 15. marca 2012, Consorzio Fonografici v. Del Corso, C – 135/10¹¹. Hoci sa jednalo o výklad článku 8 ods. 2 smernice Rady 92/100/EHS z 19. novembra 1992 o nájomnom práve a výpožičnom práve a o určitých právach súvisiacich s autorskými právami v oblasti duševného vlastníctva uvedený, výklad pojmu verejný prenos vzťahol

¹⁰Pri možnej zodpovednosti za porušenie čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice je potrebné skúmať existenciu niektorej zo zákonných výnimiek, pri ktorom nie je potrebný súhlas autora na použitie diela – štvrtá hlava výnimky a obmedzenia majetkových práv (ust. §§ 34-57) Autorského zákona, zákona č. 185/2015 Z.z. v platnom a účinnom znení.

¹¹ECLI:EU:C:2012:140.

Súdny dvor EÚ aj na pojem verejného prenosu v zmysle InfoSoc smernice¹². Svoj záver odôvodnil skutočnosťou, že pacienti zubného lekára, napriek skutočnosti, že sa nachádzajú v oblasti, ktorá je pokrytá signálom prenášajúcim zvukové záznamy, môžu tieto zvukové záznamy počúvať len vďaka úmyselnému zásahu zubného lekára. Skupina pacientov daného zubára predstavuje pomerne stálu skupinu osôb a zároveň z hľadiska počtu osôb, má pluralita pacientov malý, ba dokonca nemá pri takomto prenose diela žiadny význam, keďže okruh osôb nachádzajúcich sa súčasne v ordinácii zubného lekára je vo všeobecnosti veľmi obmedzený. Napokon v neposlednom rade zubný lekár, ktorý šíri ako hudobnú kulisu zvukové záznamy v prítomnosti svojich pacientov, nemôže očakávať z dôvodu samotného šírenia diel nárast počtu zákazníkov svojej ordinácie ani zvyšovať cenu starostlivosti, ktorú poskytuje. Preto takéto šírenie nemôže mať vplyv na zisky tohto zubného lekára. Na základe uvedeného Súdny dvor EÚ uzavrel, že „verejný prenos“ v zmysle smerníc EÚ sa nevzťahuje na bezplatné vysielanie zvukových záznamov v zubnej ordinácii, v rámci hospodárskeho výkonu slobodného povolania pre klientov, ktorí také vysielanie počúvajú nezávisle od svojej vôle.¹³

Verejný prenos diela cez linkovanie a embeddovanie videí? – Svensson, Best Water, More Entertainment a GS Media

Osobitnou formou verejného prenosu diela v dnešnom svete je sprístupňovanie diel online prostredníctvom hyperetextových odkazov – a to buď cez URL link tzv. hypertextové linkovanie (existujú viaceré druhy ako deep linking, reference linking - ktoré odkazujú na stránku, na ktorej je video umiestnené jeho pôvodcom a teda používateľ internetu má vedomosť o zdroji videa) alebo cez tzv. inlining známe aj ako embeddovanie videí (framing) – ak online vložíme celé video a nielen odkaz naň, teda návštevníkovi sa zobrazí samotné video, ktorého obsah sleduje pri navštívení stránky bez priamej a zjavnej znalosti zdroja, z ktorého video pochádza. A práve online sprístupňovanie diela spĺňa asi najlepšie podmienku verejného prenosu v tom smere, že „jednotlivec si môže sám zvoliť čas a miesto, kedy a kde chce dielo vnímať.“¹⁴ Táto podmienka bude splnená v okamihu, keď sú dáta uložené na serveri počítača (tzv. upload) a prístupné na stiahnutie.¹⁵ Osobitným spôsobom sprístupňovania diela verejnosti je transmisia chránených diel na požiadanie (*on-demand services*) prostredníctvom internetu, tejto problematike sa však predloženom príspevku budeme venovať len okrajovo.

Hypertextovým odkazom sa Súdny dvor EÚ venoval vo svojich viacerých rozhodnutiach. Prvým rozhodnutím bol Rozsudok vo veci *C-466/12 Svensson v. Retriever Sverige AB*¹⁶, v ktorom mal Súdny dvor EÚ po prvýkrát možnosť vyjadriť k otázke, či skutočnosť, že iná osoba ako nositeľ autorského práva k určitému dielu poskytne hypertextový odkaz na toto dielo na svojej internetovej stránke predstavuje verejný prenos v zmysle článku 3 ods. 1 InfoSoc smernice. Zároveň Súdny dvor EÚ riešil aj otázku, či má na posúdenie tejto otázky vplyv skutočnosť, že dielo, na ktoré odkazuje odkaz sa nachádza na internetovej stránke, kde je prístup bez obmedzení alebo má prístup určité obmedzenia (napr. platená sekcia). V tejto spojitosti Súdny dvor EÚ riešil aj otázku dôležitosti tej skutočnosti, či sa dielo po tom, čo užívateľ klikol na odkaz, zobrazí na inej internetovej stránke alebo sa naopak zobrazí

¹²Čl. 3 Smernice EP a Rady č. 2001/29/ES.

¹³Viac k verejnému prenosu v hotelových izbách SURMOVÁ, S. 2017. *Výber odmiern za verejný prenos organizáciami kolektívnej správy práv autorov - možno hovoriť o quasi „patentových trolloch“ ? (1. časť)*. In Duševné vlastníctvo 3/2017, s. 6-10. ISSN: 1339-5564.

¹⁴LAZÍKOVÁ, Jarmila. *Autorský zákon. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2013, 37 s., ISBN 9788080785932.

¹⁵VOJČÍK, Peter et al. *Právo duševného vlastníctva*. Plzeň: Aleš Čenek, 2012. 152 s. ISBN 978-80-7380-373-5.

¹⁶ECLI:EU:C:2014:76.

spôsobom, ktorý u používateľa internetu vzbudzuje dojem, že je dielo zobrazené na tej istej webovej stránke.

V krátkosti opíšeme skutkový stav pri predložení vyššie uvedených prejudiciálnych otázok švédskym súdom. Žalovaný v označenej veci, v súdnom konaní pred národným (švédskym) súdom bola spoločnosť Retriever Sverige AB, ktorá prevádzkuje internetovú stránku, na ktorej sú jej zákazníkmi podľa ich potrieb poskytované zoznamy internetových hypertextových odkazov na novinové články uverejnené na iných internetových stránkach. Uvedené články boli však na jednotlivých internetových stránkach voľne prístupné. Žalobcami v označenej veci boli jednotliví autori novinových článkov – novinári, ktorí sa domáhali náhrady škody z dôvodu sprístupnenia ich diel bez ich súhlasu.

Súdny dvor EÚ aj na základe tu predtým analyzovaných rozsudkov vo veci verejného prenosu rozobral postupne jednotlivé podmienky, ktoré musia byť splnené, aby došlo k verejnému prenosu diela. Pojem „verejný prenos“ zahŕňa v sebe kumulatívne dva prvky, a to samotný „prenos“ diela a jeho „verejný“ prenos. Vychádzajúc z vyššie citovaného rozsudku SGAE na to, aby išlo o „prenos“ postačuje, aby bolo dielo verejnosti prístupné takým spôsobom, že osoby, ktoré ju tvoria, môžu mať k tomuto dielu prístup a nie je rozhodujúce, či túto možnosť využijú.¹⁷ Vzhľadom na skutočnosť, že pojem „verejný“ sa týka neurčitého počtu potenciálnych adresátov a okrem toho vyžaduje významný počet osôb, Súdny dvor EÚ konštatuje, že v prípade prevádzkovateľa internetovej stránky je táto podmienka splnená (bod 22 a bod 23 Rozsudku Svensson). Súdny dvor EÚ však nenašiel v danom prípade splnenie podmienky *novej* verejnosti, to znamená verejnosti, ktorú nositelia autorského práva pri udeľovaní súhlasu s prvotným prenosom nebrali do úvahy (bod 24 citovaného rozsudku). Tu zohrala úlohu predovšetkým skutočnosť, že predmetné autorské diela, ktoré boli voľne dostupné, boli už pri ich prvotnom prenose určené tak širokej verejnosti, že tá zahŕňala aj verejnosť, ktorá sa k dielam dostala cez hypertextové odkazy na stránke prevádzkovej Retriever Sverige AB. Aj užívatelia tejto internetovej stránky boli pri prvotnom prenose potenciálnymi užívateľmi diel, keďže prístup k dielam nebol obmedzený splnením žiadnych podmienok. Vzhľadom na skutočnosť, že v uvedenom prípade teda nevystupuje nová verejnosť, sa súhlas autorov s takýmto prenosom diela nevyžaduje.

Ďalšími „hypertextovými“ rozhodnutiami boli rozhodnutia Súdneho dvora EÚ vo veci C-348/13, Uznesenie Súdneho dvora EÚ z 21. októbra 2014, BestWater International GmbH proti Michael Mebes a Stefan Posch (ďalej len BestWater)¹⁸ týkajúci sa framingu videí a Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 26. marca 2015 vo veci C-279/13, C More Entertainment AB proti Linusovi Sandbergovi (ďalej len More Entertainment)¹⁹, ktorý zas riešil streaming športových zápasov na internete. V prípade Best Water išlo o framing (embedovanie, inlining) videí za účelom reklamy na webovej stránke konkurentov spoločnosti Best Water – t.j. výrobcov iných vodných filtrov. Video bolo použité na účely reklamy odporcami (Mebes a Potsch) a obsahom videa bolo znázornené znečistenie vody na planéte Zem vo všeobecnosti; na videu neboli znázornené konkrétne produkty konkurentov – t.j. filtre na čistenie vody. Video použili odporcovia z dôvodu jeho umiestnenia na youtube. Avšak spoločnosť Best Water tvrdila, že video bolo umiestnené na youtube bez ich súhlasu a použitím videa dochádza k zásahu do autorského práva k takto použitému videu. Návštevníci webovej stránky odporcov po kliknutí na link na ich stránke mali možnosť vidieť video, avšak neboli presmerovaní na inú stránku ani na stránku zdroja, z ktorého použité video pochádzalo.

¹⁷Bod 19 Rozsudku Svensson, bod 43 Rozsudku SGAE.

¹⁸ECLI:EU:C:2014:2315.

¹⁹ECLI:EU:C:2015:199.

Napriek uvedenému, z autorskoprávneho pohľadu sa Súdny dvor EÚ neodklonil od svojej doterajšej judikatúry, keďže s odkazom na rozhodnutie Svensson sa len obmedzil na konštatovanie, že ak už je dielo (video) voľne dostupné na nejakej webovej stránke, nemôžeme vidieť ani vo framingu takéhoto videa verejný prenos, keďže nie je splnená podmienka existencie *novej verejnosti*.

Spor vo veci samej v prípade More Entertainment AB sa týkal umiestnenia hypertextových odkazov na internetovej stránke, umožňujúcich návštevníkom prístup k vysielaniam priamych prenosov hokejových zápasov na internetovej stránke vysielateľa, ktorý na svojej vlastnej stránke za takéto prenosy, teda za sledovanie „streamovaných“ zápasov vyžadoval poplatok. Hypertextovým odkazom teda došlo k obídeniu povinnosti zaplatiť poplatok za sledovanie priameho prenosu športového zápasu online (ďalej aj streaming). V uvedenom prípade neboli dotknuté práva autorské, avšak práva súvisiace s právom autorským, ktoré nepredstavujú predmet čiastkovej harmonizácie na úrovni EÚ. A preto právo EÚ nebráni existencii takých vnútroštátnych predpisov, ktoré priznávajú ochranu vysielateľom aj vo vzťahu k priamym prenosom na internete, ktoré nespádajú pod definíciu sprístupňovania verejnosti v zmysle čl. 3 InfoSoc smernice, keďže pri streamingu si divák nemôže zvoliť čas, kedy bude zápas sledovať (ide o živý prenos) a to odlišuje streaming od tzv. on-demand services. Ako už bolo vyššie uvedené on-demand services pod definíciu sprístupňovania verejnosti spadajú, keďže spĺňajú podmienku individuálne zvoleného času a individuálne zvoleného miesta na sledovanie programu online.

Obrat priniesol rozsudok vo veci C-160/15 vo veci GS Media BV²⁰, ktoré už vo vzťahu k verejnému prenosu a k hypertextovým linkom obsahujúcim autorské diela priniesol aj otázku konania s cieľom dosiahnutia zisku. V uvedenom spore išlo o „pikantné“ fotografie pani Dekkerovej (Playboy), ktoré boli zverejnené na Internete bez súhlasu autora. GS Media prevádzkovala internetovú stránku, na ktorej umiestnila hypertextové linky (a to viackrát) s odkazmi na uvedené fotografie na viacerých miestach na internete. Hoci sa v analyzovanom prípade jednalo o fotografie, výsledky právnej analýzy možno vzťahovať aj na videá online. Súdny dvor k otázke verejného prenosu konštatoval, že skoršia judikatúra sa týkala len vloženia hypertextových odkazov na diela, ktoré boli voľne dostupné na inej internetovej stránke so súhlasom autora. Avšak táto judikatúra nemôže vo všeobecnosti vylúčiť vloženie hypertextových odkazov z definície pojmu verejný prenos v prípade, že predmetné autorské diela boli zverejnené na internetovej stránke bez súhlasu autora resp. nositeľov autorských práv. Vzhľadom na skutočnosť, že internet má skutočne dôležitý vplyv na slobodu prejavu a právo na informácie, Súdny dvor zdôrazňuje individuálnosť posúdenia verejného prenosu pri vložení hypertextových linkov na webové stránky. V prípade, že hypertextový odkaz na dielo, ktoré je voľne dostupné na inej internetovej stránke, vložila osoba bez toho, aby tým chcela dosiahnuť zisk, je potrebné zohľadniť, že táto osoba nevie a ani dôvodne nemôže vedieť, že dielo je zverejnené online bez súhlasu autora. Ak sa však preukáže, že osoba vkladajúca link vedela o tom, že sprístupňuje nezákonne zverejnené dielo (napr. bola notifikovaná nositeľom autorských práv) poskytnutie takéhoto odkazu predstavuje verejný prenos v zmysle čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice. Navyše, ak je vloženie hypertextového odkazu viazané na účel dosiahnutia zisku, možno od autora takéhoto vloženia očakávať, že urobí vhodné opatrenia, overenia, aby sa uistil, že dotknuté dielo nie je nezákonne zverejnené. Pri vložení diela cez link na webovú stránku za týchto okolností platí podľa Súdneho dvora domnienka o plnom vedomí o chránenom obsahu zverejneného diela a takéto linkovanie predstavuje verejný prenos, pričom ide o vyvrátenú domnienku. Kritérium účelu

²⁰Rozsudok vo veci C-160/15 GS Media BV proti Sanoma Media Netherlands BV, Playboy Enterprises International Inc., Britt Geertruida Dekker zo dňa 08. septembra 2016. ECLI:EU:C:2016:644.

dosiahnutia zisku sa prejavilo aj v rozhodnutí týkajúceho sa tzv. torrentového zdieľania filmov, súborov a videí cez platformy vzájomného poskytovania obsahu medzi užívateľmi, ktorá je známa aj pod označením peer-to-peer network.

Peer-to-peer zdieľanie - The Pirate Bay a Stichting Brein

Peer-to-peer²¹ zdieľanie alebo platforma vzájomného poskytovania súborov online umožňuje používateľom vzájomne si poskytovať a sťahovať diela, ktoré sa nachádzajú na ich vlastných počítačoch po fragmentoch – t.j. prostredníctvom známych „torrentov“.²²

Asi medzi najznámejšie platformy vzájomného poskytovania online patrí platforma The Pirate Bay, na ktorej sú mnohokrát zdieľané súbory – diela chránené autorským právom, pričom nositelia práv neudelili administrátorom a používateľom platformy súhlas, aby vykonávali takéto vzájomné poskytovanie ich diel. Stichting Brein je holandská nadácia na ochranu práv autorov a záujmov nositeľov autorských práv a v predmetnej veci, v ktorej bola predložená prejudiciálna otázka Súdnemu dvoru EÚ, sa práve Stichting Brein dožadovala na holandských súdoch nariadenia zablokovania názvov domén a IP adresy platformy The Pirate Bay. Súdny dvor EÚ sa vo svojom rozsudku zo dňa 14. júna 2017 vo veci C-610/15²³ vyjadril k otázke verejného prenosu vo vzťahu k peer-to-peer zdieľaniu súborov, najčastejšie videí, a teda chránených diel online. Pri poskytnutej analýze zdôraznil už závery zo svojej skoršej judikatúry, a to predovšetkým úlohu, ktorú pri posudzovaní verejného prenosu v zmysle čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice zohráva používateľ a vedomá povaha jeho konania. Používateľ totiž uskutočňuje prenos, ak s vedomím následkov svojho konania sprostredkúva svojim zákazníkom prístup k chránenému dielu, obzvlášť v tom prípade, ak bez takéhoto zásahu by nemohli mať, alebo mohli mať len ťažko prístup k chránenému dielu.²⁴ Súdny dvor tiež zdôraznil, že v zmysle ustálenej judikatúry sa musí prenos chráneného diela uskutočniť podľa špecifickej technológie odlišnej od technológie, ktoré sa doteraz používali alebo v prípade, že takáto technológia neexistuje, musí byť dielo sprístupnené „novej verejnosti“, t. j. verejnosti, ktorú autor pri prvotnom verejnom prenose svojho diela ešte nezohľadnil²⁵ (viď tabuľka na str. 5 v tomto článku).

Z doterajšej judikatúry Súdneho dvora EÚ vyplýva, že v zásade každý akt, ktorým používateľ poskytne pri plnej znalosti veci prístup svojim zákazníkom k chráneným dielam, môže predstavovať „prenos“ v zmysle čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice. Vo vzťahu k posúdeniu úlohy administrátorov platformy Súdny dvor EÚ konštatuje, že ich postavenie nemožno definovať iba ako „samotné zabezpečenie“ fyzických zariadení umožňujúcich alebo uskutočňujúcich prenos (viď rozsudok SGAE vyššie), keďže platforma okrem vyhľadávania diel poskytuje aj

²¹Peer-to-peer – doslovný preklad rovný s rovným.

²²BitTorrent je protokol, ktorým si používatelia môžu vzájomne poskytovať súbory. Vzájomne poskytované súbory sa rozdelia na malé fragmenty, čím sa počas procesu vzájomného poskytovania odľahčuje záťaž jednotlivých serverov. Za účelom funkcie vzájomného poskytovania súborov si musia používatelia najskôr stiahnuť softvér, ktorý umožňuje vytvárať torrentové súbory. Tieto „torrenty“ odkazujú na centrálny server, ktorý sleduje, ktorá používatelia majú jednak osobitný torrentový súbor, ako aj mediálny súbor, na ktorý tento torrentový súbor odkazuje. Torrentové súbory sa uložia do časti *upload* na platforme vzájomného poskytovania online, ktorá ich následne indexuje, aby ich mohli používatelia nájsť a aby diela, na ktoré tieto torrentové súbory odkazujú, mohli títo používatelia stiahnuť t.j. *download* do svojich počítačov. (In: Tlačové komuniké Súdneho dvora Európskej únie č. 64/17).

²³Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Stichting Brein proti Ziggo BV, XS4ALL Internet BV zo dňa 14. júna 2017. ECLI:EU:C:2017:456.

²⁴Aj Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 26. apríla 2017, C-527/15, Stichting Brein proti Jack Frederick Welles (,,*Filmspeler*“), bod 31. ECLI: EU:C:2017:300.

²⁵Ibid 22. Bod 31 Rozsudku.

ich register, v ktorom sú diela (a teda aj videá) zoradené podľa povahy, druhu, obľúbenosti apod. do jednotlivých kategórií. Administrátori aktívne filtrujú obsah a zasahujú doň. V prejednávanej veci administrátorom platformy bolo oznámené, že táto platforma, ktorú sprístupňujú používateľom a spravujú, poskytuje prístup k dielam, ktoré sú zverejnené bez súhlasu nositeľov autorských práv – čo administrátori výslovne uvádzali aj na svojich blogoch a fórach a podnecovali používateľov priamo a aktívne k vyhotovovaniu kópií zverejnených diel. Z uvedeného vyplýva, že administrátori takýchto peer-to-peer platform nemohli nevedieť, že platformou poskytujú prístup k dielam zverejneným bez súhlasu. V neposlednom rade bolo veľmi dôležitým kritériom zohľadnenie zisku a samotného cieľa peer-to-peer platformy, ktorým nebolo nič iné, ale práve dosiahnutie zisku generovaného zo značných ziskoch z reklamy. Na základe splnenia uvedených kritérií Súdny dvor v takomto zdieľaní videí na internete videl verejný prenos a konštatoval, že čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice zahŕňa sprístupnenie a správu platformy vzájomného poskytovania na internete, ktorá tým, že indexuje metaúdaje týkajúce sa chránených diel a poskytuje vyhľadávač, umožňuje používateľom tejto platformy nájsť diela a vzájomne si ich poskytovať ako rovný s rovným (peer-to-peer).

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že v uvedenom exkurze judikatúry Súdny dvor EÚ vnímal hypertextové odkazy v tom smere, že ak ide o hypertextový odkaz na video, ktoré je zverejnené so súhlasom autora, príp. o opaku nie je u používateľa vedomosť, nejedná sa o verejný prenos. O verejný prenos videa nepôjde ani v prípade, ak nenájde pri zdieľaní obsahu prostredníctvom hypertextového odkazu cieľ – dosiahnutie zisku, keďže technologický postup linkovania a následne sprístupňovania ďalšej verejnosti bude vo svojej podstate ten istý s menšími obmenami, prípadne pri voľne dostupných dielach nebude dielo sprístupňované *novej* verejnosti (viď tabuľka).

Čo na to právo nekalej súťaže?

Po poskytnutej analýze rozhodnutí sa nám núka otázka – mal by mať žalobca v prípade Svensson alebo v prípade BestWater International AB možnosť vyvodit' zodpovednosť voči používateľovi ich obsahu cez nástroje práva nekalej súťaže? Ak sa nejedná o verejný prenos v zmysle čl. 3 ods. 1 InfoSoc smernice môžeme hovoriť o nedovolenom nekalosúťažnom konaní?

Práveže najlepším príkladom by bol prípad BestWater, keďže v danom prípade vystupovali proti sebe dvaja súťažitelia na relevantnom trhu – obaja súťažitelia boli výrobcami vodných filtrov na čistenie vody, pričom obsah videa (ktorého autorom bola spoločnosť BestWater) bolo použité na webovej stránke konkurentov – súťažiteľov. Účel práva nekalej súťaže vystihol Ústavný súd ČR vo svojom náleze sp. zn. IV. ÚS 27/09, v zmysle ktorého: „*úprava nekalej súťaže je naviazaná predovšetkým na ustanovenie čl. 26 Listiny, ktorá zaručuje slobodné podnikanie. Ústavne konformný výklad ustanovenia § 44 Obchodného zákonníka by mal podnikateľovi čo možno v najväčšej miere zaručiť právo na podnikanie v prostredí nezaťaženom korupciou a klientelizmom.*“²⁶ Ustanovenia o ochrane pred nekalou súťažou (§§44 a nasl. Obchodného zákonníka v SR (ďalej len OBZ)²⁷, §§2976 a nasl. nového Občanského zákoníka v ČR²⁸) sú koncipované nielen na ochranu súťažiteľov a férového podnikateľského prostredia, ale aj na ochranu spotrebiteľov.

Ak vezmeme do úvahy, že hypertextovým odkazom na video jedného zo súťažiteľov na stránke iného súťažiteľa nedochádza v zmysle judikatúry Súdneho dvora EÚ k porušeniu

²⁶VOZÁR, J. 2013. *Právo proti nekalej súťaži*. Prvé vydanie. Bratislava : VEDA, 2013. s. 83.

²⁷Zákon č. 513/1991 Zb. v platnom a účinnom znení.

²⁸Zákon č. 89/2012 Sb. V platnom a účinnom znení.

autorského práva, keďže dielo (video) bolo voľne dostupné na stránke youtube, daný záver nevyklučuje aplikáciu ustanovení práva proti nekalej súťaži na uvedený skutkový stav. Následne bude predmetom dokazovania v súdnom konaní, či je video pripísateľné iba jednému zo súťažiteľov, ak v ňom napr. nefiguruje obchodné meno tohto súťažiteľa resp. jeho produkty. Jednou z podmienok, ktoré budú musieť byť skúmané je vyvolanie nebezpečenstva zámeny na strane verejnosti (a to z pohľadu priemerného spotrebiteľa), čo je podmienkou subsumovania skutkového stavu pod niektorú z individuálnych skutkových podstát – napr. vyvolanie nebezpečenstva zámeny v zmysle ust. § 47 OBZ resp. aj skúmanie, či si video verejnosť do takej miery asociuje s daným súťažiteľom, žeby mohlo dôjsť aj k parazitovaniu na povesti podniku v zmysle ust. § 48 OBZ príp. ku klamlivej reklame v zmysle ust. § 45 OBZ. Otázkou je, či by sme dané skutkové podstaty naplnili v prípade, ak vo videu nie sú zobrazované výrobky súťažiteľa. To by záviselo od vybudovanej povesti súťažiteľa v spojitosti s videom zverejneným na jeho vlastnej webovej stránke.

Použitie videa v predmetnom prípade BestWater, a teda videa, ktoré obsahom je znázornenie znečistenia vody na Zemi vo všeobecnosti, môžeme však podľa nášho názoru subsumovať pod generálnu klauzulu nekalej súťaže v zmysle ust. § 44 OBZ. Hoci video bolo vložené na stránku od sprostredkovateľa youtube prostredníctvom framingu – t.j. bez presmerovania používateľa na stránku pôvodcu videa, tvorca stránky žalovaných nemal vedomosť o porušovaní autorského práva, pokiaľ platforma youtube nebola o tejto skutočnosti notifikovaná. Generálna klauzula v zmysle ust. § 44 OBZ nám dáva právny základ na postihovanie v zákone nepomenovaných nekalosúťažných konaní.²⁹ Za nekalú súťaž sa v zmysle citovanej klauzuly považuje „konanie v hospodárskej súťaži, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi súťaže a zároveň spôsobilé privodiť ujmu iným súťažiteľom alebo spotrebiteľom“.

V tejto súvislosti je potrebné poukázať na skutočnosť, že právna náuka rozlišuje medzi dobrými mravmi vo všeobecnosti a dobrými mravmi súťaže, a teda nie každé porušenie zásad poctivého obchodného styku je automaticky konaním v rozpore s dobrými mravmi. O konanie v rozpore s dobrými mravmi súťaže ide v zmysle judikatúry v prípade, ak takéto konanie negatívne ovplyvňuje hospodársku súťaž (objektívne vylučuje resp. v negatívnom slova zmysle mení funkciu hospodárskej súťaže).³⁰ Ak v analyzovanom prípade dôjde k preukázaniu existencie skoršieho použitia videa v reklamnej kampani iného súťažiteľa - konkurenta a zároveň ak dôjde k použitiu aj rovnakých kľúčových slov pri fulltextovom vyhľadávaní jednotlivých kampaní, môžeme konštatovať, že k porušeniu dobrých mravov súťaže došlo (princíp objektívnej zodpovednosti s výnimkou ust. § 2989 ods. 2 nového Občianskeho zákoníka v ČR).³¹ Obzvlášť budú tieto podmienky splnené pri existencii menšieho počtu súťažiteľov na takom úzkom relevantnom trhu, ako je napr. trh s filtrami na čistenie vody.

Záver

Záverom chceme poukázať na skutočnosť, že linkovanie videí a vkladanie hypertextových odkazov na webové stránky je oblasťou, ktorá sa neustále vyvíja a ktorá prináša množstvo situácií ako je aj v tomto príspevku diskutovaná otázka verejného prenosu diela a potenciálnej zodpovednosti za použitie diela verejným prenosom bez súhlasu autora. Avšak problémom v zmysle ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ zostáva skutočnosť, že ak je dielo už raz voľne dostupným na internete napr. cez youtube – nemožno hovoriť o jeho sprístupnení novej verejnosti verejným prenosom. Iná otázka nastáva v prípade vkladanie odkazov peer-to-peer,

²⁹VOZÁR, J. 2013. *Právo proti nekalej súťaži*. Prvé vydanie. Bratislava : VEDA, 2013. s. 103.

³⁰Rozsudok Najvyššieho súdu SR 22. apríla 2008, sp. zn. 1Obo 239/2006.

³¹Rozsudok Vrhenného súdu v Prahe zo 16. decembra 2002, sp. zn. 3Cmo/194/2001.

kde už zohráva otázku aj potreba splnenia ďalšej podmienky pre naplnenie definície verejného prenosu a to cieľ dosiahnutia zisku cez takéto zdieľanie. A preto ak video v prípade BestWater bolo na youtube nahrané bez súhlasu autora a youtube generuje značné zisky z reklamy, môžeme uvažovať o možnej zodpovednosti prevádzkovateľa youtube za porušenie autorských práv. Vo vzťahu ku konkurentovi spoločnosti Best Water, ktorý predmetné video použil vo svojej reklamnej kampani môžeme použiť tzv. „bezpečný prístav“ cez ochranu proti nekalosúťažnému konaniu. V zmysle ustálenej judikatúry³² otázka či využitie a prevzatie cudzích myšlienok je v rozpore s dobrými mravmi súťaže je vždy potrebné posúdiť podľa okolností jednotlivého prípadu. Uvedené je aplikáciou a minori ad maius potrebné o to viac zvážiť, ak nedošlo len k použitiu cudzích myšlienok, ale k použitiu celého audiovizuálneho diela, s ktorého vytvorením mal autor nielen materiálny ale aj nemateriálne náklady.

Použité informačné zdroje

- HAJN, P. 2000. *Soutěžní chování a právo proti nekalé soutěži*. Brno, Masarykova univerzita, 2000. 329s. ISBN 80-210-2282-5
- LAZÍKOVÁ, Jarmila. 2013. *Autorský zákon. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2013, 37 s., ISBN 9788080785932.
- SURMOVÁ, S. 2017. *Výber odmiern za verejný prenos organizáciami kolektívnej správy práv autorov - možno hovoriť o quasi „patentových trolloch“ ? (1. časť)*. In *Duševné vlastníctvo* 3/2017, s. 6-10. ISSN: 1339-5564.
- VOJČÍK, P. et al. 2012. *Občianske právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 637 s. ISBN: 978-80-7380-402-2.
- VOJČÍK, P. et al. 2014. *Právo duševného vlastníctva*. 2. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. 494 s. ISBN: 978-80-7380-527-2.
- VOZÁR, J. 2013. *Právo proti nekalej súťaži*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2013. 320 s. ISBN: 978-80-224-1272-8.

Použité rozsudky

- Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-466/12 Nils Svensson a ďalší proti Retriever Sverige AB zo dňa 13. februára 2014, ECLI:EU:C:2014:76.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 07. decembra 2006 vo veci Sociedad General Autores y Editores de España (SGAE) v. Rafael Hoteles SA, ECLI:EU:C:2006:764.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 16.07.2009 vo veci Infopaq I, C-5/08, ECLI:EU:C:2009:465.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 22. decembra 2010, vo veci BSA, C-393/09, ECLI:EU:C:2010:816.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 04. októbra 2011 v spojených veciach Football Association Premier League, C-403/08 a C-429/08, ECLI:EU:C:2011:631.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 15. marca 2012, Consorzio Fonografici v. Del Corso, C – 135/10, ECLI:EU:C:2012:140.
- Uznesenie Súdneho dvora EÚ z 21. októbra 2014, BestWater International GmbH proti Michael Mebes a Stefan Posch, ECLI:EU:C:2014:2315.
- Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 26. marca 2015 vo veci C-279/13, C More Entertainment AB proti Linusovi Sandbergovi, ECLI:EU:C:2015:199.

³²Rozsudok Najvyššieho súdu z 20. septembra 1939, sp. zn. Rv I 93/39.

Rozsudok vo veci C-160/15 GS Media BV proti Sanoma Media Netherlands BV, Playboy Enterprises International Inc., Britt Geertruida Dekker zo dňa 08. septembra 2016. ECLI:EU:C:2016:644.

Rozsudok Súdneho dvora EÚ z 26. apríla 2017, C-527/15, Stichting Brein proti Jack Frederick Wellems („*Filmspeler*“) ECLI: EU:C:2017:300.

Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci Stichting Brein proti Ziggo BV, XS4ALL Internet BV zo dňa 14. júna 2017. ECLI:EU:C:2017:456.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR 22. apríla 2008, sp. zn. 1Obo 239/2006.

Rozsudok Vrchného súdu v Prahe zo 16. decembra 2002, sp. zn. 3Cmo/194/2001.

Rozsudok Najvyššieho súdu z 20. septembra 1939, sp. zn. Rv I 93/39.

Převod smluvní pozice z nájmu bytu

JUDr. Lukáš Hadamčík

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Abstrakt

Príspevek se zabývá problematikou převodu smluvní pozice z nájmu bytu dle české právní úpravy. Autor věnuje pozornost zejména otázce náležité formy tohoto právního jednání. Dále se zabývá problémem existenčního osamostatnění určitých práv a povinností na základě případné analogie se změnou vlastníka bytu.

Klíčová slova

Postoupení smlouvy, převod smluvní pozice, nájem bytu, relativní zániku nájmu bytu, forma právního jednání, existenční osamostatnění práv a povinností.

Úvod

Zvolené téma konference vybízí k tomu, abychom se zabývali „užitečnými neznámými instituty“. Tento úkol v případě českého právního prostředí usnadnilo stále ještě nedávne nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „obč. zák.“ nebo „občanský zákoník“). Občanský zákoník přinesl celou řadu nových, či staronových institutů, o nichž stále lze říci, že pro širší odbornou veřejnost jsou neznámé, či alespoň známé méně. Odpověď na otázku, nakolik budou tyto instituty rovněž užitečné, přinese až právní praxe dalších let.

V tomto příspěvku se budu zabývat institutem, jenž občanský zákoník nazývá „postoupení smlouvy“. Nejde však o převod smlouvy jakožto právní skutečnosti vedoucí ke vzniku závazku, ale o záměnu v subjektech existujícího závazku. Handlar z toho důvodu nabízí vhodnější označení, a to „převod smluvní pozice“,¹ jehož se také v tomto příspěvku přidržuji.

Převodem smluvní pozice se budu zabývat z hlediska problematiky nájmu bytu. Zaměřím se zejména na otázku náležité formy této smlouvy a dále na problematiku tzv. existenčně osamostatněných práv a povinností.

Vzhledem k okolnosti, že ke změně v subjektech nájmu bytu nemusí dojít pouze na základě smlouvy, ale také ze zákona, budu se v příspěvku pro srovnání nejprve zabývat změnou na straně pronajímatele ze zákona. Změnu na straně nájemce na základě zákonné sukcese z důvodu smrti původního nájemce, ponechávám v tomto příspěvku stranou.

Změna vlastníka bytu (pronajímatele)

Nájem má mezi závazkovými právními vztahy specifické postavení v tom, že byt' jde o závazek, má určité věcněprávní prvky projevující se v tom, že změna vlastnického práva nemá vliv na trvání nájmu, neboť nájem zavazuje i nového vlastníka.² Ustanovení § 2221 a násl. obč. zák. výslovně upravuje pouze změnu vlastnictví, nicméně je zjevné, že daná ustanovení lze analogicky aplikovat také na situace, kdy pronajímatel není vlastníkem

¹ HANDLAR, J. 2017. Postoupení smlouvy a převod smluvní pozice. In: *Právní rozhledy*. Praha : C. H. Beck, 2017, roč. 25, č. 2, s. 39-43.

² ELIÁŠ, K. 2013. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013. s. 845.

věci, přičemž má k věci jiné právo, od nějž nájemce odvozuje právo nájmu. Dojde-li ke změně subjektu v právním vztahu, od nějž je právo nájmu odvozeno, např. na základě převodu smluvní pozice, bude i v tomto případě nového nabyvatele onoho práva nájem zavazovat. Návrh společného referenčního rámce (DCFR) v případě nájmu movitých věcí již s aplikací uvedeného pravidla i pro jiné právní vztahy v čl. 7:101 odst. 3 výslovně počítal.³ Nutno ovšem zdůraznit, že právě uvedené se týká pouze změny v subjektu právního vztahu při současném zachování právního vztahu jako takového, tedy pouze relativního zániku. V případě absolutního zániku práva, od nějž se právo nájmu odvíjí, naopak zásadně dochází také k zániku práva odvozeného.

Ustanovení § 2221 obč. zák. rozlišuje mezi singulární a univerzální sukcesí. Nabyde-li nový vlastník své právo na základě univerzální sukcese, je v nájemním vztahu zavázán ve stejném rozsahu jako jeho právní předchůdce. Naopak, pokud nový vlastník nabyl vlastnické právo na základě singulární sukcese, nejsou pro něj závazná ujednání o pronajímatelových povinnostech, která zákon nestanoví. To neplatí, pokud nový vlastník o těchto ujednáních věděl (§ 2221 odst. 2 obč. zák.). Vědomost je nutné posuzovat ve smyslu § 4 odst. 2 obč. zák. Pokud nový vlastník ve smyslu uvedeného ustanovení o povinnostech sjednaných nad rámec zákona nevěděl, neznamená to, že tyto povinnosti zanikají, pouze nepřecházejí, v důsledku čehož je stále zavázán k jejich plnění vlastníkem původní. Dochází tudíž k určitému rozštěpení právního vztahu. Není-li původní vlastník již schopen dané povinnosti plnit (z důvodu zániku jeho vlastnického práva k pronajaté věci), svědčí nájemci právo na náhradu škody.

Nejvyšší soud z hlediska rozsahu práv a povinností dále dovodil, že „nabyvatel vstupuje do původního nájemního vztahu se všemi jeho základními obsahovými atributy, jakými jsou zejména předmět nájmu a práva a povinnosti subjektů daného vztahu vyplývající ze zákona, resp. z nájemní smlouvy, s výjimkou těch práv a povinností, která mají samostatný právní režim daný právním důvodem jejich vzniku (např. peněžité pohledávky a dluhy pronajímatele vzniklé za trvání původního nájemního vztahu).“⁴

Jako ilustrativní příklad úvahy o případném existenčním osamostatnění určitého práva, lze uvést otázku jistoty, jíž se Nejvyšší soud zabýval ve vztahu k předcházející úpravě. Nutno uvést, že z danou otázkou se Nejvyšší soud vypořádal poněkud těžkopádně: „Ohledně práv a povinností příznačných pro nájem bezvýhradně platí, že právní nástupnictví podle § 680 odst. 2 obč. zák. po novele se týká celého obsahu nájemního vztahu (...). Vztahuje se tedy nejen na jeho složky podstatné (...), nýbrž i pravidelné (...), ale také vedlejší (nahodilé). K posledně jmenovaným obsahovým složkám lze bezpochyby zařadit i závazky mezi pronajímatelem a nájemcem, jejichž účelem je zajistit řádné plnění povinností charakteristických pro nájemní vztah, resp. závazky, které sledují obdobný účel (např. kauce ve smyslu § 686a obč. zák. po novele). Přitom pro úvahu o tom, zda určitý závazek tvoří obsahovou složku nájemního poměru, není významné, že ujednání, které takový závazek stanoví, není zaznamenáno na téže listině jako rozhodující část nájemní smlouvy. Podstatné je pouze to, zda směřuje k úpravě obsahu nájemního poměru (některé jeho složky).“ Dále Nejvyšší soud uvedl: „Byl-li vznik (subjektivní) povinnosti pronajímatele k vrácení kauce vázán jen na zánik nájmu bytu, je současně vyloučeno uvažovat o samostatném právním režimu tohoto závazku (tj. o jeho vynětí z přechodu práv a povinností podle § 680 odst. 2 obč. zák. po novele) daném právním důvodem jeho vzniku (nejedná se o dluh vzniklý za trvání původního nájemního vztahu). V této souvislosti rovněž nelze ztratit ze zřetele, že také (subjektivní) právo žádat vrácení kauce vzniklo žalobkyni až v okamžiku zániku nájmu, tj. v době, kdy byla v právním vztahu se subjektem, který byl tehdejší pronajímatelem bytu.“⁵

³ Srov. také LILLEHOLT, K. et al. 2008. *Principles of European Law. Study Group on a European Civil Code. Lease of Goods (PEL LG)*. Munich : sellier. european law publishers, 2008. s. 275.

⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2006, sp. zn. 26 Cdo 339/2006.

⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 2013, sp. zn. 26 Cdo 652/2013.

Podle mého názoru je správný závěr Nejvyššího soudu ohledně sukcese v případě jistoty. Ovšem se závěrem, že dluh počívající v povinnosti vrátit jistotu vzniká až v okamžiku zániku nájmu, se ztotožnit nelze. Domnívám se, že bylo záměrem Nejvyššího soudu dospět k závěru o sukcesi nového vlastníka do povinnosti vrátit kauci a současně dostát své předcházející judikatuře, dle níž nový pronajímatel nevstupuje do dluhů vzniklých za trvání původního nájemního vztahu. Tato konstrukce by však znamenala, že v době trvání nájmu se jistota v majetkové sféře nájemce nevyskytuje ani v podobě pohledávky, byť nedospělé. Ta nájemci vzniká až v okamžiku skončení nájmu. Taková konstrukce by však měla nepříznivé důsledky pro případ úmrtí jednoho ze společných nájemců.⁶

Převod smluvní pozice

Zatímco změna vlastníka bytu se týká změny na straně pronajímatele, převod smluvní pozice bude naopak právním důvodem typickým spíše pro změnu subjektu na straně nájemce. Zákonnou úpravu nalezneme v ustanoveních § 1895 a násl. obč. zák.

K převodu smluvní pozice dojde na základě dvoustranného právního jednání mezi dosavadním nájemcem (postupitelem) a osobou, jež má o nájem bytu zájem (postupníkem). Zákon výslovně nestanoví formu tohoto právního jednání, přičemž Dvořák upozorňuje, že § 564 obč. zák. aplikovat nelze, neboť nedochází ke změně v obsahu závazku. Současně však dospívá k závěru, že v případě postoupení smlouvy o nájmu bytu je z důvodu právní jistoty třeba na písemné formě trvat.⁷ Podpůrně lze rovněž argumentovat tak, že na základě tohoto právního jednání za souhlasu pronajímatele dochází k relativnímu zániku nájmu na straně původního nájemce (jde o smlouvu soluční) a k relativnímu vzniku nájmu na straně nového nájemce (jde o smlouvu obligační). I z toho důvodu je nutné trvat na písemné formě dle § 2237 obč. zák.

Aby tato smlouva vyvolala účinky vůči pronajímateli (postoupené straně), je k tomu zapotřebí pronajímatelův souhlas. Pronajímatel může s postoupením souhlasit také předem. V takovém případě je postoupení smluvní pozice vůči pronajímateli účinné okamžikem, kdy mu původní nájemce postoupení oznámí nebo nový nájemce postoupení prokáže (§ 1897 odst. 1 obč. zák.). Také pro souhlas zákon nestanoví žádnou formu tohoto právního jednání. Dvořák uvádí, že písemná forma tak nebude vyžadována ani v případě, kdy je předepsána pro samotnou postupní smlouvu.⁸ Naopak Selucká zastává názor, že pokud občanský zákoník vyžaduje písemnou formu pro nájemní smlouvu, musí být i souhlas s postoupením učiněn písemně.⁹ Přikláním se k druhému z uvedených názorů. Jak bylo uvedeno výše, ve vztahu k novému nájemci jde ohledně závazku nájmu bytu o obligační smlouvu. Domnívám se tudíž, že je důvodný požadavek, aby rovněž pronajímatel vyjádřil svou souhlasnou vůli s touto smlouvou v náležité formě, jež je vyžadována § 2237 obč. zák.

Pokud jde o rozsah postoupených práv a povinností, Selucká dospívá k závěru, že je nutné pro případ nájmu bytu analogicky aplikovat režim existenčně osamostatněných práv a povinností jako v případě změny vlastnictví, jak bylo vyloženo výše. Považuje za neudržitelný výklad, dle něž, byl-li byt prodán, tj. ke změně vlastnického práva došlo na základě vůle pronajímatele, dluhy na nájemném jsou existenčně osamostatněny, zatímco došlo-li k postoupení právní pozice, pohledávky dlužného nájemného existenčně

⁶ Blíže k této problematice srov. HADAMČÍK, L. 2015. Některé otázky související s úmrtím společného nájemce bytu. In: *Právní rozhledy*. Praha : C. H. Beck, 2015, roč. 23, č. 22, s. 785-789.

⁷ DVOŘÁK, B. *Převod práv a povinností ze smlouvy*. In: HULMÁK, M. a kol. 2014. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 796.

⁸ DVOŘÁK, B. *Převod práv a povinností ze smlouvy*. In: HULMÁK, M. a kol. 2014. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 797.

⁹ SELUCKÁ, M. *Zánik nájmu bytu*. In: SELUCKÁ, M., HADAMČÍK L. 2015. *Nájem bytu a domu po rekonstrukci soukromého práva*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2015. s. 186.

osamostatně nejsou.¹⁰ Domnívám se však, že tento závěr není správný. Ustanovení § 1895 odst. 2 obč. zák. jednoznačně stanoví, že v případě plnění trvalého nebo pravidelně se opakujícího lze postoupit smluvní pozici s účinky k tomu, co ještě nebylo splněno. Dle tohoto ustanovení tudíž není relevantní splatnost případného dluhu, či snad vznik dluhu, jak dovodila výše citovaná judikatura, ale pouze to, zda dluh byl splněn. Dle ustanovení § 1898 obč. zák. se původní nájemce okamžikem účinnosti převodu smluvní pozice vůči pronajímateli osvobozuje od svých povinností v rozsahu převodu. Uvedené se tak vztahuje také na splatné dluhy. Zásadní rozdíl oproti změně vlastníka bytu je nutné spatřovat v tom, že zde vyjadřují svou vůli se změnou strany závazku všechny tři zainteresované subjekty, zatímco v případě změny vlastnictví nájemce žádný souhlas nevyjadřuje. Právě z toho důvodu se vůči existenčně osamostatněným právům a povinnostem nemůže při změně vlastnictví změnit právní postavení nájemce. V případě převodu smluvní pozice však tato překážka z důvodu souhlasu pronajímatele odpadá.

Analogie se změnou vlastnictví pronajaté věci tudíž v tomto případě pro odlišnou právní konstrukci daného institutu není namístě. Ostatně nic nebrání tomu, aby i v případě změny vlastnictví původní vlastník s nabyvatelem uzavřeli se souhlasem nájemce smlouvu o převodu smluvní pozice ve vztahu k existenčně osamostatněným právům a povinnostem.¹¹ Daný institut tak může být užitečným i pro případ změny vlastníka bytu.

Vrátíme-li se však k převodu smluvní pozice na straně nájemce nutno upozornit, že pronajímatel, přestože s postoupením vyjádřil svůj souhlas, je oprávněn jednostranně prohlásit vůči původnímu nájemci, že jeho osvobození odmítá (§ 1899 odst. 1 věta první obč. zák.). V takovém případě původní nájemce za postoupené dluhy ručí (§ 1899 odst. 1 věta druhá), a to navzdory případným opačným ujednáním v postupní smlouvě vůči novému nájemci. V tomto lze spatřovat značnou právní nejistotu, kterou právní úprava pro tuto smlouvu zavádí.¹²

Občanský zákoník již výslovně neupravuje vzájemnou výměnu bytů (srov. § 715 a § 716 ObčZ 1964). Ani tato smlouva ovšem není dle aktuální úpravy vyloučena. Právě převod smluvní pozice je vhodným institutem, jenž lze v tomto případě využít. V podstatě půjde o dvě závislé smlouvy o převodu smluvní pozice.

Závěr

V příspěvku jsem se zabýval problematikou převodu smluvní pozice, a to pro případ nájmu bytu. Pozornost jsem zaměřil zejména na otázku náležité formy tohoto právního jednání a dále na problematiku existenčně osamostatněných práv a povinností.

Pokud jde o formu daného právního jednání, dospívám k závěru, že zákonná úprava vyžaduje pro případ nájmu bytu písemnou formu postupní smlouvy. Tutéž formu pak vyžaduje rovněž souhlas postoupené strany ve smyslu § 1897 odst. 1 obč. zák.

V případě převodu smluvní pozice není nezbytně nutné, aby došlo k rozštěpení, tedy existenčnímu osamostatnění, určitých práv a povinností jako v případě změny vlastníka bytu. Naopak tento institut lze využít i pro případ změny vlastníka bytu právě za účelem převodu těchto jinak existenčně osamostatněných práv a povinností. Určité riziko však přináší případné zákonné ručení dle § 1899 obč. zák.

¹⁰ SELUCKÁ, M. *Zánik nájmu bytu*. In: SELUCKÁ, M., HADAMČÍK L. 2015. *Nájem bytu a domu po rekonstrukci soukromého práva*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2015. s. 188.

¹¹ Shodně DVOŘÁK, B. *Převod práv a povinností ze smlouvy*. In: HULMÁK, M. a kol. 2014. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 798.

¹² Ke kritice daného ustanovení srov. DVOŘÁK, B. *Prohlášení postoupené strany*. In: HULMÁK, M. a kol. 2014. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. s. 798.

Použité informační zdroje

- ELIÁŠ, K. 2013. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013. 316 s. ISBN 978-807-4780-134.
- HADAMČÍK, L. 2015. Některé otázky související s úmrtím společného nájemce bytu. In: *Právní rozhledy*. Praha : C. H. Beck, 2015, roč. 23, č. 22, s. 785-789.
- HANDLAR, J. 2017. Postoupení smlouvy a převod smluvní pozice. In: *Právní rozhledy*. Praha : C. H. Beck, 2017, roč. 25, č. 2, s. 39-43. ISSN 1210-6410.
- HULMÁK, M. a kol. 2014. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část (§ 1721-2054). Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2014. 1335 s. ISBN 978-80-7400-535-0.
- LILLEHOLT, K. et al. 2008. *Principles of European Law. Study Group on a European Civil Code. Lease of Goods (PEL LG)*. Munich : sellier. european law publishers, 2008. 367 s. ISBN 978-3-935808-64-4.
- SELUCKÁ, M., HADAMČÍK L. 2015. *Nájem bytu a domu po rekodifikaci soukromého práva*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2015. 248 s. ISBN 978-80-7478-837-6.

**Posudok recenzenta publikácie Repetitórium z občianskeho práva
hmotného s otázkami a príkladmi, 2. diel
doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD.**

Predmet posudku: repetitórium

Názov publikácie: Repetitórium z občianskeho práva hmotného s otázkami a príkladmi, 2. diel

Autori: Denisa Dulaková, Anton Dulak

Vydavateľstvo: Bratislava : Wolters Kluwer, s. r. o., 2018, 112 s.

Recenzent: doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD., Katedra občianskeho práva, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

I.

Z pohľadu právnej teórie a súčasne aj právne aplikačnej praxe považujeme za zásadný fakt, že naplnenie funkcií právneho systému je podmienené „pripravenosťou“ tých, ktorí právne normy bezprostredne aplikujú a interpretujú. Uvedené je potrebné vnímať bez ohľadu na štádium ich odbornej prípravy, či profesijné zaradenie. Primárne práve vzdelávanie študentov právnických fakúlt by malo smerovať k poskytnutiu pevného a kvalitatívne čo najkomplexnejšieho a vyváženého penza vedomostí, ktoré absolvent práva bude využívať a prezumujeme, aj prehľbovať a skvalitňovať. Nezanedbateľná v tomto zmysle slova je ale aj dynamika vývoja miery informácií, ktoré je pri štúdiu práva nevyhnutné si osvojiť, preto vnímame ako opodstatnené rozširovanie a navyšovanie tých zdrojov, ktoré slúžia k prehľbovaniu odborných vedomostí, a to nie len študentov právnických fakúlt.

II.

Jedným z druhov učebných pomôcok je repetitórium, ktoré v zásade predstavuje sumár základných informácií z daného odboru práva (či jeho subsystemu). *Praktikum z občianskeho práva s príkladmi a otázkami* sa jednoznačne zaradí k takým študijným materiálom, ktoré poslúžia na abstrahovanie základných informácií v oblasti záväzkovo právnych vzťahov a zodpovednostných vzťahov normovaných Občianskym zákonníkom a jeho prameňmi. *Praktikum* systematicky v 19 častiach so zachovaním štruktúry vyplývajúcej z doktríny občianskeho práva, ako aj systematiky zákonných ustanovení, identifikuje základné inštitúty týkajúce sa nosnej problematiky civilného obligačného práva a zodpovednostných vzťahov. Autori konštrukciou tak teoretických otázok, ako aj sumárom krátkych skutkových zadaní dávajú možnosť následnej verifikácie tých východísk, ktoré sú pre danú problematiku podstatné. Takto zostavenú systematiku považujeme za pridanú hodnotu tohto diela.

Záver

Repetitórium z občianskeho práva hmotného s otázkami a príkladmi, 2. diel sa môže svojim spracovaním plnohodnotne zaradiť medzi tie teoreticko – praktické výstupy, ktoré sú plne využiteľné pri kompletizácii poznatkov sledovanej hmotnoprávnej problematiky.

V Bratislave, 26. 1. 2018

doc. JUDr. Romana Smyčková, PhD.